

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu	Zvýšení kvality vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě ve vazbě na potřeby Moravskoslezského kraje
Registrační číslo projektu	CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_058/0010238

Menšinové skupiny

Distanční studijní text

Andrea Preissová Krejčí

Druhé doplněné vydání

Opava 2023

- Obor:** Studijní opora je určena studentům kombinované formy humanitně zaměřených studií.
- Klíčová slova:** Menšina, kultura, kulturní relativismus, multikulturalismus, migrace, integrace, národnost, etnikum, interkulturalita, akulturační strategie, identita, xenofobie – rasismus – diskriminace, předsudek – postoj, sociální exkluze a inkluze, transkulturní strategie, mezinárodní ochrana, azyl, uprchlík, migrant.
- Anotace:** Tato disciplína rozšiřuje základní koncepty sociální práce o znalosti a dovednosti pro lepší pochopení a orientaci v sociálních problémech vyplývajících z postavení menšin a vzájemných vztahů s majoritou v současné etnicky a kulturně rozmanité společnosti. Tím pomáhá studentům hledat a aplikovat vhodné způsoby sociální intervence přinášející pozitivní interkulturní vývoj. Migrační vlny směřující ze zemí tzv. třetího světa do Evropy jsou základními znaky globální, pluralitní a multikulturní společnosti, ale také znakem její krize, krize liberalismu i doktríny multikulturalismu. Moderní společnost je společností otevřenou, tedy pluralitní, založenou na toleranci. Jakou roli v soudobé společnosti hraje multikulturalismus? Jak se v tak složité diverzní společnosti máme orientovat? Jakými pravidly se řídit? Jaké etické paradigma popisuje nejvýstižněji multikulturní společnost? Na tyto a další otázky související se soudobou etikou a modifikací historicky osvědčených etických teorií budeme hledat odpovědi v seminářích. Na pozadí rostoucí kulturní diversity budou prezentovány např. různé koncepty a teorie multikulturalismu, jak je uvádějí různí autoři, bude zvažována jejich relevantnost, jejich dopady na společnost i každodenní život jednotlivců. Důraz bude kladen na antropologii národnostních a etnických menšin. Účelem je vést studenty k pochopení a respektování kulturní rozmanitosti, k osvojení si přístupů sociální práce s menšinami a tím je připravit na sociální práci s různými sociokulturními skupinami a také „většinou“.

Autor: **Mgr. Andrea Preissová Krejčí, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 MULTIKULTURALISMUS	7
1.2 Multikulturní kompetence, interkulturní dovednosti a kulturní kapitál	10
1.3 Migrace, segregace a kulturní různorodost	12
1.4 Možnosti a limity multikulturního vzdělávání (předsudky a stereotypy)	13
1.5 Problematika reflexe a eliminace mocenských aspektů v polaritě menšina vs. většina	20
1.6 Za hranice multikulturalismu	23
2 MULTIKULTURNÍ SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE – ZÁKLADNÍ POJMY SOUVISEJÍCÍ SE SOCIÁLNÍ PRACÍ S MENŠINAMI	33
2.1 Úvod: menšiny a migranti v ČR.....	35
2.2 Národnostní menšina.....	36
2.3 Základní sociokulturní charakteristiky hlavních etnických menšin ČR – národnostní menšiny zastoupené v Radě vlády pro národnostní menšiny	39
2.3.1 Běloruská menšina	40
2.3.2 Bulharská menšina	41
2.3.3 Chorvatská menšina	42
2.3.4 Maďarská menšina	43
2.3.5 Německá menšina	44
2.3.6 Polská menšina.....	45
2.3.7 Romská menšina	46
2.3.8 Rusínská menšina.....	46
2.3.9 Ruská menšina	47
2.3.10 Řecká menšina	47
2.3.11 Slovenská menšina.....	49
2.3.12 Srbská menšina	50
2.3.13 Ukrajinská menšina.....	51
2.3.14 Vietnamská menšina	53
2.4 Migrace.....	55
2.5 Jak rozumět lidské identitě?	57
2.6 Kultura.....	59

2.7	Antropologie „ras“, etnických a národnostních menšin.....	59
2.7.1	Univerzalita biologických, psychologických, sociálních a kulturních charakteristik člověka	62
2.7.2	Podstata a význam lidské variability a adaptace.....	63
2.7.3	Multikulturní společnost	67
2.8	Základy interkulturního soužití.....	70
2.8.1	Kdo jsou Romové?.....	70
2.8.2	Sociální exkluze Romů	72
2.9	Vzdělání a společenský status jako spojené nádoby	72
2.10	Příklady aplikace přístupů sociální práce s menšinami	76
3	PRÁCE S KLIENTY Z RŮZNÝCH SOCIO-KULTURNÍCH SKUPIN A SEZNÁMENÍ SE ZÁSADNÍMI PRÁVNÍMI DOKUMENTY A INSTITUCEMI V TÉTO OBLASTI	81
3.1	Sociální práce s migranty a s žadateli o mezinárodní ochranu	82
3.2	Migrační a azylová politika EU ve vztahu k přílivu uprchlíků z Ukrajiny do krajín EU.....	89
	LITERATURA	102
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	110
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	112

ÚVODEM

Vážené kolegyně, vážení kolegové, právě jste otevřeli text, který by Vám měl být oporou při studiu předmětu Menšinové skupiny. V kurzu *Menšinové skupiny* se zaměříme na rozšíření a terminologické ukotvení znalostí z oblasti multikulturalismu, problematiky menšin, cizinců, migrantů a žadatelů o mezinárodní ochranu. Rozvedeme především problematiku menšin, které mají zastoupení na Radě vlády pro národnostní menšiny a také problematiku azylové sociální politiky státu.

Popíšeme, jak mají sociální pracovníci přistupovat k jinakosti svých klientů a také etické principy zajišťující antidiskriminační a neutlačivé podmínky přístupu sociálních pracovníků ke klientům, kdy etnicita má mít pro pracovníky pomáhajících profesí význam jen tehdy, pokud jí význam připisuje klient sám.

Sociální práci s migranty můžeme vymezit jako široký souhrn cílených aktivit, zaměřený na hledání řešení situace jednotlivců, rodin, či komunity. Jedná se převážně o jejich adaptaci, úspěšnou integraci do české společnosti, nebo přípravu na případnou repatriaci. Sociální pracovník pomáhá žadateli řešit problémy v oblastech ubytování, zaměstnání, zdravotní péče, sociálního zabezpečení, vzdělání a výchovy.

Tato studijní opora je určena pro studenty kombinované formy humanitně zaměřených studií. Jde tedy o úvodní kurz do této problematiky. Proto, aby se studenti zorientovali v novém oboru, musí si osvojit řadu teoretických znalostí, které jim umožní získat ty multikulturní kompetence, které se od budoucích sociálních pracovníků očekávají.

Text této studijní opory je rozdělen na části výkladové a ty, které mají sloužit k fixaci učiva, ať již formou ověření znalostí nebo otázkami k zamyšlení nebo vyžadovanou samostatnou prací frekventanta kurzu.

Během semestru proběhne 10. hodinový tutoriál, jehož součástí je vysvětlení obtížných částí učiva. Student při průběžném studiu využívá studijní oporu, z ní zpracuje vybrané korespondenční úkoly, které bude diskutovat při individuálních a skupinových konzultacích.

U zápočtu student prokáže znalosti z povinné literatury, studijní opory a přednášek kontaktní výuky. Student může průběžně konzultovat individuálně studovaná témata předmětu prostřednictvím elektronické pošty, při individuálních nebo skupinových konzultacích. Konzultační dny a hodiny stanoví vyučující při zahájení semestru, ale dle potřeby studentů je k dispozici i mimo stanovené konzultace po předchozí domluvě.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora Menšinové skupiny rozšiřuje základní koncepty sociální práce o znalosti a dovednosti pro lepší pochopení a orientaci v sociálních problémech vyplývajících z postavení menšin a vzájemných vztahů s majoritou v současné etnicky a kulturně rozmanité společnosti. Tím pomáhá studentům hledat a aplikovat vhodné způsoby sociální intervence přinášející pozitivní interkulturní vývoj.

Studijní opora je rozdělena do tří hlavních kapitol, které obsahují podkapitoly spolu výkladově související. Tyto tři hlavní tematické okruhy jsou:

- Multikulturalismus;
- Multikulturní situace v České republice;
- Menšinové skupiny: práce s klienty z různých socio-kulturních skupin.

Migrační vlny směřující ze zemí tzv. třetího světa do Evropy jsou základními znaky globální, pluralitní a multikulturní společnosti, ale také znakem její krize, krize liberalismu i doktríny multikulturalismu. Moderní společnost je společností otevřenou, tedy pluralitní, založenou na toleranci. Jakou roli v soudobé společnosti hraje multikulturalismus? Jak se v tak složité diverzní společnosti máme orientovat? Jakými pravidly se řídit? Jaké etické paradigma popisuje nejvýstižněji multikulturní společnost? Na tyto a další otázky související se soudobou etikou a modifikací historicky osvědčených etických teorií budeme hledat odpovědi v seminářích. Seznámíte se s vymezením multikulturní společnosti a přístupy k multikulturalismu a pluralismu; uvedeme si příklady aplikace přístupů sociální práce s menšinami a možnosti a limity multikulturního vzdělávání (předsudky a stereotypy); seznámíte se se základy interkulturního soužití. Na pozadí rostoucí kulturní diverzity budou prezentovány např. různé koncepty a teorie multikulturalismu, jak je uvádějí různí autoři, bude zvažována jejich relevantnost, jejich dopady na společnost i každodenní život jednotlivců. Důraz bude kladen na antropologii národnostních a etnických menšin. Co se skrývá pod antropologií „ras“, etnických a národnostních menšin? Jak tyto skupiny vymezujeme? Jak rozumět lidské identitě? Podstatnou část studia tvoří osvojení si základních sociokulturních charakteristik hlavních etnických menšin ČR v kontextu objasnění podstaty a významu lidské variability a adaptace. **Účelem je vést studenty k pochopení a respektování kulturní rozmanitosti, k osvojení si přístupů sociální práce s menšinami a tím je připravit na sociální práci s různými sociokulturními skupinami a také „většinou“.** Součástí studijní opory je uvedení do teorie migrace, vymezení multikulturní společnosti a transkulturní komunikace pro sociální práci. Seznámíte se se základními pojmy související se sociální prací s menšinami (např. menšina, kultura, kulturní relativismus, multikulturalismus, interkulturalita, akulturační strategie, identita, xenofobie – rasismus – diskriminace, předsudek – postoj, sociální exkluze a inkluze). Dále pak se zásadními právními dokumenty a institucemi v této oblasti.

1 MULTIKULTURALISMUS¹

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Multikulturalismus byl od doby vzniku tohoto konceptu mnohokrát kritizován i zamítán, nahrazován jinými, snad přiléhavějšími označeními jako např. pluralismus, interkulturalismus, transkulturalismus aj. Samotný koncept multikulturalismu však nezůstal nezměněn a v současné době je klasický model diferenčního (pluralistického) multikulturalismu nahrazen modelem multikulturalismu kritického. Diferenční multikulturalismus představuje relativistický přístup, který oslavuje odlišnost a esencializuje kulturu, čímž činí dialog a kompromis velmi obtížnými. Právě kritický multikulturalismus pak volá po zásadní rekonstrukci konceptuálních, politických i praktických nástrojů rozvíjených pod nálepkou multikulturalismu. V zásadě se jedná o nový přístup k multikulturní ideologii, který reflektuje a kriticky hodnotí nové vlivy a prvky v naší kultuře, přičemž se nezaměřuje na vnější odlišnosti, ale usiluje o přehodnocení různých forem společenského elitářství (např. preference bílé barvy pleti, mužského pohlaví aj.). Kritický multikulturalismus tak např. nově přistupuje k generovým rolím, když se nezajímá jen o otázky uplatnitelnosti žen v kultuře, ale také o důvody nadřazenosti mužů, obecně se ptá, jak konstruuje struktury našich přesvědčení, jak identifikujeme sami sebe ve vztahu k jiným lidem. Na základě tohoto nového přístupu míníme pod multikulturalismem pluralitní a tolerantní ideologii, která je záměrně opačná než všechna velká vyprávění minulosti: křesťanství, fašismus, komunismus, nežli všechny totalitní systémy, které hlásají jedinou pravdu, jedinou cestu, jedinou spravedlnost. Z této kritické verze multikulturalismu pak vychází také pojetí transkulturně orientované sociální práce jako konceptu zastřešujícího ty postupy, které ozřejmují nejen problematiku rasové či národnostní různorodosti, ale také difference dle genderu, sociálně-ekonomického statusu, sexuální orientace, věku či zdravotního stavu, jež je postupnými kroky po vzoru americké multikulturní tradice přijímán také v Evropě, zakládá se na rovném, respektive spravedlivém přístupu, i napříč jinými typy odlišností, vyplývajícího z hodnot jako jsou pluralita, solidarita či obecně humanita. (Vycházíme z poznatků, které jsme uveřejnili dříve např. In Preissová Krejčí, 2014).

V této kapitole se student seznámí s teoretickým základem, který je potřebný pro uchopení multikulturní problematiky a zakotvení otázek, vztahujících se k menšinám, v kontextu společenských věd. Na závěr si látku studující může zopakovat a ověřit nabyté znalosti formou krátkého testu.

¹ Tato kapitola byla prvně publikována In *Za hranice multikulturalismu*, Olomouc 2016, pro potřeby této studijní opory byla revidována, zkrácena a přiměřeně přepracována.

CÍLE KAPITOLY

- Na pozadí rostoucí kulturní diverzity se studenti seznámí s různými koncepty a teoriemi multikulturalismu, jak je uvádějí různí autoři. Studující zváží jejich relevantnost, jejich dopady na společnost i každodenní život jednotlivců. Důraz bude kladen na antropologii národnostních a etnických menšin.
 - Účelem je vést studenty k pochopení a respektování kulturní rozmanitosti, k osvojení si přístupů sociální práce s menšinami a tím je připravit na sociální práci s různými sociokulturními skupinami a také „většinou“.
 - Studující se seznámí se základním pojmovým aparátem: multikulturní kompetence, interkulturní dovednosti, migrace, segregace, kulturní různorodost a další.
 - Seznámí se s marginalizovanými obyvateli České republiky (majorita versus minorita).
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Menšina, kultura, kulturní relativismus, multikulturalismus, interkulturalita, akulturační strategie, migrace, etnicita, předsudek, stereotyp, kulturní kapitál, globalizace, identita, interkulturní dovednosti, transnacionální rodina, xenofobie, rasismus, diskriminace, předsudek, kulturní difuze, akulturace, sociální exkluze a inkluze.

1.1 Úvod do teorie migrace, multikulturní společnosti a transkulturní komunikace pro sociální práci

Multikulturalismus je hojně užívaným, avšak obtížně postižitelným pojmem. Jak tvrdí Tomáš Hirt (2007, s. 42), pod nálepkou multikulturalismu se skrývá „obtížně uchopitelná změň různých myšlenek, postojů, praxí a paradoxů“, přesto se o vystižení multikulturalismu pokusíme (srov. Preissová Krejčí, 2013, 2014a; Moravcová, 2016). Multikulturalismus vstupuje na scénu na konci 60. let. Největší pozornost si v této době získává především ve Spojených státech, Kanadě a Austrálii v souvislosti s hnutími bojujícími za práva rasových, etnických, sexuálních či genderových skupin (Barša, 2003, s. 7). Multikulturalismus není možné chápat jako názorově jednolitě hnutí, nalézáme v něm mnoho myšlenkových proudů, které se formovaly již od jeho počátku. Společným faktorem je jejich polemika s dalšími ideovými koncepcemi, zejména s liberalismem a nacionalismem, které podle nich

vedou na jedné straně k asimilaci a na druhé k segregaci, nikoli k integraci, již multikulturalismus považuje za optimální třetí cestu. Směr, který bývá považován za určitou standardní formu multikulturalismu a je v České republice všeobecně nekriticky přijímán pro potřeby edukačního procesu, je označován za tzv. pluralistický či diferenční multikulturalismus, který je založen na představě přirozených a nepřekročitelných hranic mezi skupinami (Baršová, Barša, 2008, s. 51). Oproti němu stavíme tzv. kritický multikulturalismus, který „volá po zásadní rekonstrukci konceptuálních, politických i praktických nástrojů rozvíjených pod nálepkou multikulturalismu“ (Hirt, 2005, s. 13). Tento směr, který se zaměřuje na otázky týkající se moci, dominance, privilegovaného versus marginálního postavení různých skupin, utváření rasové, třídní a genderové nerovnosti apod. (May, Sleeter, 2010, s. 10–11; Steinberg, 2009, s. 5–6), není v českém prostředí dosud výrazněji reflektován, neodráží se tedy ani ve vzdělávacím procesu. Jedním z cílů kritického multikulturalismu je přitom znovupromyšlet obsah školní výuky tak, aby dále neprodukovala významové struktury vytvářené dominantní kulturou (Hirt, 2007, s. 58). Kritický multikulturalismus usiluje o rozšíření kritického dialogu napříč skupinovými hranicemi a zároveň i v rámci skupin (Eriksen, 2012, s. 241), a tedy klade důraz na individuální přístup.

Ve vztahu k uvedeným konceptům multikulturalismu lze s vědomím, že se jedná o zjednodušující popis, rozlišit také dva základní přístupy k multikulturní výchově, jak je vymezuje Dana Moree (2008). Prvním z těchto přístupů je kulturně-standardní přístup, který se, vycházející z pluralistického pojetí multikulturalismu v České republice, prosadil v 90. letech na školní i celostátní úrovni a toto postavení si zachovává dodnes. Jeho klíčovým motivem je přesvědčení, podle kterého je možné vysvětlit jednání jedince, ale také ho odhadovat na základě znalosti historie a kulturních zvyklostí skupiny, jejíž je jedinec součástí (Moree, 2008, s. 23–26). Tento přístup uplatňuje redukcionistické pojetí multikulturní výchovy. Zásadním limitem tohoto přístupu je z toho plynoucí tendence popisovat sociokulturní jednotky jako homogenní a statické skupiny a selektivnost při výběru informací, které budou předávány žákům. Jak uvádějí autoři Strategie rozvoje Multikulturní výchovy ve všeobecném vzdělávání, „nedokáže zachytit nuance, které se nevejdou do popisu charakteru celé skupiny, ani její dynamiku“ (Moree, a kol., online). Obdobně toto pojetí kritizuje také Hirt (2005, s. 54), když tvrdí, že takto vedená multikulturní výchova nejen že „přispívá k potvrzení etnických/nacionálních symbolických dichotomií, ale i trivializuje životní zkušenost lidí exkludovaných do ‚minoritních‘ pozic tím, že ji zužuje na několik vybraných symbolických atributů, prezentovaných jako je-jich (etnická) ‚kultura‘“. Problematická je také práce s více či méně uměle vytvořenými kategoriemi (sociokulturními skupinami), která nevede k nabourávání a potlačování stereotypů, ale spíše k jejich utužování. Podobný efekt může mít i stavění těchto kategorií do opozice a zdůrazňování jejich rozdílností.

Druhou nabízenou alternativou je přístup transkulturní, který se soustředí spíše na hledání společných témat a využití kooperativních strategií (Moree, 2008, s. 13). Problematické je kulturně-standardní přístupu a klade otázky, které sahají za jeho rámec. V tomto smyslu hovoříme o zmíněném širším nebo zastřešujícím konceptu multikulturní výchovy. Ustupuje od výčtů charakteristik jednotlivých skupin, nepřisuzuje jedincům automaticky členství

v těchto skupinách ani od nich odvozenou identitu. Koncepty skupinové příslušnosti a skupinové identity relativizuje a tvrdí, že v dnešním světě nenacházíme jasně definované skupiny, identita jedinců může být mnohonásobná, státy nejsou etnicky a národnostně homogenní atp. Na druhou stranu ovšem nepopírá existenci určitých skupin a rozdílností mezi nimi. Ty jsou však vztahovány nikoli k vymezeným skupinám osob, ale spíše k jedinci, který sám usiluje o hledání svého „ukotvení“ (Moree, 2008, s. 27). Kritická verze multikulturalismu se „soustředí na rozšiřování demokratických práv participací na kritickém dialogu napříč skupinovými hranicemi a zároveň i v rámci skupin (Eriksen, 2012, s. 241)“.

Claude Lévi-Strauss již více než před půl stoletím v eseji *Rasa a dějiny* (orig. 1952, česky 1999) uvedl, že prvotním hříchem antropologie je zaměňování čistě biologického pojmu rasy za sociologické a psychologické výtvořiny lidských kultur, pokud ovšem lze vůbec na biologickém základě o tomto termínu objektivně hovořit. O tři desetiletí později své stanovisko upřesňuje: „Proti myšlence, že rasa a kultura jsou spojeny, antropologie již ode dávna stavěla dva argumenty. Zaprvé počet kultur, které na zemském povrchu existují, a především které na něm ještě před dvěma či třemi staletími existovaly, nesrovnatelně přesahuje počet ras, které se poštěstilo rozlišit i těm nejpečlivějším snaživcům: několik tisíc proti jednomu či dvěma tuctům. (...) A zadruhé různá kulturní dědictví se vyvíjejí mnohem rychleji než dědictví genetická“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 60). Jinými slovy tedy neexistuje žádný genetický marker, který by byl jedinečný pro každou rasu a na základě kterého bychom mohli jednotlivé rasy specifikovat: „Tradiční rasové kategorie nemohou odpovídat individuální jedinečnosti“ (Molnar, 2006, s. 399). Mezi jednotlivými rasami tedy nelze stanovit jasnou, legitimní, či chceme-li vědeckou hranici (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 363). Právě kritický multikulturalismus uplatňuje ve výchově a vzdělávání ty postupy a metody, které vedou žáky k přehodnocení problematiky etnicity, ke kritickému pojetí rasy a rasových teorií a k nové konstrukci jejich sebeuvědomění. K hodnotám jako je lidská hybridita, kosmopolitismus, rovnost a spravedlnost žáci nejsou přiváděni formou akcentace jinakosti kultur a vyzdvihování jejich pozitiv či originality, ale naopak analýzou struktur nerovných mocenských vztahů a role institucionalizované nespravedlnosti (May, Sleeter, 2010, s. 10–11).

1.2 Multikulturní kompetence, interkulturní dovednosti a kulturní kapitál

Mezi multikulturní kompetence, které neodlišujeme od interkulturních kompetencí, můžeme dle analýzy Jakuba Hladíka (2010, s. 27–47) řadit znalost a ocenění významu a potřeb kulturně znevýhodněných skupin a jednotlivců, uvědomění si vlastních předsudků a kulturní nadřazenosti, znalosti z oblasti mezikulturních vztahů jako např. problematika akulturace nebo rozvoj kulturní identity, schopnost používat znalosti k rozvoji kulturní senzitivity a uvědomění si vlastního etnocentrismu. Mezi multikulturní znalosti patří uvědomění

si vlastních kulturních hodnot, hlubší porozumění kulturní různorodosti a odlišným světovým názorům, znalost odlišných kulturních specifik a uvědomění si jejich dopadů. Znalostní základnu vhodně doplňují interkulturní dovednosti: naslouchat, pozorovat, interpretovat nebo analyzovat a hodnotit. Na základě těchto znalostí a dovedností nabýváme nezbytné postoje: respekt k ostatním kulturám a kulturní diverzitě, otevřenost k interkulturnímu učení a k lidem z odlišných kultur, zvědavost a touha po odhalování nového. Žádoucími výstupy interkulturních kompetencí jsou schopnost adaptace na odlišný komunikační styl a chování, flexibilita v mezilidské komunikaci a jednání, kultur-ně relativní pohled a především empatie. „Osvojování si interkulturních kompetencí je proces, který není nikdy uzavřen, je celoživotní“ (Hladík, 2010, s. 42).

Rozdílné kulturní zázemí můžeme nazvat dle Pierra Bourdieua kulturním kapitálem, který je považován za primární zdroj sociálních nerovností ve společnosti (Šafková, 2016, s. 14–17), a společně s kapitálem sociálním tak v současné společnosti představuje významnější faktor než kapitál ekonomický, byť spolu všechny do určité míry souvisejí (Rabušicová, Šedřová, 2004, s. 25).

Kulturní kapitál je dán každému člověku v závislosti na prostředí, v němž jako dítě vyrůstal. Je tedy utvářen zejména procesem socializace, skrze který jedinec získává určitou sumu znalostí a dovedností, které po celý život uplatňuje a dále rozvíjí. Do kulturního kapitálu dle Bourdieua zahrnujeme jednak intelektuální a fyzické vlastnosti člověka (tzv. vtělený kulturní kapitál), jednak určité kulturní artefakty (např. knihy, umělecké předměty apod.) vyskytující se v domácnosti (tzv. objektivní kulturní kapitál) a v neposlední řadě získané vzdělání a akademické tituly (tzv. institucionalizovaný kapitál), kteréžto jsou v současné společnosti nejvíce ceněny, a tedy považovány za hlavní indikátor společenského statusu (srov. Greger, 2006, s. 36–37). Kulturní kapitál zrcadlí se ve vysokoškolském diplomu je předpokladem prestiže ve společnosti, neboť se pojí s elitní vrstvou společnosti, která se jejich prostřednictvím reprodukuje.

Odlišný kulturní kapitál se stává příčinou společenských rozdílů. Slovy Petra Mareše (1999, s. 37), „je to lidský kapitál, jehož velikost zařazuje jedince na trhu práce do výhodné či nevýhodné pozice a predestinuje ho k většímu či menšímu příjmu a k větší či menší jistotě zaměstnání a tím i k dalším věcem, které jsou s výší příjmu a jistotou zaměstnání spojeny. Lidský kapitál je spojován především se vzděláním“. Bourdieu je přesvědčen, že společenské třídy se od sebe neliší jen objemem kulturního kapitálu, ale také tím, jak jej předávají dalším generacím. Žáci z vyšších společenských vrstev jsou lépe orientováni ve světě dominantní kultury, díky rozvinutému jazykovému kódu jej dokážou lépe definovat a současně mu rozumět (srov. Bernstein, 1971). „Osvojený způsob jazyka, komunikace, není jen prostředkem vyjadřování myšlenek, ale sám myšlení de-terminuje“ (Janák, Stanoev, 2015, s. 25). Jedinci z různých vrstev společnosti tedy určité situace definují odlišným způsobem a tato definice se přímo odráží v jejich jednání (Katrňák, 2004, s. 42). Hovoříme o habitech, určitých obecných principech, které „stejně jako společenské pozice, jichž jsou plodem, jsou diferenciovány, také však diferencující“ (Bourdieu, 1998, s. 145).

Vzniklé nerovnosti nejsou školou odstraňovány, ale naopak umocňovány, neboť školský systém je vystavěn na základech dominantní kultury, v důsledku čehož žáci, kteří jsou s ní lépe obeznámeni, tj. z vyšších vrstev, dosahují ve škole lepších výsledků než děti pocházející z nižší společenské třídy, což zpětně ovlivňuje také jejich studijní aspirace (Bourdieu, 1971, s. 182, srov. Katrňák, 2004, s. 41). Školní prostředí se tak významně podílí na udržování rozdílů mezi žáky, protože reprodukuje socioekonomický status jejich rodinného zázemí. „Škola jako výchovně-vzdělávací instituce již při vstupu dítěte do vzdělávací trajektorie předpokládá akademickou připravenost odpovídající věku a rozumovým schopnostem dítěte“ (Kaleja, 2015, s. 11). Bourdieu tento jev nazývá rasismem založeným na inteligenci. „Instituce vzdělání přispívá k trvání a předávání dělby kulturního kapitálu a tím i struktury sociálního prostoru“ (Bourdieu, 1998, s. 27).

„Multikulturní dovednosti tvoří takové chování, které reflektuje multikulturní vědomí a znalosti. Centrem těchto dovedností je schopnost transkulturní (cross-cultural) komunikace a pochopení, jak každá kultura ovlivňuje formu a obsahy komunikace“ (Hladík, 2010, s. 37).

1.3 Migrace, segregace a kulturní různorodost

Velmi často se setkáváme s názorem zástupců mainstreamové společnosti, že ty a ty minoritní skupiny (běženci, migranti, etnické skupiny) jsou zvýhodňovány a že by nám za naši laskavost, díky níž s námi sdílí naše teritorium, správu a právo, měli být jejich členové vděční. DomNwachukwu (2010, s. 61), však upozorňuje na skutečnost, že „v kontextu vzdělávání má každé dítě rovné právo být ve škole a učit se a s žádným dítětem by nemělo být zacházeno, jako kdyby mu byla umožněn vstup do školy, a tedy poskytnutím příležitosti k úspěchu, dělána laskavost“.

Ve Spojených státech ovlivňuje tzv. institucionalizovaný rasismus mnoho dětí, byť je zde problematika rovných příležitostí, desegregace a vyvážení nerovností v úspěšnosti ve vzdělávání již dlouhodobě diskutované téma. Manning a Baruth (2009, s. 321) soudí, že jen málo škol rozvíjí promyšlené a systematické programy, které by cílily k řešení tohoto problému. Ve Spojených státech stejně tak jako v naší společnosti čelí řada pedagogů i jejich heterogenních žáků obvinění, že si za své postavení ve společnosti mohou příslušníci minorit sami. Je za sociálně-ekonomicky znevýhodněné postavení členů minorit ve vzdělávání i na trhu práce zodpovědná společnost nebo minority sami o sobě? „Měli by např. Afroameričané vinit sami sebe za svou vysokou míru nezaměstnanosti a chudobu? Nebo je na vině stále rasistická společnost, která umožňuje jejich diskriminaci? Mají američtí Indiáni vinit sami sebe za vysokou míru nedokončeného vzdělání mezi svými členy a vysokou míru alkoholismu ve svých komunitách? Měli by hispánští a asijské děti vinit sami sebe ze své špatné znalosti angličtiny?“ (Manning, Baruth, 2009, s. 321). Tyto příklady mohou vyznívat absurdně, pokud je neaplikujeme na českou společnost: Mají Romové vinit především sami sebe za svou vysokou míru nezaměstnanosti a chudobu? Nebo je na vině česká

společnost, která umožňuje jejich diskriminaci? Mají Romové vinit sami sebe za vysokou míru nedokončeného vzdělání, kriminality, viktimity, drogové závislosti a alkoholismu mezi členy svých komunit? Měli by romští žáci vinit sami sebe ze své špatné znalosti českého jazyka? Náhle je tato problematika zodpovědnosti obětí sociálně-ekonomického znevýhodnění nahlížena v jiném světle. Jak by na tyto otázky odpověděl učitel romského původu? Jak českého? A jak např. Mexičan?

1.4 Možnosti a limity multikulturního vzdělávání (předsudky a stereotypy)

Vnímaví pedagogové si uvědomují, že děti a dospívající, kteří pochází z prostředí minorit, jsou často oběťmi rasismu a diskriminace, a že všichni nemohou změnit podmínky, do nichž se narodili. Obviňování obětí či jejich rodin ze zodpovědnosti za situaci, v níž se ocitli, se však nevyhýbá ani pedagogické praxi. Je součástí tzv. institucionálního rasismu, který je možná méně zjevný, avšak o to více nebezpečný.

Jestliže je rovné a kvalitní vzdělávání v USA dluhem, který Američané mají vůči všem dětem bez ohledu na rasu, etnicitu, socioekonomický status a gender, pak české školství si tento dluh teprve začíná uvědomovat, respektive se mu právě počíná načítat, avšak zvyšuje se o to rychleji. Této institucionální diskriminaci se v současnosti snaží české školství bránit. Na jednu stranu se také v České republice stále více prosazuje inkluzivní vzdělávání, bezbariérové školství, obecně bezbariérová přístupnost veřejného sektoru, na druhou stranu se běžně setkáváme s rozdělením škol či tříd podle etnicity či kulturních zvyklostí. Narážíme zde mj. na problematiku existence praktických škol a označování základních škol v lokalitách s vyšším zastoupením Romů na populaci za „romské“.

„Romství“ je českou veřejností povětšinou chápáno jako něco neměnného, pevně určeného a jasně vymezeného, na základě vnějších fyzických znaků, např. barvy kůže (Jakoubek, 2004, s. 69) a současně spjata s odpovídající sadou vlastností, jako je hluchost, nepořádnost, kriminalita, špatný prospěch, slabá sociální situace aj. V tomto smyslu je romská identita někomu připisována zvnějšku, je chápána jako objektivně daná, ať už na základě vzhledu nebo něčeho, co bývá označováno za „romskou kulturu“. Zcela jistě je ignorována možnost emické definice, totiž že Romem je pouze ten, kdo se za něj považuje (srov. Moravec, 2006, s. 14–17; Jakoubek, 2006, s. 357). Pokud někdo, komu připisujeme status Roma, takto chápanému „romství“ neodpovídá, nespěje to obvykle k novému znovupromýšlení toho, kdo je opravdu Romem, ale k tomu, že je daný jedinec označen za „výjimku potvrzující pravidlo“. Tento zjednodušující přístup ve vnímání romské identity jsme podhalili také ve školství, a sice u pedagogů základních a středních škol. Pro edukační realitu je irelevantní, zda je tedy „romství“ chápáno jako genetická, nebo kulturní charakteristika, protože v obou případech ji pedagogové považují za absolutní, esenciální, a tedy neměn-

nou. V obecné rovině můžeme shrnout, že nikoli ojediněle pedagogové tendují k tomu chápat Romy jako specifickou skupinu se zvláštními znaky, zahrnujícími jak barvu kůže, tak určité kulturní vzorce (přístup ke vzdělání, sexuální chování, hygienické návyky aj.).

„Mezi odborníky na romskou problematiku je obecně vnímáno jako klíčový problém romské integrace vzdělávání“ (Strobachová, 2013: 87). Je nutno přiznat, že v České republice existují problémy týkající se úrovně vzdělanosti Romů, jejich motivace ke vzdělání, jejich školní docházky apod. Avšak tyto problémy nemůžeme odůvodňovat jakousi „přirozenou jinakostí“ romského etnika, ale je zapotřebí posuzovat jejich situaci holisticky s ohledem na všechny faktory ovlivňující možnosti integrace romských žáků do běžné třídy, neboť tato je nastavena pro děti z „průměrné české rodiny“, v důsledku čehož mají romští žáci přístup ke vzdělání a případný úspěch ve vzdělávacím procesu značně ztížený.

Situace romské minority v České republice je opakovaně kritizována představiteli Evropské unie, takže se jí musí zabývat i české politické elity. V důsledku toho se předně hledají odpovědi na to, proč romské děti selhávají ve vzdělávacím procesu nebo proč je pro ně problém získat vyšší než základní vzdělání, kterého ve většině případů navíc dosahují na praktických základních školách. Vysvětlení nastiňuje jejich kulturní kapitál. „Postoje rodičů výrazně ovlivňují postoje dětí k otázce vzdělávání a jejich vzdělanostních drah“ (Kaleja, 2015, s. 11) a jejich školní úspěch je přímo odvislý od dosaženého vzdělání rodičů a úrovně bydlení. Neobvyklou není ani situace, kdy zařazení svého dítěte do systému speciálního školství vyžadují rodiče, zejména pokud tam již měli umístěny starší děti. „Dětem navíc často vyhovuje fakt, že tvoří většinu ve škole a cítí se tak lépe než mezi převahou dětí majoritní společnosti“ (Kaleja, 2015, s. 26).

Lukáš Radostný a Michal Růžička (2006, s. 286) hovoří o tzv. etnizaci školství, která „povede k prohlubování a upevňování sociální exkluze“. Samotná sociální exkluze pak bývá rovněž směřována s etnicitou (Janák, Stanoev, a kol., 2015, s. 21). Děti ze sociálně vyloučených lokalit, respektive romských ghatt, které neabsolvují povinnou školní docházku na běžné základní škole, se se členy majoritní populace nemusejí po dlouhou životní etapu vůbec setkat. Tomuto tématu jsme se nevyhnuli ani při realizaci našeho výzkumného šetření. „Etnizace chudoby a sociálního vyloučení ve smyslu ‚romské mentality‘ tak není jen produktem stereotypů a předsudků, ale sama je také produkuje a vede k nevhodným opatřením a řešením problémů, jež mají strukturální povahu“ (Janák, Stanoev, a kol., s. 21).

DEFINICE

Stereotyp je jednotvárný, ustálený, navyklý vzorec chování a myšlení. Nejčastějším negativním projevem stereotypu vůči druhým jsou předsudky či přímo diskriminace, tedy odlišné a většinou nespravedlivé chování k druhým kvůli jejich příslušnosti k určité skupině – např. náboženské, národnostní, etnické, sociální aj. Stereotyp může však být i (zdán-

livě) pozitivní (např. „lidé s brýlemi jsou inteligentní“). Stereotyp vzniká na základě zjednodušení, přehánění nebo překroucení pravdy, generalizace a představení některých kulturních rysů (atributů) jako „přirozených“ (např. Romové mají to tuláctví v krvi a nikdy nebudou chtít pracovat“). Společenské stereotypy zjednodušují naši orientaci a rozhodování a podporují primitivní rozlišení na „my“ a „oni“. Jsou velmi trvanlivé a člověk je přebírá v dětství či v mládí od svého okolí, a to zejména o takových skupinách, s nimiž nemá osobní zkušenost.

Předsudek je přisuzování vlastností (většinou negativních) lidem dopředu, aniž bychom je znali. Někdy je definován jako negativní stereotyp. Obsahuje záporné hodnocení nebo rovnou odsouzení. Jedná se o antipatii, která vychází z chybné a strnulé generalizace. Předsudky můžeme pouze pociťovat (tj. smýšlet o ostatních lidech bez ohledu na jejich skutečné vlastnosti), nebo je i vyjadřovat veřejně, slovně. Předsudky bývají namířeny nejčastěji proti určité skupině jako celku, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny. (srov. Preissová Krejčí, Šotola, 2012, s. 156–157).

Problematika sociální exkluze je do jisté míry výsadní pro velké multikulturní společnosti, jakou je ta americká nebo mexická (srov. Preissová Krejčí, Juárez Toledo, a kol., 2013). V tomto ohledu se například v USA mluví o „žitém bikulturalismu“.

DEFINICE

Bikulturalismus označuje schopnost jedinců nebo skupin efektivně fungovat ve dvou kulturách současně. DomNwachukwu (2010, s. 64) považuje „schopnost lidského rodu efektivně fungovat na více než jedné platformě za vrozenou“. Uvádí, že některé ženy jsou např. přirozeně zároveň učitelkami, matkami, manželkami apod., nebo že „někteří lidé mají rádi šťouchané brambory s omáčkou a krocana k večeři, a také milují sushi“. To jsou dle něj lehce prokazatelné příklady, co znamená žít bikulturně.

Nejvýrazněji se bikulturalismus projevuje ve Spojených státech u Afroameričanů, ale také u japonských Američanů nebo Američanů hispánského původu. Tyto skupiny byly z mnoha důvodů nuceny přijmout odlišná kulturní dědictví a přitom si zachovávají svou, od většinové společnosti odlišnou totožnost. Identifikace s bikulturním dědictvím má pro většinu těchto skupin v USA svou cenu. Tato cena byla povětšinou vykoupena předky,

nositeli bikulturní identity. Japonští Američané se aktivně zapojili do bojů s americkými nepřáteli za druhé světové války, zatímco jejich rodiny byly doma internovány do separovaných táborů.

Dnes patří mnoho dětí vzdělávajících se na amerických veřejných i soukromých školách k bikulturním komunitám, přičemž, jak tvrdí DomNwachukwu (2010, s. 61), „jsou tak američtí, jak jen mohou být“. Ačkoli jsou stále ovlivňováni také z kulturního zázemí svých přistěhovaleckých rodičů či prarodičů, vidí sami sebe v první řadě jako Američany, a to i přesto, že jim společnost často připomíná, že svými fyzickými znaky jsou spíše Asiaté, Hispánci nebo Afričané. Jedinci z bikulturních komunit však mají znalosti a vzdělání z obou kulturních okruhů, „cítí se přirozeně v obou kulturách, které jim jsou vlastní, a mají silnou touhu v obou fungovat“ (Manning, Baruth, 2009, s. 25).

„Naše škola je plná bikulturních žáků, kteří jsou vlastenečtí Američané,“ tvrdí DomNwachukwu (2010, s. 65) mající mnohaletou učitelskou zkušenost. Jak školní vzdělávací plány, tak etnopolitici i politici, a dokonce i mnozí učitelé podle něj svým chováním a slovy těmto žákům často připomínají (byť nezáměrně), že „jsou cizinci v jejich rodné zemi“. Proto je podle něj cílem multikulturní výchovy odstranit tato negativa z výchovy a vzdělávání a umožnit tak i bikulturním žákům, aby mohli být Američany a zároveň být hrdí na to, kým jsou. Jinými slovy, „škola musí pomáhat žákům uvědomit si, že jezení sushi nebo dim sum k snídani místo míchaných vajíček a slaniny z nich nedělá menší Američany“ (Domnwachukwu, 2010, s. 65).

Tedy i v natolik diverzní společnosti, jakou je společnost americká, o čemž svědčí nej-různější sociologická měření (srov. např. popis amerických dětí a dospívajících od M. Lee Manninga a Leroye G. Barutha, 2009, s. 29), jsou problémy spojené s multikulturní výchovou na každodenním pořádku. Vždyť v roce 2005 se téměř jedna třetina Američanů identifikovala s nějakou etnickou minoritní skupinou.

Také v českém kulturním okruhu se již objevují příklady dvojí identity u lidí pocházejících z odlišného kulturního prostředí. Pavel Barša již v devadesátých letech 20. století poukazoval na to, že marginalizovaní spoluobčané jsou dlouhodobě vystavováni životu mezi světy, kdy to, co DomNwachukwu nazývá bikulturním zázemím svých žáků, označuje za tzv. hybridní identitu. „V moderním proamerickém kontextu to byli příslušníci dlouhodobě marginalizovaných, ovládaných, zotročovaných či vylučovaných rozptýlených menšin (Afričané, Židé, Cikáni, pováleční evropští přistěhovanci z bývalých evropských kolonií atp.), kteří byli a jsou nejvíce vystaveni situaci života mezi světy, z něž plyne „podvojně vědomí“. Tyto skupiny si z různorodých světů, v nichž žijí, vytvářejí hybridní identitu. Protože jejich kultury povstávají vždy z několika heterogenních zdrojů, sama jejich existence je vyvrácením esencialistického bludu o identitě jako ukotvené v jednoduchém a homogenním počátku,“ tvrdí v *Národním státě a etnickém konfliktu* Barša (1999, s. 171).

DEFINICE

O **identitě** můžeme konstatovat několik důležitých věcí. Do identity vrůstáme, pomocí jejího postupného definování se socializujeme do skupin, do kterých bezprostředně patříme, i do širší společnosti. Identita vzniká pozvolna tak, že dítě dostává odpovědi na své otázky o tom, kým je, ale také o tom, kým není. Nejde totiž jen o to, za koho se považují já sám, ale také o to, za koho mě považují ostatní. Identita je dynamická. Její jednotlivé vrstvy a složky vznikají po celou dobu života nositele. Nové životní události nás často nutí naši identitu redefinovat. Identita je mnohvrstevnatá. Kategorie, s kterými se během života identifikujeme, jsou definovány nejrůznějším způsobem – genderově, etnicky, národnostně, sociálně nebo nábožensky. Průnikem těchto kategorií je právě naše identita. Identita je hybridní. Dítě vyrůstající v multikulturním prostředí, daným např. různorodostí jeho rodičů, může sdílet dvojí identitu či smíšenou identitu. Nejsme nuceni si vybírat pouze jednu z nabízených identifikací, můžeme být např. Čechy i Slováky i Romy, stejně tak jako obyvateli Prahy. Identita mající dynamicko-mnohvrstevnatě-hybridní charakter předpokládá, že respektujeme právo na sebeurčení, a dáme sobě i druhým svobodu identifikovat se s těmi skupinami, které ho formují (Moree, 2015).

Popisovaná kritika multikulturního vzdělávání na amerických základních a středních školách je vzdálena od reality na školách českých. Ovšem vzdálenost není v geografické poloze naší země, ale spíše v omezené představivosti většiny naší mainstreamové společnosti.

Mezi nejčastější požadavek žáků a žákyň a také jejich učitelů vůči migrantům v naší společnosti patří, aby byli s to se přizpůsobit naší společnosti. Zapomíná se ale na to, že přizpůsobení je nutno chápat jako obousměrný proces, kdy se i členové většinové společnosti adaptují na změny, které zapříčinila přítomnost menšinové kultury, stejně tak jako se menšinová kultura přizpůsobuje zvykům většiny společnosti. Pod kulturou přitom rozumíme sdílené hodnoty, jazyk, náboženství, ideály, umění, sociální systém, mezilidské vztahy, životní strategie, myšlení. Odlišné kulturní zázemí tak ovlivňuje způsob života menšinové komunity v mnoha vrstvách, kterým nerozumíme nebo ani nechceme porozumět.

DEFINICE

Kultura je komplexní celek, který zahrnuje vědomosti, víru, umění, morálku, zákony, zvyky a všechny další schopnosti a návyky, které si osvojuje člen dané společnosti. V rámci

kultury tedy není podstatné biologické dědictví, ale to, že jedinec vyrůstá v určité společnosti, v rámci níž je vystaven specifickým kulturním tradicím. Podle Kottaka (2011, s. 27–28) je kultura naučená, symbolická a sdílená. Na základě kulturního učení lidé vytvářejí myšlenky, pamatují si je a podle nich také jednají. Kultura může být charakterizována jako sada kontrolních mechanismů – plánů, předpisů, pravidel, pokynů, které počítačová inženýři nazývají jako programy pro dohled nad chováním. Tyto pro-gramy jsou lidmi absorbovány skrze enkulturaci do specifických zvyků. Symbol má v kultuře verbální i neverbální podobu, odkazuje mimo sebe, na to, co je nevyslovené, nezjevné, co nevyjadřuje symbol sám o sobě. To, na co symbol odkazuje je totiž podmíněno kulturní vazbou. Kultura není atributem jedince, který stojí sám o sobě, ale jedince, který je členem skupiny.

Americká společnost je kulturní mozaikou, mozaikou z kamínků odlišné etnicity, odlišných jazyků, kultur, společenských zvyklostí, způsobů života apod. (DomNwachukwu, 2010, s. 5). Obdobně uvažují také Christine E. Sleeter a Carl A. Grant (2009, s. 33), podle nichž by se multikulturní vzdělávání mělo zabývat předně nejnovějšími teoretickými pohledy na rasu, jazyk, kulturu, třídu, pohlaví a zdravotní postižení.

Neboť škola (jako instituce) odráží obecné vzorce společenské diskriminace, učitelé by měli být s to tyto rozkrýt a donutit žáky k přehodnocení svého pohledu na jednotlivé diskriminované skupiny na základě osobních zkušeností, vcítění, solidárního přístupu a nových poznatků. Mezi ně dozajista patří vědou vymezené pojetí etnicity, případně rasy a rasových rozdílů.

DEFINICE

Etnicita je založena na aktuálních, předpokládaných kulturních podobnostech mezi členy jedné etnické skupiny a rozdílech mezi danou skupinou a ostatními. Etnické rozdíly mohou být založeny na jazyku, náboženství, historii, geografii nebo příbuzenství (Kottak, 2011, s. 356). „Etnicita není permanentní a přirozenou kvalitou“ (Eriksen, 2007, s. 105). Podle Thomase Hyllanda Eriksena (2007, s. 35) vznikají etnické skupiny tehdy, když se dostatečný počet lidí ztotožní s myšlenkou, že tvoří etnickou skupinu.

Tradiční pojem **rasy** spočíval dle Clauda Lévi-Strausse (2012, s. 61) ve vnějších viditelných lidských vlastnostech, ovšem moderní genetika a lidská biologie ukazují, že uvnitř tzv. ras dobře existují prokazatelně významné rozdíly: krevní skupiny, proteiny v krevním séru, imunitní faktory apod. Tyto tak dělí lidstvo do neviditelných ras, které existují buď uvnitř tradičně pojímaných ras, nebo (častěji) napříč hranicemi, které byly tradičním rasám

připisovány. „Dokonce ani jeden izolovaný kmen v důsledku toho ne-tvoří biologickou jednotu“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 62)

V současnosti se antropologové ve shodě s genetiky a lékaři domnívají, že odhalená biologická variabilita lidstva a její perspektiva, jak ji demonstruje ve své práci například Stephen Molnar (2006, s. 32), je natolik pestrá, že antropologické teorie a původní eugenické přístupy k vymezení etnicity nebo rasy jsou více než překonané.

Rozdělení lidí na základě vnějších znaků do několika ras je v současném vědeckém diskurzu nepřijatelné a někteří autoři dokonce požadují, aby se pojem rasa ve vědecké terminologii vůbec neužíval (např. Šmausová, 1999, s. 433). Thomas Hylland Eriksen tvrdí, že třídění lidí na rasy podle vzhledu je svévolné a vědecky nezajímavé, poněvadž lidstvo má 99,8 % genů společných (Eriksen, 2008, s. 60). Rasismus je pak nutno brát v potaz jakožto sociální konstrukt (srov. Eriksen, 2012, s. 23, Šmausová, 1999, s. 433), který má v myšlenkách i jednáních mnoha lidí, pedagogy nevyjímaje, své zastání, a to i přesto že je teorie ras, včetně předpokladu, že se každá rasa pojí s určitými intelektuálními a emočními atributy, překonána. Je zřejmé, že členové každé skupiny (například Romové coby příslušníci romského etnika), mohou, ale nemusí vykazovat prvky sounáležitosti, například využíváním společného jazyka (odlišného od jazyka majority) či teritoria (Rattansi, 2007, s. 3). V zásadě ale o žádné skupině nemůžeme hovořit jako o homogenní, protože popírá lidskou jedinečnost.

Ali Rattansi (2007, s. 86) ve své monografii o rasismu tvrdí, že se dnes již nikdo neodvážá označit za rasistu, pokud není příslušníkem ultrapravicového hnutí. Ostatně, jak bychom ve společnosti, která dospěla k na empirii založenému přesvědčení, že rasy neexistují, mohli mluvit o rasismu?

„Starý rasismus“, o němž můžeme mluvit jako o silném či tvrdém rasismu (Rattansi, 2007, s. 94–95), byl založen předně na tvrzeních, že rozdíly mezi rasami jsou biologicky podmíněné; rasy lze dle vlastností jejich příslušníků hierarchicky uspořádat, tedy jejich příslušníci mají tzv. nadřazené, jiní naopak podřazené vlastnosti, které jsou vlastní všem příslušníkům dané rasy a konečně na tvrzení, že nepřátelství a konflikty mezi rasami jsou přirozené. V současnosti, tedy v posledních desetiletích 20. století a dnes, se ve společnosti napříč sociálními skupinami objevuje tzv. „nový rasismus“, který je založen na kulturních odlišnostech mezi lidskými skupinami. Tento „neo-rasismus“ nebo také „kulturní rasismus“ je sdílen nejen většinovou společností, ale také jejími politickými elitami, v roce 1978 tak například Margaret Thatcher, jako leader Konzervativní strany ve Velké Británii, veřejně mluvila o hrozbách otevřené migrační politiky země, kdy spolu s Brity sdílela obavy, že jejich země bude zaplavena migranty a tito cizinci nebudou rozumět britským zákonům, nebudou dle ní ani dostatečně chápat pojem demokracie a jejich převahou v „Novém Commonwealthu“ mohou ohrozit zachování britské kultury (Rattansi, 2007, s. 97).

1.5 Problematika reflexe a eliminace mocenských aspektů v polaritě menšina vs. většina

George Lipsitz (2011, s. 1) uvádí svou monografii *How Racism Takes Place*, věnující se novodobým podobám rasismu, otázkami: Proč nám na rase stále tolik záleží? Proč nám stále sejde na barvě kůže? Na původu? Proč neusuzujeme na schopnosti druhých podle toho, co dosud oni sami zvládli a dokázali, ale podle různých forem viditelné jinakosti, jíž jsou nositeli? Lipsitz se zamýšlí nad efektivitou antirasistických zákonných opatření a desegregací amerických škol, neboť vzhledem k tomu, že zákony o občanských právech jednoznačně zakazují diskriminaci, přetrvávání rasové nerovnosti v řadě sociálně-ekonomických ukazatelů vede mnohé k přesvědčení, že Afroameričané nejsou schopni využít příležitostí, které jsou jim poskytovány. Zastánci těchto názorů, které demonstrují principy, na nichž stojí kulturní rasismus, deklarují, že nerovné výsledky dle etnických, respektive rasových kategorií ve vzdělávání, ekonomické úspěšnosti apod. musí vycházet z přirozenosti jejich nositelů, neboť diskriminace je již minulostí a rovné příležitosti existují.

Neuvědomělí zastánci kulturního rasismu sice připouští, že minulé generace Afroameričanů měli oprávněný pocit křivdy plynoucí z jejich otrockého postavení, následné segregace, násilí vůči členům hnutí za rovnoprávnost či neexistence rovného a v praxi uváděného volebního práva, ale současně tvrdí, že problémy, se kterými se Afroameričané setkávají dnes, si způsobují sami. Jsou to totiž oni, kteří se kvůli odlišným hodnotám, postojům a svému chování řadí do skupin s vyšší mírou rozvodovosti, kriminality, viktimity, mají špatné výkony ve standardizovaných testech, protože jejich rodiče si ne-cení vzdělání, a do skupin s nižšími příjmy, protože odmítají pracovat a jsou ekonomicky slabí, protože nerozumně nakupují spotřební zboží a zároveň odmítají šetřit peníze. Proto si vykládají desegregaci škol a konec diskriminace v bydlení jako možnost svého upřednostňování a získání privilegií v řadě oblastí, a to na základě svého původu, tedy rasy, nikoli svých schopností a dovedností. „Zároveň si tito kritici stěžují, že společnost praktikuje obrácený rasismus tím, že trestá tvrdě pracující bělochy a dává nezasloužené odměny nekvalifikovaným černochům“ (Lipsitz, 2011, s. 2).

V souvislosti s touto novou podobou rasismu se často hovoří o etnocentrismu případně xenofobii. Koncepty „nového rasismu“ jsou různorodé a vrstevnaté, můžeme zde rozlišit například náboženskou netoleranci, islamofobii, až po striktní biologický determinismus či snad méně závažné kulturní stereotypy. Jde o rasismus bez konceptu rasy, rasismus bez barvy, rasismus, který zachází s kulturní diverzitou lidstva stejně jako „starý rasismus“ s naší fyzickou a biologickou odlišností. Nicméně „nový rasismus“ může vést ke stejně závažným důsledkům jako rasismus založený na biologické determinaci. Může vyvolat stejně nepřekonatelné hranice mezi lidskými skupinami, komunitami, i jednotlivci (Rattansi, 2007, s. 106–107). Je v tomto duchu naše společnosti rasistická, xenofob-ní?

Sleeter a Grant (2009) rozlišují na základě výše uvedených poznatků základní deficity v rovnosti mezi lidmi plynoucí právě z kulturních zvyklostí, nikoli pouze z fyziologických a mentálních schopností či sexuální orientace, a dále v odlišnostech, které nelze ve vzdělávání pominout a které plynou právě z rozdílných kultur (zvyků), jazyků, z nezájmu o kulturní rozdíly jednotlivých komunit, z mentalit lidí i skupin, z různosti pohlaví aj. V čem tato nezasloužená nerovnost spočívá?

Upnutí se na zdůvodňování zvýhodňování či znevýhodňování minorit ve společnosti odvádí pozornost od jiného a dle Lipsitze (2011, s. 2) závažnějšího problému, a sice od nezasloužených výhod, které mají příslušníci majority. Připustíme-li, že stejně tak v Americe jako v Evropě v minulosti platily diskriminační zákony, pak dnes stejně tak jako v minulosti široké spektrum zákonů a zvyklostí (veřejných vyhlášek apod.) ochraňuje majetek a postavení, které členové majority získali v době platnosti těchto diskriminačních zákonů. „Ekonomické postavení milionů bílých rodin přímo vychází z ne-spravedlivých zisků a obohacení, které jsou umožněny dřívějšími i současnými formami rasové diskriminace,“ tvrdí Lipsitz (2011, s. 2). V minulosti se členové majority mohli podílet na přerozdělování půdy, transformaci ekonomiky, privatizaci státní sféry apod. a díky řadě zákonů a opatření, sahajících až do 19. století se stali bílí Evropané, stejně jako Američané, privilegovanou, ekonomicky silnou a stabilní částí společnosti, zatímco Afroameričané či Romové, případně potomci migrantů tyto příležitosti v minulosti neměli.

Sociálně ekonomické nůžky rozevřené díky zděděnému majetku, společenské prestiži a privilegiím předávaným napříč generacemi se rozevírají nadále. Majorita i v současné společnosti jedná tak, aby nadále získávala výhodný přístup k vlastnictví nemovitostí, zaměstnání, vzdělání a politické moci. Skrze vedení veřejných politik, konstruování mediální reality, a prosazování preferenčního zacházení s vlastníky zděděného majetku v bankovním sektoru, v přístupu k vlastnictví nemovitostí či bydlení, se ekonomické postavení černochoů a bělochů, Čechů a Romů, Němců a Turků, aj. s podobnými příjmy značně liší. Zděděné bohatství je dle Lipsitze hlavním důvodem, proč mají členové majority s totožnými příjmy výrazně odlišný majetek, a tedy i odlišnou životní úroveň a společenskou prestiž. Nesrovnatelně odlišné zázemí, ekonomické i kulturní, umožňuje členům majority zaplatit za bydlení, začít podnikat, platit za vzdělání, zdravotnictví, sociální pojištění apod., což se odráží v jejich životních aspiracích. „Černoši a běloši s podobnými příjmy, pracovní minulostí a rodinným uspořádáním mají velmi odlišný vztah k majetku. Černoši v současnosti vlastní pouze sedm až deset centů čistého za každý dolar, který vlastní běloši. Z velké části kvůli rasově rozdělenému prostoru není bělost v této společnosti ani tak barvou, jako spíše podmínkou. Je to strukturovaná výhoda, která odvádí nespravedlivé zisky a nespravedlivé obohacení směrem k bělochům, zatímco černochoům klade do cesty nezasloužené a nespravedlivé překážky. Samozřejmě ne všichni běloši ze svého bělošství profitují stejně, ale ani nejchudší z chudých mezi bělochy nečelí tak vysokému množství zbídačených čtvrtí a škol nebo stupni vystavení environmentálním rizikům, s jakými se pravidelně potýkají černoši se středně vysokými příjmy“ (Lipsitz, 2011, s. 3).

Týkají se výše popsané diskriminační procesy i české společnosti? Pracovně aktivní Češi, samozřejmě běžně dědí peníze od svých rodičů, kteří jim také často umožňují investovat do samostatného bydlení, zatímco Romové, kteří pracují, často naopak pravidelně předávají peníze rodičům či rodinným příslušníkům, kteří nepracují, či aby vykompenzovali nevýhody plynoucí z jejich nízkých příjmů. Pro životní aspirace a příležitosti je dle Lipsitze dědictví podstatnější než vysokoškolské vzdělání, počet dětí, rodinný stav či úspěch v zaměstnání.

Kolik českých dětí vyrůstá v sociálně-ekonomicky vyloučených lokalitách? Navštěvuje segregované školy nebo praktické školy, aniž by patřilo k dětem s mentálním hendikepem? Zdá se, že i v naší společnosti, zabýváme-li se segregací v bydlení, ve vzdělávání, v možnostech získání hypoték, pojištění apod., stejně tak jako v přístupu k řadě rizikových faktorů ohrožujících zdraví obyvatel vyloučených lokalit, toxických rizik plynoucích ze zanedbání sítě kanalizace, vodovodního řádu či dopravní dostupnosti těchto oblastí, je rasa nadále usazena v prostoru, stejně jako v čase, v naší společnosti. Sociálně-ekonomické postavení vycházející z původu svých nositelů se odráží také v jejich zdraví a v péči o něj. „Michael Marmot, předseda Komise pro sociální determinanty zdraví Světové zdravotnické organizace, nabízí barvitou ilustraci zdravotních důsledků rasizovaného prostoru. ‚Když nasednete na metro z centra Washingtonu na předměstí Marylandu,‘ všímá si Marmot, ‚střední délka života je na začátku vaší cesty 55 let. Na konci vaší cesty je to 77 let. To znamená, že v hlavním městě státu je mezi chudými a převážně africkými Američany, kteří žijí v centru města, a mezi bohatšími a převážně neafrickými Američany, kteří žijí na předměstích, dvacetiletý rozdíl ve střední délce života‘“ (Lipsitz, 2011, s. 7). Také v České republice a na Slovensku prezentuje řada výzkumů, že se obyvatelé vyloučených lokalit dožívají nižšího věku. „Romská komunita je značně mladší než celkové evropské obyvatelstvo. Průměrný věk romského obyvatelstva v Evropě je 25,1 let oproti věku 40,2 u EU 27, což představuje rozdíl 15 let“, vybíráme z komplexního výzkumu zdraví a zdravotního stavu Romů od L. Nesvadbové a M. Elichové (2010, s. 89). Podíl dlouhověkosti (lidé nad 65 let) u romského obyvatelstva činí 25,7 % oproti obyvatelům z řad majority zemí Evropské unie, kde činí 51 %, z čehož lze usuzovat na horší zdravotní situaci romského obyvatelstva.

Rasismus tak stále v naší zemi nachází pevnou půdu pro svůj rozvoj. A bude tomu tak do té doby, než bělošství přestane být v naší zemi a společnosti výhodou v nabývání majetku a moci, dokud jej nebudeme nadále vnímat jako něco přirozeného a nevyhnutelného. Náš svět, jak dokládáme v následujících kapitolách, je nadále rozdělen, a to i prostorově, na části, čtvrtě, osady, ulice, v nichž žijí lidé, kteří mají obtížnější přístup ke vzdělávání, zaměstnání, dopravě, zdravotní péči, sociálnímu zabezpečení či přístřeší než většina z nás.

Nelze předpokládat, že si všichni účastníci pedagogického procesu budou uvědomovat, že i dnešní českou společnost můžeme vnímat jako kulturní mozaiku. Barša (2003, s. 299) podmiňuje multikulturní model ve vzdělávání sdílenou představou: „Evropské národy včetně českého se musejí pochopit jako národy cizinců, v nichž může v principu najít své

místo každá zvláštní skupina pod podmínkou, že je dovnitř neutlačivá a navenek neagresivní. Evropské společnosti se prostě konečně musejí odvážit žít důsledně osvícenský ideál, který před více než dvěma stoletími vzešel z jejich lůna – musejí se stát skutečně univerzálními v tom smyslu, že nic lidského nebudou potlačovat či vyhánět ze svého středu. Pak ovšem z nich také žádný člověk nebude vyloučen, ani nebude hledat únik – pak se stanou skutečnými zeměmi bez exilu“.

1.6 Za hranice multikulturalismu

V této kapitole přiblížíme důvody, které vedou některé odborníky, ale i zástupce veřejnosti ke kritice konceptu multikulturalismu a problematiky s ním spojené.

Multikulturalismus, ať již chápán jako svým způsobem politický projekt nebo ideologie, včetně jeho aplikací do praktické politiky, antidiskriminačních opatření, politiky pozitivní diskriminace nebo promultikulturních edukačních technik aj., přináší v akademických diskusích oprávněnou bipolaritu mezi zastánci upřednostnění práv individuálních nebo kolektivních (srov. Prato, 2009b, s. 1–19). Multikulturalismus, který prosazuje upřednostnění práv skupiny před jednotlivci, představuje formu kulturního determinismu, která omezuje práva občanů. Je popsána řada případů (Prato, 2009a), kdy při předání práv minoritním skupinám došlo či dochází k omezování práv jejich individuálních členů. Členové organizovaných minoritních skupin jsou skrze multikulturní ideologii omezeni v řadě svých občanských svobod, neboť jsou připoutáni rozličným způsobem, ekonomicky, sociálně, politicky apod. ke své kulturní identitě, případně nejen kulturně, ale i lokálně vyčlenění z občanské společnosti majority. V extrémních případech nepřichází svým vyčleněním jen o rovnost příležitostí, ale představitelé organizované minoritní skupiny vidí v jejich individualismu přímou hrozbu pro zachování kulturní identity dané společnosti, kterou se snaží chránit. A tu stojíme před velmi podstatným problémem. Tím, že kulturní diverzitu vnímáme jako rozdílnost ve společensko-kulturně-ekonomické charakteristice skupiny či komunity a jako takové si jí ceníme a v duchu nekritického multikulturalismu ji také propagujeme, neprolamujeme kulturní bariéry, ale naopak je posilujeme a s nimi také stereotypizaci těchto skupin či komunit u členů majority i mezi minoritami navzájem. Pozitivní diskriminace, která dává práva členům dílčích minoritních skupin, tedy vytváří nové formy nerovnosti, když rozdíly mezi členy minoritních skupin a majority ještě umocňuje (Prato, 2009b, s. 16-17).

Prato (2009b, s. 16) má za to, že příklady těchto nových forem nerovnosti se dají odhalit jak v zemích s výrazným podílem imigrantů na populaci jako USA, Kanada nebo státy západní Evropy, tak v zemích s dlouhodobou multikulturní, případně postkoloniální minulostí jako je Čína, Indie či státy Latinské Ameriky.

Multikulturalismus je tak kritizován za svůj nekritický přístup k ochraně kulturní diverzity tzv. za každou cenu, čili bez ohledu na její důsledky v každodenních situacích. Přičemž

jsou to antropologové, kteří upozorňují na kulturní zvyklosti mnoha členů minorit, které jsou stěží slučitelné s mírumilovnou koexistencí různých způsobů života, a jejich hodnotové i legislativní aspekty. Kde nalézt hranici mezi liberalismem, pluralismem, rovným občanstvím a zvyklostmi, které porušují lidská práva?

Multikulturalismus se snaží zakonzervovat minoritní kultury v jejich jedinečnosti a nebere v potaz přirozenost kulturní proměnlivosti popisované procesy akulturace či kulturní difuze.

DEFINICE

Akulturace představuje proces kulturní a sociální změny, probíhající sekundárně, který je způsobený přímým dlouhotrvajícím stykem dvou a více různých kultur a v rámci něhož si jedinci přisvojují mainstreamovou kulturu, aniž by přitom byli nuceni vzdát se vlastní kultury (DomNwachukwu, 2010, s. 63). Jedná se o přijetí určitých prvků z cizí kultury a přestavbu původního sociokulturního systému, přičemž může dojít ke změně kultury buď jedné, nebo i obou skupin. Tato kulturní změna „může vyústit v obohacení dosavadní kultury v novou kvalitu, ale i ve ztrátu identity pod dominantním cizím vlivem“ (Malina, 2009), nicméně obecně platí, že akulturací se části kultury mění, ale rozdílnost mezi nimi zůstává (Kottak, 2011, s. 43).

Kulturní difuze představuje proces „exogenní změny spočívající v šíření kulturních prvků a komplexů z různých kulturních systémů“ (Malina, 2009). Difuze boří kulturní zvláštnosti napříč společnostmi, může být přímá (když dvě kultury mezi sebou obchodují, uzavírají sňatky, vedou války apod.), vynucená (když se jedna kultura nadřazuje nad druhou a vyžaduje po ní dodržování vlastních zvyků) a nebo nepřímá (když se věci přesunují ze skupiny A do skupiny C přes skupinu B bez jakéhokoli přímého kontaktu mezi A a C – např. skupina B může sestávat z obchodníků, kteří berou produkty z různých míst do nových odbytišť, nebo je skupina B geograficky situována mezi skupiny A a C, takže to, co získá od A eventuálně skončí u C a naopak (Kottak, 2011, s. 42-43).

Snaha o zachování minoritní kultury a její propagace se pak promítá do požadavků zastánců multikulturalismu, kteří od majoritní společnosti očekávají přizpůsobení se a toleranci. To považuje Prato (2009, s. 16) za obrácenou formu imperialismu, který po vyspělých (zvláště západních) společnostech vyžaduje respekt k různým formám kulturní jinačnosti, zatímco se ničí jejich vlastní kulturní identita. Tedy západní společnosti jsou povinné integrovat minoritní skupiny nikoli na základě vzájemného respektu a tolerance, ale pouze své tolerance, s jakoukoli reciprocitou se nepočítá.

Kulturní difuze, migrace a kolonialismus vnesly do různých oblastí světa totožné kulturní znaky a vzory. V procesu globalizace dochází stále více k nárůstu vzájemných vazeb a závislostí mezi státy, národy i lidmi. Vlastně jde o řadu procesů, které podporují změny v současném světě. Mezi základní mechanismy těchto kulturních proměn patří právě difuze, akulturace a nezávislý vývoj jedinečných kulturních zvyků.

DEFINICE

Podle Conrada Phillipa Kottaka (2011, s. 43) je **globalizace** proces odehrávající se ve světě, který zahrnuje kulturní difuzi, akulturaci, podporu proměny národů, států, a jejich obyvatel, které činí stále více vzájemně na sobě závislými a propojenými.

Společnosti a jimi sdílené kultury se mění a proměňovaly se od nepaměti. Avšak v současnosti se kulturní zvyky a společnost proměňují rychleji než dříve, cestování je jednodušší a přístupnější pro řadu z nás, nové technologie dovolují rychlejší a permanentní komunikaci nejen mezi námi, členy majority, ale také mezi imigranty a jejich domovskými zeměmi. Tyto a další faktory usnadnily soudobou podobu migrace, vyvolaly tzv. transnationalismus, případně existenci dvojího, v mnoha případech i mnohočetného občanství.

DEFINICE

Rozhodnutí, zda riskovat **migraci**, možná ilegální, napříč národními hranicemi se zakládají na důvodech sociálních, jako např. sloučení rodiny v hostitelské zemi, nebo na ekonomických, které vznikají v reakci na fluktuaci v globální ekonomice.

Dnešní svět je v pohybu, migranti – lidé v pohybu – se naučili zvládat více identit vyplývajících z místa a kontextu. Postmoderna v nejobecnějším smyslu odkazuje na rozostřování a boření zavedených pravidel a standardů, kategorií, rozdílů a hranic (Kottak, 2011, s. 589).

Současná imigrací a uprchlictvím poznamenaná doba nemůže ignorovat klíčové sociální, politické a ekonomické problémy spojené s integrací minoritních skupin, imigrantů

apod. Zdá se, že problematika multikulturního soužití vyvolala rozsáhlé a zdlouhavé akademické i politické debaty, ale základní otázky zůstávají nadále nezodpovězeny. Integrovaní strategie, které pro minoritní skupiny zastánci multikulturalismu volí, stojí na křižovatce mezi lokálním, nacionálním a globálním. Zastánci politické korektnosti, která je s multikulturními postoji spojována, by si měli být vědomi politického i lidského dopadu všech tří aspektů integrace.

Za významný problém multikulturní ideologie považujeme jeho naprostou neschopnost přispět k úspěšné integraci minoritních skupin. Tak např. Eric Fong (2009, s. 39–55) popisuje neúspěšné integrační procesy v Kanadě. Velkoměsta jsou stále více etnicky různorodá, přičemž imigrační skupiny z nedávné minulosti v nich vytváří nepřehlédnutelnou část obyvatelstva. Tedy nedošlo ani z části k jejich integraci do multikulturní kanadské společnosti. Proč tomu tak je? Zdůvodnění leží v tom, co jsem výše označili jako *kulturní kapitál*. Řada z těchto nedávných migrantů pochází z nízkých socioekonomických vrstev, proto také disponují nízkou úrovní lidského kapitálu a jejich úspěšná integrace je tak velmi komplikovaná. Zatímco, pro imigranty s vysokou úrovní lidského kapitálu, tedy pro ty, kteří mají společnosti co nabídnout, jejichž znalosti a dovednosti jsou vysoce ceněny (hokejisté NHL, lékaři, vysokoškolští učitelé apod.), je proces integrace a úspěšné migrační adaptace mnohem rychlejší a méně problémový.

V okrajových čtvrtích kanadských měst vyrůstají ekonomicky i sociálně izolované komunity viditelně odlišných minoritních skupin. Podle Fonga (2009, s. 50) se tak vytváří nová stratifikace společnosti, a sice ekonomicky slabé skupiny obyvatel jsou zároveň skupinami rasově či etnicky minoritními. Tyto etnické komunity se přílivem nových imigrantů stále zvětšují. Také jejich početnost a zároveň nízká uplatnitelnost na trhu práce, která je mimo jiné limitována např. jejich jazykovými dovednostmi, způsobuje jejich převládající nízký ekonomický status. V rámci těchto etnických komunit se generuje práce a uplatnitelnost pro jejich členy, jejich členové jsou na sociálních vazbách uvnitř komunity více méně závislí, rozmáhá se vykořisťování nových příchozích lépe socioekonomicky postavenými členy, kteří na jejich integraci nemají zájem. Členové minorit tak nevolí, ba ani nejsou s to volit, strategie, které by vedly k jejich přizpůsobení se většinové společnosti, upouští od snahy dřívějších migrantů v nové zemi zapustit kořeny a obecně selhávají v úspěšných integračních strategiích. A tak počet zástupců viditelně odlišných minoritních skupin ve velkých kanadských městech roste a ekonomicko-etnická rezidenční segregace přetrvává (Fong, 2009, s. 50–51).

S obdobnými problémy se setkala také Danila Mayer (2009, s. 151–172), která v tomto duchu popisuje evropská velkoměsta nejen jako multikulturní, a sice proto, že Skandinávské země, Anglie, Francie, Dánsko, Belgie, Německo, Itálie, Španělsko, ale také současné Rakousko, díky svobodomyšlné imigrační politice, přijímali vlny imigrantů již od poloviny 20. století, ale také jako města vytvářející specifické nové kulturní hranice mezi městskými částmi osídlenými imigranty a původním obyvatelstvem (Mayer, 2009, s. 152).

Chudinské čtvrti, obklopující evropská velkoměsta, které jsme si navykli vidět jako přistěhovalecké, již nejsou jen zdrojem nového rasismu a diskriminace, ale také mladíků

z druhé, třetí generace přistěhovalců, z nichž se posiluje extrémní islámské hnutí. Mladí migranti či děti migrantů, v případě popisovaného výzkumu Danily Mayer (2009, s. 155–157) ve Vídni, především z bývalé Jugoslávie a Turecka, se z důvodu vysoké nezaměstnanosti v imigrantských čtvrtích, sdružují do uzavřených komunit, v nichž platí jejich vlastní pravidla, vytváří si zde vlastní způsob života, hierarchii, skupinovou strukturu a organizaci, obecně subkulturu. Dospívající migranti či potomci migrantů se z mnoha důvodů nedokáží úspěšně zařadit do mainstreamové společnosti. Žijí v chudobě. Ve svých partách sdílí zážitky s konfrontací s životem rodičů, většinové společnosti, s marginalizací a diskriminací. Jejich přístup k vídeňské společnosti je poznamenán častým odmítnutím ze strany majority, zážitky z migrace, případně z rodinou sdílené minulosti. Záleží na tom, zda je struktura jejich komunity otevřená nebo uzavřená, na základě toho se formuje jejich individuální interakce s majoritou jako pozitivní a zesilující, nebo jako frustrující a cizí.

Život v komunitě obdobně smýšlejících, stejně starých případně chudých adolescentů či mladých dospělých se tak často stává určující motivací pro jejich individuální zapojení do mainstreamové společnosti, ale také může být objektivní překážkou pro jejich integraci, studium či získání kvalifikované práce.

Vazby a vztahy v rámci komunity dospívajících se často přenáší i do dospělosti migrantů či migrantů tzv. druhé či třetí generace, transformují se do specifických životních strategií, které v dospělosti mohou zahrnovat i nelegální zaměstnání nebo právě náboženský fanatismus. „Mladí migranti žijí mezi dvěma kulturami – jejich migrační minulostí a realitou vídeňského městského života – nachází své místo ve společnosti tak, že vyrůstají v uzavřených skupinách – partách – a tyto je buď motivují k tomu, že se smíří s většinovou společností a vyvinou si strategie jak s ní spolupracovat a koexistovat, nebo v procesu integrace selžou a nezískají ani v dospělosti přístup k vídeňské majoritní společnosti střední třídy, a tedy i v dospělosti zůstanou odkázáni ve všech ohledech na sociálně-ekonomické struktury své uzavřené kulturní (etnické) komunity“ (Mayer, 2009, s. 170).

Z výše popsaných výsledků výzkumu vídeňských mladých migrantů plyne, že „skupinová příslušnost je podstatnou součástí individuální sebe-definice,“ jak tvrdí český politolog Pavel Barša (1999, s. 69). Možná, že „zakořenění do skupiny, definované údajně pokrevními pouty, slibuje překonání konečnosti individuální existence a poskytuje ontologické bezpečí“ (Barša, 1999, s. 69) a hraje významnou roli v procesu integrace mladých migrantů.

Dalším významným problémem v integračním procesu socioekonomicky vyloučených migrantů ve vyspělých západních zemích je problém dočasnosti jejich pobytu. Část migrantů žijících v socioekonomicky vyloučených lokalitách západních metropolí je přesvědčena o prozatímnosti svého pobytu v cílových zemích, liší se tak jednoznačně od předchozích generací migrantů, kteří hledali za hranicemi své vlasti nový domov. Migranti s přechodným, po jistém čase pak s dlouhodobým pobytem, kteří věří v dočasnost svého působení v cizině, k němuž je vedou zpravidla ekonomické důvody, nemají motivaci přizpůsobovat se novému kulturnímu prostředí. Ač je záměrem těchto migrantů vrátit se po čase domů, většina z nich se již nikdy nevrátí. „Stráví zbytek svého života v zemích, do nichž

migrovali. Důvodem jejich migrace bylo většinou zlepšení ekonomické situace jejich rodin“ (Rubel, Rosman, 2009, s. 73). Tito migranti často využívají kontaktů v cílových zemích své migrace, které znají z domova, obohacují tak ve výsledku socioekonomicky vyčleněné skupiny migrantů a přispívají tak k procesu tzv. řetězové migrace, neboť jakmile se migrant uplatní v nové společnosti na trhu práce, tak k sobě povolává svou rodinu. Migranti a posléze celé rodiny pak svým příbuzným posílají remitendy, které jsou součástí jejich zvykových povinností k příbuzným, které opustili. Moderní komunikační technologie a poměrně snadné překonávání i transkontinentálních vzdáleností pak umožňují neztratit s původní rodinou a příbuznými blízký kontakt a tak v současné globalizující se společnosti vzniká nový fenomén – transnacionální rodina.

DEFINICE

Transnacionální rodina zahrnuje členy doma i v zahraničí, vystupuje navenek jako jednotná sociální skupina, udržuje společný majetek, většinou v domovské zemi, udržuje zvyky, rituály a tradice národní či etnické kultury, z níž pochází její členové. Transnacionální rodiny jsou nejčastější u Tonganů, Pákistánců, Sikhů, Číňanů, ale ve střední Evropě také u Vietnamců. Ti, co zůstávají doma, velmi často obdělávají rodinná pole, živí se v zemědělství. Ovšem v případě Číňanů se mohou také starat o transkontinentální obchod a rodinné podnikání. Dominikánská transnacionální rodina naopak nemá ekonomické funkce, předpokládáme, že to je způsobeno tím, že má nukleární rodinnou strukturu, přičemž dominikánské nukleární rodiny tvoří nezávislé ekonomické jednotky. Rodiny Indů, Pákistánců a Sikhů se snaží udržet endogamii, pátrají tak po manželkách svých dětí jak doma, tak v zahraničí. Udržováním společného rodinného majetku nebo preferencí svateb mezi paralelními bratřenci a sestřenicemi se transnacionální rodiny chrání a udržují schopnost sebereprodukce. Dalším faktorem udržujícím transnacionální rodinu jsou postoje majoritní společnosti, její negativní či segregáčnické postoje přispívají rozhodným dílem k udržování nadnárodní rodiny a její odlišnosti, včetně selhávání jejích členů v procesech integrace (Rubel, Rosman, 2009, s. 74–75).

Současná mezinárodní situace, náboženský terorismus, masová migrace a falešná ideologie politické korektnosti podkopává podle Giuliany Prato (2009c, s. 98) ideové základy multikulturního konceptu ještě více než v minulosti.

Jakoby tzv. politická korektnost a multikulturní ideje v současné mezinárodní situaci vyprázdnila význam „inkluze“ a zároveň přispívají k vytváření nových socio-ekonomických hranic. Mezi důsledky aplikace těchto ideologií do sociální reality patří také politika pozitivní diskriminace, a právě tato umožňuje vybraným minoritním skupinám přístup

k sociálním, kulturním, politickým a ekonomickým privilegiím, čímž vytváří nové formy nerovnosti, které mohou vést k dalším sociálním konfliktům, případně k politickému extremismu a novým podobám rasismu, přičemž podle Prato (2009c, s. 98) se tím ve společnosti také devalvoval význam tolerance mezi lidmi i skupinami.

Héctor Vázquez a Graciela Rodríguez (2009, s. 137) se, popisující integraci etnika Toba v latinskoamerických městech, domnívají, že v rámci integrace etnických menšin na základě jejich různorodých životních strategií máme hovořit spíše o pluri-kulturním nežli multi-kulturním konceptu novodobé společnosti. Pluri-kulturní model uspořádání společnosti odpovídá soudobé zvyšující se kulturní diverzitě a nabízí zintenzivnění ochrany práv minoritních skupin i jejich členů, ať již jde o potomky původních obyvatel nebo o skupiny migrantů či uprchlíků.

DEFINICE

Pluri-kulturní společnost, nebo také kultura pluralitní společnosti, je modelem společnosti, v níž si její různé sociální skupiny váží jedna druhé (majorita minority a naopak) a vnímají se jako obohacující sdílenou společnost jako celek. Multikulturalismus přistupuje k různorodým minoritním skupinám (například ke kulturám původních obyvatel Ameriky) jako k těm, s nimiž jsou problémy, které jsou k řešení. A daná řešení navrhuje. Inklinuje k integraci členů minoritních skupin do majoritní společnosti formou adaptace na její hodnoty, zvyklosti, zákony apod., přičemž minoritní kulturní znaky se proměňují ve folklór a připomínají různorodou historii členů soudobé společnosti. Tak se však také multikulturalismus přibližuje ke globální kultuře a monokulturnímu vzorci euro-americké civilizace. Opakem tohoto přístupu k minoritám je tzv. pluri-kulturní model společnosti, který za svůj cíl nemá ani integraci, ani asimilaci členů minorit. Pluri-kulturní přístup k moderní společnosti je ten, který uznává její různorodost a považuje ji za cennou a potřebnou pro další rozvoj společnosti obecně. Přítomnost původních obyvatel či migrantů ve společnosti chápe jako cenný zdroj vedoucí k žádoucí kulturní hybridizaci a společenskému progresu (Vázquez, Rodríguez, 2009, s. 137).

Proč se obáváme ztráty etnické homogenity? Případně kulturní nadřazenosti? Proč se bráníme migraci, když právě migrace vždy byla a je součástí naší přirozenosti?

Soudobé migrační vlny se jeví jako kritické pro většinu zemí hospodářsky rozvinuté Evropy. Ekonomické a demografické jevy spojené s měnou populace podléhají dvěma procesům proměny mezilidských, respektive mezietnických vztahů v multikulturní společnosti. První proces souvisí s moderní společností obecně a můžeme jej popsat jako vnitřní

migraci obyvatel v určitém regionu, kdy migrující upřednostňují možnosti uplatnění a výhody života ve městech před rurální minulostí svou i svých rodin (například migrace Albánců do přilehlých regionů Itálie nebo Čechů a Slováků do Vídně). Druhým procesem změny obyvatelstva je růst etnické různorodosti, a sice díky vnější migraci. Oba pohyby obyvatelstva dotváří soudobý ráz měst jak v Evropě, tak v Americe. Na základě obou procesů dochází k radikalizaci veřejného mínění a často k názorové diferenciaci multietnické společnosti. První proces mění kulturní, jazykové a etnické složení regionu, přičemž má více méně formou tolerance různorodých tradic a folklóru podporu místních obyvatel, navrch soudržnost pak zvyšuje odlišnost místních obyvatel i nově příchozích místních vůči migrantům z jiných zemí či dokonce kontinentů, spojují je také anti-migrantské názory a zájmy. Sumita Chaudhuri (2009, s. 199) je přesvědčena, že tak dochází k antagonickému přijímání populačního přírůstku, kdy ekonomické a demografické zájmy obyvatel regionu stojí často proti zájmům jejich politické reprezentace, ale také kulturním a společenským hodnotám, v nichž byli místní vychováni. Za kritickou míru migrace můžeme považovat tu, která mění demografickou a ekonomickou stabilitu daného regionu. Právě zájem místního obyvatelstva o ochranu této stability regionu, především po stránce ekonomické, vede k regulaci populační změny a dostává se do přímého střetu se zájmem migrantů, kterým záleží na expanzi nových možností pro ně samotné a pro jejich rodiny. Tak se cíle nově příchozích a původních obyvatel zcela míjí. V důsledku toho i v multietnické společnosti evropských metropolí vede vnější migrace (předně z mimoevropských regionů, s nimiž se místní nejsou s to ztotožnit) k destabilizaci společnosti a má tendenci vytvářet intenzivní konflikty (srov. Chaudhuri, 2009, s. 199).

Paul Freire (1986) ve svém díle *Pedagogika utlačovaných* naznačil způsoby, jimiž pedagogové i např. sociální pedagogové mohou posílit a osvobodit lidi utlačované politickými, hospodářskými, sociálními nebo ideologickými mocenskými strukturami (Janebová, 2014, s. 71). A tedy předejít budoucímu sociálnímu konfliktu mezi příslušníky marginalizovaných skupin a majoritou. Ač z hlediska makroperspektivy vede interkulturní soužití ke konfliktu, boji a násilí mezi skupinami, které často stojí proti sobě, zápasí spolu, vzájemně se ovlivňují nebo se cítí být ohroženy, přesto z hlediska individuální zkušenosti, malých interakcí můžeme v každodenním životě leccos změnit. „Můžeme ovlivnit ten kousek světa, s kterým jsme propojeni, díky tomu, že změním svůj náhled, své interakce, zkrátka sebe sama. Když dobře zvládneme pomoci konkrétním imigrantům najít jejich identitu, nestanou se z nich radikálové, ale budou důležitou součástí společnosti. Když se podaří dětem ve škole ukázat, že ve skupině lze fungovat, aniž by byl někdo vylučován, získají důležitou citlivost pro procesy vyloučení a dokážou jim jednou zabránit“ (Moree, 2015, s. 21).

Pro naše téma je zásadní výchovně vzdělávací proces ve vztahu k sociálně znevýhodněným, kterými jsou např. romské děti, děti cizinců apod. Chceme-li zkvalitnit život lidem se sociálním znevýhodněním, je nezbytné pracovat také s většinovou společností. V tomto směru se zdá přirozené rozvíjet multikulturní výchovu na českých školách. Žáci a jejich vyučující se s vyloučenými či jinak sociálně oslabenými skupinami – např. běženci, imigranti, etnickými menšinami, drogově závislými aj. – setkávají osobně či prostřednictvím přenesené zkušenosti skrze své rodiče či média stále častěji (Hrdá, Šíp, 2011, s. 7). Jana

Němečková (2012, s. 164) se v minulosti věnovala sledování, analýze a vyhodnocení vztahů, názorů, pocitů a chování neromských dětí k Romům. Z výsledků jejích šetření plyne, že žáci vykazují značné množství předsudků a stereotypních názorů na romské etnikum. Obdobně náš předcházející výzkum realizovaný v letech 2011-2012, který byl zaměřen na zjištění hodnot a postojů žáků středních škol ve vztahu k odlišné etnicitě a kultuře, prokázal názory dospívajících hraničící s xenofobií a rasismem, kdy mezi adolescenty zcela převažovalo negativní smýšlení o populaci romského etnika (Preissová Krejčí, Cichá, Gulová, 2012, s. 210). Čerpající z těchto závěrů a v kontextu předneseného teoretického podloží prezentujeme na dalších stranách výzkumné šetření, které naznačuje odpověď na otázku, zda multikulturní výchova přispívá k rozvoji tolerantní nebo xenofobní společnosti.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Snahou kapitoly *Multikulturalismus* bylo dovést čtenáře skrze popis ideologického zázemí multikulturalismu k jeho kritickému vyústění a poté ke konsekvencím jeho aplikací do sféry vzdělávání či politiky.

V naší zemi již po generace platí antidiskriminační zákony, základní lidská práva a svobody jsou součástí naší ústavy, demokratický systém řízení naší republiky bereme jako samozřejmost, přesto v naší zemi stále přetrvává řada nespravedlnosti a útlaku. Je pouze a jen na nás, jaký prostor v našem světě dáme transkulturnímu dialogu vedoucímu k bezkonfliktnímu interkulturnímu soužití.

Deklarace a indikace odlišnosti mezi etnickými skupinami v naší zemi může vést nikoli k integraci a akulturaci jednotlivých etnických složek naší společnosti, ale k plné identifikaci jednotlivců i místních komunit se svou etnickou příslušností a ke společenské polarizaci podle etnického, mnohdy také společensko-ekonomického hlediska. K etnickým konfliktům může vést etnická polarizace, kterou při otevírání multikulturních témat nelze pominout, jako následek etnické mobilizace, zvráceného etnocentrismu a xenofobie. Specifickým problémem České republiky je soužití mezi českou majoritou a Romy. Jsme přesvědčeni, že uplatňování principů individualizace, místo etnické či kulturní identity, by mohlo vést k odstranění stigmatizace Romů (ale také zástupců dalších minorit), a tak předejít jejich sociálnímu vyloučení. Osvojíme-li si bezpředsudečné chování vůči jedné formě jinakosti, je velmi pravděpodobné, že dříve či později můžeme přijmout také viditelné odlišné jedince mezi nás, a to je směr k multikulturnímu soužití obyvatel naší země v budoucnosti, které se tak jako tak nevyhneme.

Neopomenutelným pozastavením na naší cestě byl antropologický přístup ke konceptu rasy, etnicity či identity. Pokud je pro multikulturní ideologii soudobé společnosti i v bu-

doucnosti místo, pak se tato musí stát více kritickou. Právě přijímání kritického multikulturalismu, uplatňujícího se v každodenních sociálních procesech, může být hledanou odpovědí na otázku, zda se multikulturní ideje staly součástí ztraceného paradigmatu.

OTÁZKY

1. Co je kulturní kapitál?
 2. Co znamená „sociální exkluze“? Přelož termín do češtiny.
 3. Co je stereotyp?
 4. Je pravda, že naše identity je stálá a neměnná?
 5. Je kultura naučená, symbolická a sdílená?
 6. Na kolik ras se lidé dělí? Vyjmenuj.
 7. Co je akulturace?
 8. Pojmenuj proces odehrávající se ve světě, který zahrnuje kulturní difuzi, akulturaci, podporu proměny národů, států a jejich obyvatel, které činí stále více vzájemně na sobě závislými a propojenými.
-

ODPOVĚDI

1. Např. rozdílné kulturní zázemí jedince.
 2. Vyloučení ze společnosti.
 3. Jednotvárný, ustálený, navyklý vzorec chování a myšlení.
 4. Ne.
 5. Ano.
 6. Biologická variabilita lidstva je natolik pestrá, že lidi nejde dělit podle antroporasyvých teorií na různé skupiny, např. dle vnějších charakteristik.
 7. Je to proces kulturní a sociální změny, v rámci něhož si jedinci přisvojují mainstreamovou kulturu, aniž by přitom byli nuceni vzdát se vlastní kultury.
 8. Globalizace.
-

2 MULTIKULTURNÍ SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE – ZÁKLADNÍ POJMY SOUVISEJÍCÍ SE SOCIÁLNÍ PRACÍ S MENŠINAMI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Studující budou seznámeni s etnickým složením obyvatel České republiky. Dosáhnout kompetence rozpoznat rozdíly mezi postavením cizinců v ČR a členů národnostních menšin v ČR. Seznámí se s vlivem státu na národnostní menšiny a orgány státní správy, které jsou kompetentní k řešení problémů občanů z menšinových skupin obyvatel.

V současnosti jsou uznanými národnostními menšinami v ČR tyto: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Slováci, Srbové, Romové, Rusíni, Rusové, Řekové, Ukrajinci, Vietnamci, Bělorusové.

Studující získají informace o životě v komunitě těchto menšin.

Mezi související problémy, s nimiž budou studenti srozuměni, patří: problematika migrace, rozlišení mezi imigrací a emigrací. **S migrací úzce souvisí mobilita obyvatelstva.** Pod mobilitou obyvatel nerozumíme jen migraci obyvatel ve smyslu přemístění, ale také například **sociální mobilitu**, která se může s vybranými skupinami migrantů pojit.

K základním hodnotám lidské existence patří svobodná vůle člověka zvolit si svůj domov, své místo pobytu. Migrace patří k běžné praxi, jak se vyrovnat se zodpovědností za život svůj a svých blízkých, v demokratických a svobodných společnostech.

Jak se změnou místa pro život souvisí identita jedince? Identita je dynamická a proměnlivá. Její jednotlivé vrstvy a složky vznikají po celou dobu života nositele. Nové životní události nás často nutí naši identitu redefinovat. Do identity vrůstáme a identita je mnoho-
vrstevnatá.

K základním charakteristikám kultury patří, že je přirozeně proměnlivá, mnohoznačná a v neustálém procesu vývoje. Kultura jednoznačně naučená. Kultura není vrozená či biologicky přenášená. Mezi etnicitou a kulturou tedy existuje velmi volný, variabilní vztah, to však rozhodně neznamená žádný jednoznačný či přímý vztah mezi etnickými a kulturními diferencemi.

Studující se seznámí s problematikou související s nejviditelnější menšinou u nás – Romy a se soužitím s nimi. Seznámíme se s jinakostí romské kultury. Mezi poradní orgány

Vlády ČR patří dvě rady vlády, které se problematikou integrace romské minority intenzivně zabírají. Jde o **Radu vlády pro národnosti menšiny** a **Radu vlády pro záležitosti romské menšiny**.

V **odlišné etnicitě klientů spočívá základní etické dilema** v práci s nimi, neboť s odlišnou etnicitou může souviset odlišný přístup sociálního pracovníka ke klientovi, případně odlišné postoje k němu, odlišné strategie řešení sociálních problémů klienta apod. Je potřeba si uvědomit, že každý člověk je hodný úcty, má právo na rozvoj, vést spokojený, smysluplný a plnohodnotný život.

CÍLE KAPITOLY

- Účelem je vést studenty k pochopení a respektování kulturní rozmanitosti občanů České republiky i mimo ni, k osvojení si přístupů sociální práce s menšinami a tím je připravit na sociální práci s různými sociokulturními skupinami a také „většinou“.
 - Studující zná a rozumí základním pojmům souvisejícím se sociální prací s menšinami (např. menšina, kultura, kulturní relativismus, multikulturalismus, interkulturalita, akulturační strategie, identita, xenofobie – rasismus – diskriminace, předsudek – postoj, sociální exkluze a inkluze); zná zásadní právní dokumenty a instituce v této oblasti; zná základní sociokulturní charakteristiky hlavních etnických menšin ČR; je schopen rozpoznat a reflektovat své zásadní kulturní postoje a jejich důsledky pro sociální práci s klientem v menšinovém postavení; umí reflektovat a eliminovat mocenské aspekty v polaritě menšina vs. většina; chápe menšinosť jako relativní pojem, který se týká každého jednotlivce ve společnosti; dovede účelně využívat znalostí o sociokulturních charakteristikách menšiny v komunikaci s jejími příslušníky; umí vhodně aplikovat přístupy sociální práce s menšinami.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Národnostní menšina, běloruská menšina, bulharská menšina, chorvatská menšina, maďarská menšina, německá menšina, polská menšina, romská menšina, rusínská menšina, řecká menšina, slovenská menšina, srbská menšina, ukrajinská menšina, vietnamská menšina, migrace, kultura, antropologie ras.

2.1 Úvod: menšiny a migranti v ČR

Česká republika představuje národnostně a kulturně poměrně homogenní oblast střední Evropy, vždyť zde žije většina Čechů (94 %). Ačkoli se proti tomuto vymezení mnozí zastánci transkulturní politiky či multikulturních idejí ohrazují, jinak se současná česká společnost charakterizovat nedá. Češi mají nad menšinami žijícími v České republice jazykově i kulturně naprostou převahu.

Nebylo tomu tak vždy. Ještě před 100 lety na území České republiky žila výrazná menšina Němců, kteří tvořili přibližně jednu třetinu obyvatel v Čechách a na Moravě, ale také Poláků či Židů a v rámci Rakousko-Uherska (habsburské monarchie), k němuž Čechy a Morava náležely, se na našem území na konci 19. století běžně užívalo dvou úředních jazyků, češtiny a němčiny (srov. Kolektiv autorů, 1999, s. 129).

Habsburská monarchie 19. století byla skutečně mnohonárodnostním státem s diverzitou náboženskou, jazykovou i kulturní. Toto dědictví Československá republika (nástupnický stát Rakousko-Uherska), a posléze Česká republika, v průběhu historických událostí 20. století ztratila.

Jaká je situace dnes? V současnosti se etnické složení obyvatel České republiky obohacuje předně o mnohé migranty z východních částí Evropy a jihovýchodní Asie. Tato skutečnost se odráží v potřebě připravit majoritní českou populaci na multikulturní společnost budoucnosti s důrazem na potlačení jejího předsudečného chování, xenofobie a extremistických postojů vůči cizincům. Stále více klientů v praxi sociálních pracovníků bude právě jiné národnosti nebo jiného státního občanství, je nutné se na tuto budoucnost připravit.

Nyní v ČR žije několik jazykových (potažmo etnických) menšin. Dokážete odhadnout, o které skupiny se jedná?

Největší menšinou jsou v sousedství žijící Slováci (1,41 %), kteří žili s Čechy do roku 1993 téměř 500 let v jednom státním celku. Méně než procentní zastoupení dle sčítání lidu v roce 2011 mají, ale stále nejpočetnějšími menšinami v České republice jsou menšina ukrajinská (0,51 %), polská, (0,37 %), vietnamská (0,28) a německá (0,18 %) (viz Český statistický úřad, 2014).

V současnosti jsou uznanými národnostními menšinami v ČR tyto: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Slováci, Srbové, Romové, Rusíni, Rusové, Řekové, Ukrajinci, Vietnamci, Bělorusové.

Status národnostní menšiny komunitám umožňuje více rozvíjet jejich kulturu, tradice a především jazyk. Menšiny musí splňovat dvě základní podmínky: jejich komunity musí v českých zemích historicky působit (přesná doba není stanovená), a mít dostatečný počet příslušníků s českým občanstvím (rovněž není upřesněn). Zařazení národnostní menšiny

mezi uznané navrhuje Rada vlády pro národnostní menšiny a schvaluje vláda ČR (Jiříčka, Žilková, 2013).

Rada vlády pro národnostní menšiny (dále jen „Rada“) je stálým poradním a iniciativním orgánem vlády České republiky pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků (Vláda ČR, 2009–2020a).

Mimo tuto Radu se menšinovou problematikou zabývá také **Rada vlády pro záležitosti romské menšiny**, tato je také stálým poradním a iniciativním orgánem vlády v oblasti romské integrace (Vláda ČR, 2009–2020b).

2.2 Národnostní menšina

Vymezení pojmu národnostní menšina a příslušník národnostní menšiny je **stanoven zákonem 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů**, ve znění pozdějších předpisů:

1. *Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.*
2. *Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.*

Národnostní menšinou označujeme takové menšiny, jejichž příslušníci se začnou považovat za součást národa, který žije za hranicí státu, v němž tvoří menšinu. Jejich jazyk byl kodifikován na půdě onoho „mateřského národa“, jehož kulturu přijímají a sdílejí.

Kdo je tedy příslušníkem národnostní menšiny a jaká jsou jeho práva? Příslušníci národnostních menšin mají v České republice zajištěno (kromě běžných občanských práv) **právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny** (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2006–2012). V současné době je u nás podporováno zejména polské národnostní školství, v rámci něhož je výuka na některých základních školách na severu Moravy realizována výhradně v polském jazyce. Pokud bychom v České republice hledali bilingvní vzdělávání, pak nejbliže k tomu mají školská zařízení, která uskutečňují výuku části předmětů v jazyce mateřském a části v jazyce cizím, oblíbené jsou především anglické školy (existují např. anglické mateřské i základní školy a dále anglická, ale i německá, francouzská aj. gymnázia). Síť cizojazyčných škol na různých úrovních vzdělávání však dosud v našem prostředí není nijak hustá, navíc tyto slouží prioritně k efektivnější výuce

cizích jazyků (předně angličtiny a francouzštiny) pro majoritu. Označení bilingvní výuka je proto v tomto případě zavádějící, neboť oba vyučovací jazyky od sebe bývají striktně oddělovány, vhodnější se tedy zdá užití pojmu bilingvní program. Více se tomuto tématu věnujeme v publikaci: *Multikulturalismus – ztracené paradigma?* v kapitole: 3.1. Kultura konfliktu (Preissová Krejčí, 2014).

PRO ZÁJEMCE

Na řadě škol se vedle toho rozvíjí také program CLIL (Content and Language Integrated Learning), který spočívá v rozvoji dovednosti užívání cizího jazyka a současném získávání znalostí v rámci nejazykového předmětu (podrobněji viz Novotná, a kol., 2010).

K ZAPAMATOVÁNÍ

Jinou skupinou (také termínově vymezenou) jsou **cizí státní příslušníci, tj. cizinci** s povolením k pobytu na území České republiky (bez azylantů), kteří na konci roku 2018 tvořili 5,3 % obyvatelstva. V České republice žije podle aktuálních údajů Ministerstva vnitra 571 214 cizinců (údaj k 30. 4. 2019). Podle ČSÚ byl např. v roce 2011 tento počet nad 434 tisíci osob. Je tedy evidentní, že se počet cizinců v Česku v posledním desetiletí zvýšil. V tomto počtu mírně převažují ti, kteří v ČR mají trvalý pobyt, nad těmi, kteří zde žijí přechodně. Nejvíce cizinců žije v Praze a to zhruba 206 tisíc, na druhém místě je pak okres Brno-město s téměř 32 tisíci cizinci, třetí místo zaujímá Plzeň-město s 18 tisíci cizinci. Podle aktuálních údajů Ministerstva vnitra je u nás nejvíce Ukrajinců (téměř 135 tisíc), Slováků (117 tisíc), Vietnamců (61 tisíc), Rusů (38 tisíc). Následují Poláci a Němci, kterých u nás žije shodně po 21 tisících (srov. Český statistický úřad, 2020).

Pozor, nezaměňujme tedy příslušníky národnostních menšin a cizí státní příslušníky, byť se mohou hlásit ke stejné národnosti.

Obdobným termínem je **etnická menšina**. Etnické menšiny jsou obecně složeny z jednotlivců spojených dohromady různými vazbami – původem, národností, kulturou, náboženstvím ad.

DEFINICE

Etnická menšina

*společenství *občanů žijících na území daného *státu, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, *jazykem, *kulturou a *tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo. Například v České republice jsou v současné době oficiálně deklarovány tyto národnostní menšiny: *Bulhaři, *Chorvati, *Maďaři, *Němci, *Poláci, *Romové, *Rusíni, *Rusové, *Řekové, *Slováci, *Srbové, *Ukrajinci, *Vietnamci a další (Malina, a kol., 2009).

Menšiny nejsou pouze národnostní. Pod pojmem menšina si můžeme představit nejenom komunity Vietnamců, Romů, Řeků, Slováků aj., ale také osoby handicapové, sociálně slabé, seniory, drogově závislé, bezdomovce, náboženské skupiny a mnohé další.

DEFINICE

Menšina

skupina lidí, které spojuje společná pozitivní *identita (*kultura, *jazyk, *náboženství apod.) odlišná vůči většině. Obvykle utvořena na základě *rasy, *etnicity, náboženství a politického přesvědčení (menšinové strany). Menšina může vzniknout i na základě společného přísně individuálního zájmu (homosexuálové). V politickém životě každá menšina usiluje o prosazení co největšího množství svých požadavků a potřeb. Politické menšiny usilují v politickém boji o to, aby se staly většinou; je jedním ze znaků *demokracie, že takovou změnu umožňuje. Menšiny, u nichž brání přeměně na většinu přirozený vývoj (národnostní menšiny), usilují o získání adekvátního podílu na politickém rozhodování. *Národnostní menšiny bývají předmětem mezinárodních *sporů a *konfliktů. Ochrana práv národnostních menšin je garantována Organizací spojených národů jako jeden z druhů *lidských práv (Malina, a kol., 2009).

DALŠÍ ZDROJE

Antropologický slovník můžete využít jako stále aktualizovaný a odborný zdroj informací, který je plně dostupný online. Slova výše označená hvězdičkou představují další termíny, které jsou ve slovníku definovány. Takto můžete dříve dospět k prohloubení svých znalostí a k pochopení učiva.

2.3 Základní sociokulturní charakteristiky hlavních etnických menšin ČR – národnostní menšiny zastoupené v Radě vlády pro národnostní menšiny²

Rok 2021 přinesl zásadní nové poznatky o národnostních menšinách prostřednictvím Sčítání lidu, domů a bytů, které proběhlo v březnu, dubnu a květnu 2021. Samotnému sčítání předcházela kampaň cílící na příslušníky národnostních menšin. Vyplnění otázky na národnost bylo dobrovolné, bez vyplnění ji nechalo 31,6% osob, při sčítání v roce 2011 to bylo 25.3%. Podobně jako v roce 2011 bylo možné při sčítání uvést dvě národnosti.³

Následující tabulka přináší počty obyvatel, kteří se při sčítání lidu 2021 přihlásili k nějaké ze 14 národností, jejichž zástupci (resp. zástupci příslušných národnostních menšin) zasedají v Radě, a to ať už samostatně, nebo v kombinaci s další národností. Údaje v tabulce zahrnují všechny osoby, které měly v rozhodný okamžik sčítání místo obvyklého pobytu na území České republiky. Jde jak o občany ČR, tak i cizí státní příslušníky bez ohledu na typ povoleného pobytu. Z tabulky je patrné, že u většiny národnostních menšin se více obyvatel přihlásilo pouze k jedné národnosti, výjimku tvoří menšiny německá, romská a rusínská. U národnostní chorvatské, maďarské a řecké je počet osob hlásící se k těmto národnostem výlučně a v kombinaci s národností jinou v zásadě vyrovnáný⁴.

² Viz *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2019* (Vláda ČR, 2020).

³ Nejnovější informace o národnostních menšinách v ČR jsou dostupné ve *Zprávě o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2021* (Vláda ČR, 2022). ISBN 978-80-7440-300-2

⁴ *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2021* (Vláda ČR, 2022). ISBN 978-80-7440-300-2

Sčítání 2021 podle národnosti obyvatel ČR

Tabulka č. 1 - Obyvatelstvo Česka podle vybraných národností (sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021)

národnostní menšina	jedna národnost	v kombinaci s druhou národností	celkem
běloruská	4 030	1 099	5 129
bulharská	6 073	1 606	7 679
chorvatská	1 167	1 247	2 414
maďarská	5 969	5 284	11 253
německá	9 128	15 504	24 632
polská	26 802	11 416	38 218
romská	4 458	17 233	21 691
rusínská	608	1 296	1 904
ruská	25 296	9 210	34 506
řecká	2 069	2 008	4 077
slovenská	96 041	66 537	162 578
srbská	2 914	1 187	4 101
ukrajinská	78 068	14 824	92 892
vietnamská	31 469	7 254	38 723

2.3.1 BĚLORUSKÁ MENŠINA

Pro emigraci z Ruské říše po uchopení moci bolševiky v roce 1917 se používala v tehdejších Čechách označení „ruská nebo ukrajinská emigrace“, protože tyto dvě skupiny byly nejpočetnější. Avšak dostupné informace nám ukazují, že běloruská emigrační obec v meziválečném Československu byla třetí nejpočetnější po ruské a ukrajinské. Část emigrace pocházela z meziválečného Polska a byla způsobena snahou polských úřadů polonizovat běloruskou etnickou skupinu a diskriminovat její členy v běžném životě, Bělorusko totiž zasahovalo do několika států, mimo Sovětský svaz, také do mezi-válečného Polska a např. Lotyšska. Praha se v tomto období stala jedním ze zahraničních center běloruského kulturního a politického života. Po druhé světové válce komunistický režim a následující deportace do Sovětského svazu násilně přerušily a dramaticky ovlivnily tuto tradiční a historicky danou přítomnost běloruské obce v Česku. (Více in Vlada ČR, 2013a). Při posledním sčítání lidu domů a bytů (2011) se k běloruské národnosti přihlásilo 2013 osob.

Významně pozitivní změnu zaznamenali v roce 2019 příslušníci běloruské národnostní menšiny v ČR díky uzavření bilaterální smlouvy o důchodovém zabezpečení mezi Českou a Běloruskou republikou. Tato smlouva zajišťuje mj. dodržení principu sčítání dob sociálního pojištění v obou státech a výplatu důchodu do druhého smluvního státu.

Představitelé běloruské národnostní menšiny stále vidí jako tíživý problém zajištění svých jazykových práv. Orgány veřejné správy při zajišťování překladů či tlumočení pro osoby běloruské národnosti dávají mnohdy přednost soudním tlumočnickům ruského jazyka. Také prepis běloruských jmen do latinky, bez transkripce z „běloruské latinky“, je

podle nich problematický. A upozorňují opakovaně na to, že pro národnostní menšinu je jazyk primární a je jí vnímán jako významný identifikační prvek (Vláda ČR, 2020).

2.3.2 BULHARSKÁ MENŠINA

Již v 19. století se v Praze sdružovali bulharští a čeští studenti v tajném spolku s cílem podporovat bulharské národně osvobozené hnutí proti turecké nadvládě a sjednocení Slovanů. Za podobným účelem byla v roce 1869 ustavena v Táboře bulharská matice – sdružení Postojanstvo. Roku 1880 byl založen první oficiální česko-bulharský spolek Bulharská sedjanka a ve 30. letech 20. století pak sdružení Sv. Ilija v Praze, Sv. Georgij v Brně a další sdružení. Po druhé světové válce vznikaly po celém území republiky bulharské kluby, sjednocené později v Bulharskou kulturně osvětovou organizaci v ČR (BKOO). (Více in Vláda ČR, 2006a).

V současnosti směřují aktivity bulharských organizací k zachování bulharské identity, udržování bulharských tradic, jazyka a k popularizaci bulharské kultury. Na půdě sdružení se slaví tradiční bulharské svátky, velký význam mají ty, které vychází z pravoslavné tradice.

Bulharské kulturně osvětové kluby v Praze, Ostravě, Brně i sdružení Bulharů a jejich přátel a další občanská sdružení, která menšina organizuje, jsou velmi aktivní, vydávají vlastní tiskoviny (periodika Roden Glas a Balgari), snaží se učit bulharské děti a své potomky bulharsky, pořádají kulturní akce, výstavy, pravidelná setkání a podporují také např. soubor bulharských lidových tanců Kytka.

Bulharská menšina v roce 2019 zažívala významný a všestranný rozvoj spolkového živo-ta, a to nejen ve velkých městech, ale i v některých menších obcích. Ze zprávy o situaci bulharské menšiny vybíráme: „Jednou z největších akcí, kterou uspořádal Bulharský spolek Brno ve spolupráci s Asociací bulharských spolků v ČR, z. s. bylo mezinárodní krajanské setkání při příležitosti státního svátku Bulharska „24. květen – den bulharské-ho písemnictví a sv. Cyrila a Metoděje“. Setkání se již tradičně konalo v Mikulčicích u památníku obou světců a zahrnovalo doprovodný kulturní a hudební program s celkovou účastí cca 500 lidí. Spolek Zaedno uspořádal v únoru 2019 již 17. ročník oslavy patrona vinařů Trifona Zarezana. Jde o balkánský taneční večer s účastí souborů tradičních bulharských tanců a hudebními skupinami, který se v roce 2019 uskutečnil v Kulturním do-mě Ládví v Praze a zúčastnilo se ho na 80 účinkujících a cca 450 návštěvníků z řad bulharské komunity, dalších menšin a velmi hojně také české veřejnosti. Spolek Vazražđane uspořádal již tradičně Dny bulharské kultury, které zahrnovaly folklórní koncert, literární a filmový večer v Domě národnostních menšin nebo Vánoční koncert v Sukově síni Rudolfina.“ Důležitým spolkovým počinem v roce 2019 se stalo zřízení nedělní školy s výukou bulharštiny v Brně. Představitelé bulharské menšiny si přes rozsáhlou spolkovou činnost a pořádání řady kulturně-

osvětových akcí nicméně stýskají, že jejich základ-na stárne a generační výměna nepřichází (srov. Vláda ČR, 2020). K bulharské národnosti se v roce 2011 přihlásilo 4999 obyvatel.

2.3.3 CHORVATSKÁ MENŠINA

K chorvatské národnosti se v ČR podle posledního sčítání lidu v roce 2011 přihlásilo 1 125 osob. Jsou to právě Moravští Chorvaté nebo také Charváti, jejichž národnostní menšinu, která byla na našem území již od 16. století, tedy můžeme mluvit o tom, že jsou autochtonní menšinou – původní, nikoli nově příchozí – se v minulém století podařilo cíleným rozsídlením a diskriminací téměř zcela zničit. Jak se Chorvaté objevili na Moravě?

„Život tady nebyl v prvních desetiletích 16. století nijak jednoduchý. V důsledku husitských tažení, válek o dědictví uherské a také různých nemocí a epidemií zde zaniklo mnoho osad a celý kraj byl velice řídko osídlen. Jižní Morava nevzkvétala. Aby k nějakému hospodářskému vzestupu vůbec mohlo dojít, bylo zapotřebí nejprve vyřešit problém nedostatku obyvatelstva. ...

Pojďme se mírně geograficky posunout, a to do Chorvatska. Ani zde situace nebyla snadná, právě naopak. Stát byl vnitřně velmi slabý, a tak se nedokázal bránit postupujícím mocenským tlakům Osmanské říše. Nejpozději po porážce u Moháče již bylo jasné, že slabé Chorvatsko není schopno se tureckému postupu samo ubránit a že je třeba hledat pomoc v zahraničí. ... Protože se situace nezlepšovala, skutečně došlo k tomu, že některé chorvatské rody se přestěhovali do klidnějších částí monarchie a vzali s sebou své poddané. To ale není jediný způsob, jak se Charváti do střední Evropy dostali. Docházelo také k tomu, že si je jiní šlechtici na své pozemky prostě přivedli. Tak tomu pravděpodobně bylo také v případě Lichtenštejnů, kteří stojí u počátků charvátského osídlení Moravy.

První chorvatští osídlenci přišli na Moravu zřejmě již kolem roku 1530 na pozvání Jiřího Hartmanna I. z Lichtenštejna. Usadili se ve zpustlých obcích Frélichov na Drnholecku, Charvátská Nová Ves a Poštorná na Valticku. Také nedaleká Lednice se stala domovem několika charvátských rodin, nevíme však, kdy přesně sem přišli. První doklad o přítomnosti Charvátů v Pasohlávkách je z roku 1564. V 70. letech 16. století se Hartmann II. z Lichtenštejna rozhodl usadit Charváty také v Novém Přerově, Dobrém Poli, Kulenfurtu (dnešní Brod nad Dyjí) a v Hlohovci. Ze stejné doby pochází i záznamy o Charvátech v Hrušovanech nad Jevišovkou. ...

V obcích, kde Charváti žili v početní menšině, postupně splynuli s okolním obyvatelstvem. Pokud se někde usadily pouze jednotlivé rodiny, bývaly do matrik zapisovány pod jménem „Charvát“. Původní příjmení Charvátů, jež k nám v 16. století přišli, se tedy dochovala pouze u těch, kteří žili pospolu alespoň zpočátku. Těmto se také podařilo déle si uchovat charvátskou identitu a s ní i znalost jazyka – v obcích na Valticku, které byly obklopeny slovanským živlem, se chorvatsky mluvilo několik staletí (v Charvátské Nové Vsi

a v Poštorné do konce 18. století, v Hlohovci do počátku 20. století). Ve vesnicích ležících v německojazyčném prostředí Mikulovska (ve Frélichově – dnes Jevišovka, v Novém Přerově a v Dobrém Poli) si Charváti udrželi svou identitu až do nuceného vystěhování v roce 1948“ (Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR, nedatováno).

Zánik jihomoravských charvátských komunit byl důsledkem politického převratu v únoru 1948. V současnosti zaznamenáváme obnovu menšinové identity Moravských Chorvatů a s ní zvyšující se zájem o tuto národnostní menšinu, její kulturu, historii i budoucnost. Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR ve spolupráci s Regionálním muzeem v Mikulově zřídilo v obci Jevišovka stálou muzejní expozici o historii a životě Chorvatů na jižní Moravě.

Chorvatská menšina v roce 2019 zaznamenala kontinuální růst povědomí o moravských Chorvatech u české veřejnosti, čehož si velmi váží. Podíl na této skutečnosti má zejména to, že členové menšiny v průběhu posledních let profesionálně zdokumentovali historii menšiny a své výstupy zpřístupnili veřejnosti, následně k popularizaci daných výstupů přispěla také jejich medializace. Všechny tyto faktory přispívají také k tomu, že se daří ve výstavbě Muzea moravských Chorvatů v obci Jevišovka na jižní Moravě.

Více se o této menšině dozvíte na webových stránkách jejich sdružení: www.moravstichorvati.cz nebo v publikaci *Barvy chorvatské Moravy* (Kopřivová, Leisserová, 2017).

2.3.4 MAĎARSKÁ MENŠINA

Maďaři do českých zemí více přicházeli až v 2. polovině 20. století, mělo to řadu důvodů, z části se jednalo o nedobrovolné přesídlení do českého pohraničí, ale také o dobrovolnou migraci např. za studiem nebo prací. V současnosti se odhaduje, že menšinu tvoří až 20 tisíc příslušníků, ač se k maďarské národnosti přihlásilo v roce 2011 jen 8920 osob.

Aktivitu příslušníků maďarské národnostní menšiny zastřešuje Svaz Maďarů žijících v českých zemích. Pořádá každoročně Dny maďarské kultury, kdy je maďarská kultura formou různých kulturních akcí prezentována v několika městech v ČR. Svaz Maďarů vydává pětkrát ročně časopis a Maďaři katolického vyznání mají také své pravidelné bohoslužby v maďarštině. Svaz Maďarů má řadu regionálních organizací, které pomáhají uchovávat národní identitu, kulturu a tradice maďarského národa v českém prostředí.

Maďarská menšina, prezentovaná Svazem Maďarů s celostátní působností, uspořádala také v roce 2019 Dny maďarské kultury – prezentace a šíření maďarské kultury v českém prostředí, konané v několika městech v ČR (Praha, Brno, Ostrava, Teplice a Lovosice). Významným momentem života Svazu Maďarů žijících v českých zemích je již tradiční třídní vzdělávací tábor, konaný v posledním srpnovém týdnu, tentokrát s boha-tou zahraniční účastí přednášejících z Maďarska, Sedmihradska a Podkarpatské Ukrajiny. V česko-maďarských vztazích je významnou akcí tradiční Pražský maďarský ples, navštěvovaný v

hojném počtu i českými účastníky. Maďarská národnostní menšina před-stavuje v českých zemích tradiční a konsolidovanou menšinu, která ožívá i ve studentských spolcích, které zvláště v univerzitních městech spojují např. slovenské studenty maďarské národnosti (srov. Vláda ČR, 2020).

2.3.5 NĚMECKÁ MENŠINA

K německé menšině se při sčítání lidu v roce 2011 přihlásilo 18 658 osob. *Německá menšina se sdružuje ve dvou velkých zastřešujících sdruženích: Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Shromáždění) - v současné době zastřešuje 22 samostatně registrovaných svazů, včetně jejich 30 regionálních organizací (např. Svaz Němců – region Chebsko), počet členů se pohybuje kolem 5 800. Své aktivity prezentuje v periodiku Landes-Zeitung.*

Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR (KSONN) – eviduje 28 základních organizací s více než 2 000 členy. Sdružení prezentuje pravidelně svoji osvětovou činnost ve čtrnáctideníku Prager Volkszeitung (jenž již od roku 2006 není vydáván) nebo periodik Landes Zeitung či Eghaland Bladl a podílí se na vysílání Českého rozhlasu v němčině (Více in Vláda ČR, 2006b).

Německá národnostní menšina patří samozřejmě k autochtonním menšinám na našem území. V důsledku politických událostí souvisejících s 2. světovou válkou a poválečných změn na našem (osvobozeném) území došlo téměř k zániku německé národnosti v poválečném Československu. Tento příběh však každý zná...

Německá národnostní menšina je s územím České republiky jednoznačně historicky spjata. Až do poválečného odsunu tvořili Němci okolo 30 % obyvatel. Poté se jejich podíl dramaticky snížil a tento trend pokračoval i v roce 2011. Ke snižování počtu osob s německou národností dochází jednak kvůli jejich nepříznivé věkové struktuře, pravděpodobně však také kvůli asimilaci mladších věkových ročníků. Nejvyšší zastoupení měli v krajích při severozápadní hranici s Německem (kraje Karlovarský a Ústecký), které tvořily významnou část Sudet (srov. Český statistický úřad, 2014).

Shromáždění německých spolků v České republice, z.s. v roce 2019 úspěšně realizovalo 110 větších i menších projektů, které přispěly k rozvoji německé národnostní menšiny a také ke zlepšení česko-německých vztahů. Představitelé německé národnostní menšiny se v roce 2019 aktivně podíleli na pokračování projektu ochrany opuštěných německých hrobů na hřbitovech ČR a iniciovali pilotní projekt výuky v německém jazyce ve dvou třídách základních škol v Jablonci nad Nisou a Chebu, to vše ve spolupráci s Úřadem vlády ČR. „*Za dlouhodobý problém všech spolků německé národnostní menšiny v ČR považuje Spolek Němců a přátel německé kultury v ČR územní rozptyl členů, zvyšující se průměrný věk a snižující se sebereflexi o příslušnosti k německé menšině*“ (Vláda ČR, 2020).

2.3.6 POLSKÁ MENŠINA

Také polská národnostní menšina je menšinou autochtonní, tedy původní, na našem území usedlou. Při posledním sčítání lidu (2011) se k této menšině přihlásilo 39 096 osob. Nicméně představitelé menšiny upozorňují na to, že kromě toho žije v ČR asi 20 000 občanů Polské republiky a navíc, k menšině nejsou započítáni ti občané ČR, kteří se přihlásili k národnosti slezské, a kterým, dle představitelů polské menšiny, přináleží veškerá menšinová práva, tedy v součtu se počet příslušníků polské národnosti odhaduje na 70 000 osob. Polskou národnostní menšinu reprezentuje Kongres Polaków v RC (Kongres Poláků v ČR), který sdružuje více než 20 organizací, tyto organizace a spolky jsou různorodého charakteru.

Aktivity příslušníků polské národnostní menšiny v České republice organizují především dvě občanská sdružení, Kongres Poláků v České republice a Polský kulturně osvětový svaz v ČR (PZKO) a dalších 28 občanských sdružení. Kromě bohaté spolkové činnosti vydává polská menšina periodika, a to obdeník Głos ludu, čtrnáctideník pro děti a mládež Nasza Gazetka, měsíčník Zwrot a do konce roku 2005 i měsíčník Kurier Praski. (Více in Vláda ČR, 2006c).

Většina z příslušníků polské menšiny žije na území Těšínského Slezska, větší část také v Praze. V oblasti Těšínského Slezska existuje také řada škol, které jsou součástí státního školství, s polským vyučovacím jazykem. Všechny tyto školy působí na území okresů Frýdek-Místek a Karviná. Na národních základních školách se vyučuje kolem dvou tisíc dětí a na národních středních školách na 700 žáků.

Prioritami polské menšiny je zachování etnické identity a kulturního dědictví Poláků v ČR, také se snaží vytvořit jakýsi „kulturní most“ mezi Polskem a Českou republikou.

Polská menšina, která je velmi dobře organizovaná, byla také v roce 2019 vedena Kongresem Poláků v ČR, z.s., který sdružuje téměř 30 spolků. V průběhu roku se tyto spolky podílely na desítkách projektů, největší polská organizace Polský kulturně-osvětový svaz v ČR, z.s. se zaměřuje na kulturní projekty, Maticie školská a Harcerstwo na projekty související s dětmi a mládeží a Polská společnost turisticko-sportovní „Beskid Śląski“ na projekty sportovní. „Kongres Poláků v ČR, z.s., stejně jako v minulých letech, i v roce 2019 úspěšně zorganizoval Školu v přírodě nad Baltem. Díky této akci každoročně tráví na 200 žáků sedmých tříd polských základních škol dva týdny u Baltského moře. Ubytování je v moderním středisku Vis v obci Jastrzębia Góra. Program je velmi bohatý, každý druhý den se koná výlet (Westerplatte, Gdaňsk, Hel, Łeba, Słowiński Park Narodowy, Rozewie a další). Žáci si osvojují živý polský jazyk a mají možnost poznat přírodní a kulturní bohatství severní části Polska.“ Projekt je financován z české i polské strany. Všichni žáci prvních tříd polských základních škol obdrželi balíček se školní aktovkou, školními potřebami a hodnotnými knihami v polském jazyce. Jedná se o společný pro-jekt Kongresu Poláků v

ČR, z.s., Matice školské, Pedagogického centra pro polské národnostní školství, Sdružení polských učitelů a polské nadace Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie“. Tzv. „Balíček pro prvňáčky“ je významnou aktivitou menšiny. Podpora vzdělávání nové generace v polském jazyce je pro představitele menšiny prioritní. Co trápí Poláky u nás? Například fakt, že již několik let nelze provádět svatební obřady v polském jazyce, a to ani v obcích s více než 10% zastoupením občanů polské národnosti, této problematice se chtějí představitelé Kongresu nadále věnovat (Vláda ČR, 2020).

2.3.7 ROMSKÁ MENŠINA

K romské národnostní menšině se při sčítání lidu 2011 přihlásilo celkem 5 135 osob. Podle kvalifikovaných odhadů počet příslušníků romské komunity v ČR se pohybuje v rozmezí mezi 150 000 - 300 000 osob. Usídlení: severní Morava (zejména Ostrava, Karviná), severní Čechy (Děčín, Ústí nad Labem), velká města (Praha, Brno). (Více in Vláda ČR, 2006d).

K této národnostní menšině se rozsáhle vrátíme na konci tohoto studijního textu, a sice v kapitole **3. Marginalizace a okrajové společenské postavení příslušníků menšin.**

2.3.8 RUSÍNSKÁ MENŠINA

Podle sčítání obyvatelstva z r. 2011 žije v ČR 739 osob hlásících se k rusínské národnosti. Rada vlády pro národnostní menšiny uvádí, že dle kvalifikovaných odhadů je jejich počet v ČR mnohem větší, a sice až 10 000. Rusíny s Československem spojuje krátká společná státní a správní historie za první republiky. V roce 1990 byla založena Společnost přátel Podkarpatské Rusi, která navazuje na historii menšiny u nás před druhou světovou válkou, původně sdružovala ty, kteří měli své kořeny v Podkarpatské Rusi, ať již Čechy nebo Rusíny či Ukrajince, nyní sdružuje příznivce podkarpatoruského regionu, ať již tamní rodáky nebo jen zájemce o historii, kulturu či přírodu regionu. Právě v ní se sdružují Rusíni v největším počtu, z toho důvodu se přetváří v národnostní organizaci a reprezentanta rusínské menšiny u nás. Cílem menšiny je obnova a rozvoj rusínské identity, podpora rusínských aktivit v ČR i v zahraničí, studium a prezentace dějin Rusínů, zvláště těch, kteří žili a žijí na někdejší Podkarpatské Rusi. (Více in Vláda ČR, 2006e).

Rok 2019 byl jubilejním rokem připojení Podkarpatské Rusi k Československu. **Rusínská národnostní menšina** si toto výročí připomněla celou řadou kulturně společenských akcí a také edičními aktivitami. Například v *Domě národnostních menšin* byla prezentována kniha *Československý svět v Karpatech* za účasti autora Vladimíra Kušteka. Společnost přátel Podkarpatské Rusi mimo jiné vydala: publikaci mladé autorky Barbory Zavadilové *Má rusínská vyšívanka*, autorky s rusínskými kořeny, k níž načerpala podněty během

svého několikaměsíčního pobytu na Podkarpatsku. Kniha je poutavou literární reportáží o současném životě v Zakarpatské oblasti a je prokládána životním příběhem autorčiny rusínské babičky. A dále: paměti Antonína Moťoviče *Za našimi zády tekla řeka Dněstr*. Lékař narozený v Chustu přežil holocaust, vystudoval medicínu v Praze a léta pracoval v Thomayerově nemocnici v Krči a posléze emigroval do Izraele.

„Rusínská národnostní menšina a rovněž Společnost přátel Podkarpatské Rusi se bohužel potýká s generačními problémy. Původní v Česku žijící rusínská populace stárne a odchází, mladí lidé přibývají jen zvolna...“ (Vláda ČR, 2020).

2.3.9 RUSKÁ MENŠINA

V České republice se k ruské národnosti přihlásilo na 20 000 osob, Rusy můžeme potkat v ČR kdekoliv, ač větší zastoupení mají ve velkých městech, především v Praze, Brně a Karlových Varech. V průběhu 20. století z Ruska odcházely vlny emigrantů, které byly spouštěny řadou politických změn, ať již šlo o následky převratu a revolučních událostí v Rusku v roce 1917 nebo v letech následujících, při rozpadu SSSR atd. Z toho důvodu, jak udává Rada pro národnostní menšiny, je *ruskojazyčná menšina značně roztržštěná, jednotlivé skupiny si vzájemně nedůvěřují, odlišují se životními postoji, zkušenostmi a politickou orientací.*

Rusové se sdružují do různých organizací bez zastřešující instituce, mezi nimi jmenujme alespoň organizace zaměřené na vydávání knih, organizování koncertů a dalších kulturních aktivit: *Ruská tradice* nebo *Ruský institut*. Společnou jim všem je snaha o dosažení dobrých vztahů a lepšího vzájemného poznání s většinovou společností a také mezi jednotlivými uskupeními a vlnami ruskojazyčné emigrace, které se výrazně liší, jak motivy emigrace, tak životní zkušeností a kulturou.

2.3.10 ŘECKÁ MENŠINA

Historie Řecké diaspory v českých zemích je založena především na řízené emigraci z Řecka ve 20. století. Řecké vystěhovalectví bylo přítomno v dějinách evropských národů minimálně od dob Osmanské říše, ale do Čech a na Moravu přicházeli Řekové jen vzácně, ač jsou doklady o emigrantech také z 19. století. Skutečný zlom, co se přistěhovalectví z Řecka do Československa týká, představovaly události odehrávající se v Řecku po druhé světové válce, kdy v průběhu občanské války v Řecku, prvně přijalo Československo řecké děti na přechodnou dobu, ale po porážce povstaleckých oddílů, byla tato imigrace dosycena jejich rodiči a prarodiči – uprchlíky/exulanty. Řekové se nikdy nevzdali naděje na brzký návrat do vlasti. Avšak jejich dočasný pobyt se po letech proměnil v dlouhodobý a následně v trvalý. Až po roce 1990 se řada z řeckých rodin rozhodla k reemigraci do Řecka.

Nová emigrace není pozoruhodná svým podílem na celkovém počtu helénské obyvatelstva žijícího mimo území Řecka, odhadovaném na 4 miliony osob, významná je podílem na vnitropolitickém a ekonomickém dění českých zemích a etnogenezi jejich obyvatelstva. (Botu, 2001).

Podle sčítání lidu, domů a bytů 2011 žije v ČR 2 043 osob hlásících se k řecké národnosti. Podle vlastních odhadů menšiny však jde až o 7 000 osob. Řecká komunita je usídlena v následujících městech: Praha, Brno, Ostrava, Jeseník, Krnov, Třinec, Karviná, Šumperk, Vrbno pod Pradědem, Havířov a Bohumín. Početně menší komunity Řeků žijí i v dalších místech: Jablonec nad Nisou, Liberec, Hradec Králové, Jihlava, Vyškov, Olomouc, Strážnice, Znojmo, Mikulov (Viz Vláda ČR, 2006f).

Kulturní činnost řecké menšiny je velmi bohatá a podílejí se na ní především tzv. řecké obce.

Menšina je velmi dobře organizovaná, například její místní obce *zastřešuje Asociace řeckých obcí v České republice (AŘO ČR)*, která sdružuje 12 řeckých obcí, které mají vlastní právní subjektivitu. Cílem organizace je zejména prohlubování a podpora přátelských vztahů mezi Řeky žijícími v ČR a Českou republikou, a to prostřednictvím vzdělávacích institucí, pořádáním přednášek a seminářů, seznamování s novodobou řeckou kulturou, pořádání akcí folklorně hudebních a tanečních, sportovních aktivit, vydavatelská a publikační činnost, práce s dětmi a mládeží.

K nejvýznamnějším kulturním svátkům patří již tradiční Řecký festival v Krnově, Řecké dny v Brně. Všechny řecké obce připravují kulturní a společenský program ke státním svátkům Řecké republiky 25. března a 28. října, ukončený tradiční řeckou lidovou zábavou s hudbou a tancem.

Významným sdružením orientovaným na rozvoj řecké kulturní tradice v ČR je *Klub přátel Řecka* (viz www.dialogos-kpr.cz/). V ČR také působí pobočka *Lycea Řekyň*, organizace, která vznikla již v roce 1910 v Řecku a v současné době má 66 poboček, z toho 19 mimo Řecko. Cílem organizace je uchovávaní řeckých zvyků a tradic a podpora žen, případně žen a jejich dětí. Ovšem činnost organizace je také kulturně osvětová: organizování výstav řeckého lidového umění a péče o jeho uchování; organizování vzdělávacích programů, seminářů a přednášek, vydávání publikací, knih, zvukových a audiovizuálních nosičů.

Významnou výzvou pro **řeckou národnostní menšinu** nadále zůstává zajištění výuky řeckého jazyka pro děti. Asociaci řeckých obcí v ČR, z.s. se i v roce 2019 podařilo zajišťovat výuku řečtiny pro děti, a to s finanční podporou Ministerstva kultury a Jihomoravského kraje. Úspěšně proběhla také vystoupení tanečních souborů Antigoni (Krnov), Evros (Javorník), Kaliopi (Šumperk), Nea Elpida (Karviná) a Prometheus (Brno) na desítkách akcí v rámci ČR i v Polsku. S velkým úspěchem se setkalo uvedení dokumentárního filmu *Dva životy, dvě kultury, dvě země. Řekové na českém území od 2. poloviny 20. století do součas-*

nosti. Film vytvořil nadační fond Hellenika ve spolupráci s Etnografickým ústavem Moravského zemského muzea. Film vznikl k 70. výročí příchodu Řeků do Československa jako doprovodný dokument ke stejnomenné výstavě s finanční podporou Jihomoravského kraje a Statutárního města Brna (srov. Vláda ČR, 2020).

2.3.11 SLOVENSKÁ MENŠINA

Nejpočetnější tradiční národnostní menšinou byli v poválečném období Slováci. To je dáno historickým vývojem, neboť Slovensko (jehož obyvatelé mají slovenskou národnost jako dominantní) bylo v rozmezí let 1918–1939 a 1945–1992 součástí společného československého státu. Po jeho rozpadu v roce 1993 se počet osob žijících v České republice a hlásících se ke slovenské národnosti podstatně snížil (mezi lety 1991 a 2001 se jejich počet snížil o 122 tisíc, mezi lety 2001 a 2011 nastal další úbytek o 46 tisíc). Územní rozmístění Slováků bylo spíše rovnoměrné, vyšší zastoupení měli Slováci v Moravskoslezském kraji (srov. Český statistický úřad, 2014).

V ČR působí 11 občanských sdružení, která se prezentují jako sdružení slovenské menšiny. Jsou to: Česko-Slovenská scéna, Demokratická aliancia Slovákov, Folklórne združenie Púčík, Klub slovenskej kultúry (KSK), Obec Slovákov v ČR (1 250 členů v roce 2003 ve 12 regionálních Obcích – Praha, Karlovy Vary, Sokolov, Teplice, Plzeň, Stříbro, Kladno, Brno, Tábor, Kroměříž, Karviná, Třinec), Slovensko-český klub, Slovenské folklórne združenie Limbora, Slovenský literárny klub v ČR, Spolok Detvan, Spolok priateľov slovenského divadla, Zväz Slovákov. Celkový počet organizovaných členů v jednotlivých sdruženích je odhadem 4 až 5 tisíc. Nejpočetnější jsou: KSK (2 600) a Obec Slovákov v ČR (1 250 členů v 12 organizacích). (Viz Vláda ČR, 2006g).

Poměr mezi Slováky žijícími v ČR a Slováky angažujícími se ve spolcích a dalších organizacích podporujících národní zájmy menšiny je zřejmý.

Zdá se tedy, že pro Slováky u nás v převážné většině nehraje významnou roli jejich národnost a také nevedou své děti ke vzdělání ve slovenském jazyce a k mateřskému jazyku jako takovému. Naopak, Slováci raději upřednostňují vzdělání v jazyce majority a mnozí jej také upřednostňují před mateřským jazykem minimálně ve veřejném prostoru. Asimilace do české společnosti jim tedy nečiní problémy, právě naopak.

*V roce 2019 pokračovaly všechny velké projekty **slovenské národnostní menšiny**, včetně provozování Slovenského domu v Praze, zřízeného s podporou České i Slovenské republiky. Rovněž se podařila integrace v případě slovenských národnostních časopisů. Časopis *Korene* byl vydáván formou přílohy časopisu *Slovenské dotyky*, časopis *Listy* vycházel nadále samostatně. Mezi hlavní problémy slovenské národnostní menšiny dlouhodobě patří postupné snižování srozumitelnosti slovenštiny u nejmladší generace obyvatel České republiky, především v západních regionech státu. Příčinu je možné spatřovat v nedostatečném*

zastoupení slovenštiny ve sdělovacích prostředcích, především veřejnoprávních, jakož i v nastavení vzdělávacího procesu na českých školách. Dalším důvodem je neexistence slovenského školství, které je sice formálně ošetřeno legislativní cestou, ovšem není ze strany státu a škol aktivně nabízeno. Poslední základní škola s vyučovacím jazykem slovenským zanikla v Karviné-Mizerově již v roce 2000 pro nedostatečný zájem dětí, resp. jejich rodičů, ovšem zájem o školy česko-slovenského charakteru by dle poznatků představitelů slovenské národnostní menšiny existoval. Především existuje zájem o slovenské mateřské školy (In Vláda ČR, 2020).

2.3.12 SRBSKÁ MENŠINA

K srbské národnostní menšině v České republice podle sčítání lidu z roku 2011 se hlásí 1 717 občanů ČR. Podle vlastního odhadu žije v ČR přibližně 10 000 až 12 000 Srbů. Příslušníci srbské menšiny žijí rozptýleně po celém území ČR, nejvíce ve velkých městech, jako je Praha, Brno, Ostrava, Liberec, Most a další.

Srbové žijící v ČR pocházejí nejen ze státu, který je dnes uznáván OSN, Srbska a Černé Hory, nýbrž ze všech historických území, na kterých před balkánským konfliktem žili Srbové a která dnes náleží jiným státům – jako je *Srbská krajina v Chorvatsku*, či oblasti v *Bosně a Hercegovině a dnešní Makedonii* (srov. Vláda ČR, 2006h).

V roce 2015 vznikl Srbský kulturní spolek Radost, schází se v Domě národnostních menšin v Praze. Hlavní náplní jeho činnosti je prezentace tradic a folklóru menšiny, pročež v něm působí několik folklórních sekcí, zejména pro dospělé a děti, neméně důležitou činností je organizace výuky srbského mateřského jazyka pro děti různých věkových skupin. Součástí výuky je také seznámení dětí se srbskou historií, zeměpisnými reáliemi i kulturou a uměním. Spolek pořádá nebo se účastní řady kulturních akcí, mimo jiné filmová představení nebo hudební a taneční přehlídky (viz radostfolklor.org). Cílem spolku je rozvoj dialogu mezi kulturami, tolerance a porozumění mezi národy.

Srbské sdružení sv. Sáva a Česko-jugoslávská kulturní aliance, se kterou velmi úzce spolupracuje, rozvíjejí kulturní tradice a oživují folklór srbské etnické menšiny v České republice. Od července 2005 vydává dvouměsíčník *Srbské slovo* (Vláda ČR, 2006h).

Srbská menšina se v průběhu roku 2019 potýkala se zajištěním adekvátního prostoru pro současné a budoucí aktivity srbských spolků, včetně tanečních souborů, stejně tak jako s distribucí časopisu *Srpska reč*, který vydává Spolek sv. Sava, protože drtivá většina příslušníků srbské národnostní menšiny žijících v ČR k němu nemá přístup a mladí lidé již v dnešní době nemají zájem o tištěný časopis, upřednostňují elektronická média. „V březnu roku 2019 byl založen spolek *Rodoljub, z.s.*, který v průběhu roku 2019 natočil dokumentárně-hraný film s názvem *SEDM TISÍC DUŠÍ*. Film se odehrává v době 1. světové války a zachycuje historii České republiky a Republiky Srbsko. Na natáčení se podílelo 15 českých

amatérských herců a asi 30 srbských občanů, kteří trvale žijí v České republice, stejně jako několik členů Srbského kulturního spolku Radost. Film byl dokončen v únoru 2020. Pražská premiéra byla plánována na březen 2020“ (In Vláda ČR, 2020).

2.3.13 UKRAJINSKÁ MENŠINA

Podle sčítání lidu, domů a bytů 2011 žije v ČR 53 253 osob hlásících se k ukrajinské národnosti. Ukrajinská národnostní menšina zaznamenává po roce 1989 významný nárůst. Úzce souvisí s rozvojem pracovní migrace Ukrajinců. Podle dostupných zdrojů ukrajinská národnostní menšina v Česku spolu s občany Ukrajiny tvoří nejpočetnější členskou základnu s více než 194 833 Ukrajinců, což je počet překračující slovenské, vietnamské nebo ruské národnostní menšiny. (Viz Ukrajinská menšina v Česku, 2020; Český statistický úřad, 2014).

Počátky systematického usazování Ukrajinců v českých zemích spadají do období po první světové válce, kdy bylo území Ukrajiny zasaženo boji ruské občanské války a ozbrojenými konflikty s Polskem. Již v internačních táborech pro ukrajinské vojáky-uprchlíky v ČSR se během první poloviny 20. let začaly formovat spolkové struktury. Část této první generace emigrantů po stabilizaci poměrů ve vlasti využila možnosti návratu. Mnozí z těchto navrátilců později padli za oběť stalinským čistkám z let 1932–1934 a 1937–1938. Ti z ukrajinských uprchlíků, kteří nevyužili možnosti reemigrace, se v meziválečném Československu usazovali převážně ve větších a středních městech. Zde vytvořili rozsáhlou síť krajanských spolků různého zaměření, se státní podporou fungovalo také ukrajinské školství. Celkově se reprezentace ukrajinské komunity v první republice těšila dobrým vztahům se státní mocí. Závěr druhé světové války a následující měsíce byly spojeny s novou vlnou přílivu ukrajinských a rusínských imigrantů, především z území Podkarpatské Rusi, odstoupené SSSR. V poválečném Československu tak nezávisle na sobě existovaly pozůstatky meziválečné emigrace s vlastní organizační strukturou, rozptýlené komunity podkarpatoruských uprchlíků a východoslovenští Rusíni. Státní aparát tyto skupiny vnímal paušálně jako Ukrajince a snažil se omezovat jejich politické, kulturní a náboženské projevy. Zejména představitelé meziválečné emigrace čelili v závěru války a v následujícím období pronásledování ze strany sovětských bezpečnostních orgánů. Pád komunismu a počátek 90. let se pak nesly ve znamení obnovy ukrajinského spolkového života. Konec studené války zároveň umožnil novou vlnu ukrajinské migrace do ČR, tentokrát motivovanou primárně ekonomicky. Dalším impulsem pro imigraci se pak stal ozbrojený konflikt na Ukrajině, probíhající od roku 2014. **Ukrajinci jsou nejpočetnější skupinou cizinců pobývajících na území České republiky. Počet osob s ukrajinským státním občanstvím vzrostl z čísla 14 230 evidovaného v roce 1994 na 131 302 v roce 2018. Jedná se o skupiny sestavené na základě státního občanství.** Co se týká prostorového rozložení Ukrajinců na území České republiky, podle údajů Českého statistického úřadu z roku 2017 jich zdaleka nejvíce nalezneme v Praze (v roce 2017 to bylo 48 731 obyvatel), ve Středočeském kraji (v roce 2017 to bylo 18 396 obyvatel) a v Jihomoravském kraji (v roce 2017

to bylo 10 419). V ostatních krajích varíují počty Ukrajinců od jednoho do sedmi tisíc obyvatel. Motivem migrace Ukrajinců na západ, kdy Česká republika je žádanou cílovou zemí pro trvalý pobyt až v posledních deseti, dvaceti letech, bývá zpravidla možnost pracovních příležitostí, ale nemůžeme opomenout ani fakt geografické a kulturní blízkosti. Česká republika není daleko, čeština pochází ze stejné jazykové rodiny a je pro Ukrajince lehce zvládnutelná. Ačkoliv k získání trvalého pobytu již nestačí pouze pobyt v zemi s přechodným pobytem po dobu pět let a je vyžadovaná jazyková zkouška, většinou to neznamena velkou bariéru. V České republice již dlouhodobě žije ukrajinská menšina, takže pro nově přichozí je jednodušší najít pomoc či podporu v jejím rámci. Ačkoli se důvody k migraci množí, práce je stále jedním z hlavních důvodů migrace Ukrajinců do České republiky. **Současná migrační vlna do České republiky z Ukrajiny začala na počátku devadesátých let hlavně za účelem získání práce. Nabídka pracovní příležitosti byla nejvíc motivujícím faktorem pro migranty. Podle Velvyslanectví Ukrajiny v České republice ke konci roku 2016 bylo na území České republiky evidováno zhruba 150 000 pracujících lidí z Ukrajiny. Část těchto lidí získala pak povolení k pobytu na delší dobu. Dále velvyslanectví uvádí, že ročně se narodí zhruba 1000 dětí ukrajinského původu s občanstvím na území České republiky.** Ukrajinská komunita je v České republice docela aktivní. Od roku 2001 bylo založeno několik občanských sdružení a spolků, které sídlí ve větších městech. **Přibývá také případů trvalého usazování Ukrajinců, kteří získávají české občanství a jejichž děti navštěvují české školy.** Počet státních občanství udělených cizincům je však v ČR z pohledu evropského srovnání dosti nízký. Mimo manuálních prací ve stavebnictví, textilním průmyslu a pohostinství se Ukrajinci stále častěji uplatňují v kvalifikovaných profesích, zejména ve zdravotnictví. Statistiky a sociologické výzkumy dokládají vysokou míru integrace Ukrajinců do české společnosti, ovšem při zachování ukrajinských tradic a zvyků. (Čerpáno/vybráno z publikace *Lidé z východu*, z kapitoly autorů O. Gábora a D. Janáka ml.: *Ukrajinci v České společnosti po roce 1989*.)

Ukrajinská menšina u nás je poměrně dobře organizovaná, nejpočetnější organizací je *Ukrajinská iniciativa v ČR* (sdružuje asi 900 osob), která vydává časopis *Porohy* – kulturně-politický čtvrtletník (www.ukrajinci.cz/casopis-porohy), který poskytuje základní informační zdroj o životě Ukrajinců v ČR a organizuje řadu kulturních i multikulturních aktivit. Dalším spolkem je např. *Spolek ukrajinských žen* nebo *Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny*, který se zaměřuje na osvětovou a kulturní činnost, v rámci něj existuje ukrajinský Sbor sv. Vladimíra. *Občanské sdružení Ruta* vydává od roku 2005 časopis *Ukrajinský žurnál* (ukrzurnal.eu/cze.archive.html).

Ukrajinská menšina v ČR se snaží o udržování a rozvíjení ukrajinské kultury, ukrajinsko-české vzájemnosti, informování majority o ukrajinské menšině v ČR a o Ukrajině, o pomoc při integraci. Její organizace zajišťují především kulturní akce spojené s ukrajinským církevním a kulturním kalendářem: oslavu Starého a Nového Roku, Velikonoc, Jana Kupala, Mikulášskou oslavu a další. (Viz Vláda ČR, 2006i).

Významnou událostí v životě ukrajinské národnostní menšiny se v roce 2019 stala registrace Evropského kongresu Ukrajinců, z.s. (EKU) v Praze. Představitelé menšiny nadále

pokládají za smysluplné pokračovat ve spolupráci s evropskými ukrajinskými diasporami a kladou si za cíl komunikovat v rámci EKU i s evropským společenstvím. Přesun centra EKU z Budapešti do Prahy je potvrzením výborných organizačních schopností spolků ukrajinské národnostní menšiny v České republice. Ukrajinská národnostní menšina pozitivně vnímá dlouholetý proces zlepšování postavení Ukrajinců v ČR a obecného vnímání menšiny jakožto přirozené součásti života majority. Zlepšení je patrné i v oblasti informovanosti majority o životě menšiny i o zaměstnávání cizinců. Menšina se také skrze spolkovou činnost snaží podílet na integraci nově příchozích Ukrajinců do ČR a klade důraz na humanitární pomoc Ukrajině a dobrovolnickou činnost směřující k pomoci východní části Ukrajiny, která je stále ve válečném konfliktu s Ruskem (In Vláda ČR, 2020).

2.3.14 VIETNAMSKÁ MENŠINA

Census v roce 2011 ukázal na 29 660 osob, které se přihlásily k vietnamské národnosti.

Přítomnost významnějšího počtu vietnamských občanů na území ČR počíná v roce 1956 zřízením česko-vietnamské školy pro 100 příchozích vietnamských dětí v Chrastavě. Mnohé z těchto dětí pak v Československu vystudovaly i střední a vysokou školu. V září roku 1956 podepsaly ČSR a VDR dohodu o vědecko-technické spolupráci; i když s ohledem na poválečný stav Vietnamu šlo opět spíše o jednostrannou československou pomoc vietnamskému hospodářství. Od roku 1967 začali ve větším počtu přijíždět z Vietnamu učňové a asi od roku 1982 dělníci a praktikanti. Ti se na území tehdejšího Československa střídali v pravidelných turnusech a s nimi zde pobýval větší počet tlumočnicků a vedoucích skupin z řad studentů a učňů, kteří zde absolvovali i několik čtyřletých pobytů. Když pak po změně politických a hospodářských poměrů v listopadu 1989 vznikla možnost se na území Československa legálně usazovat a podnikat, začala se tady konstituovat vietnamská komunita.

Existence vietnamské národnostní menšiny v ČR není přechodný a pomíjející jev, nýbrž nepochybná historická skutečnost. Historické okolnosti vzniku vietnamské menšiny v České republice mají analogii ve vzniku české komunity v USA, Argentině a nejvíce snad ve Vídni. Také Češi odcházeli do těchto zemí a míst převážně za prací a lepším životem (viz Vláda ČR, 2013b).

Vietnamská národnostní menšina zaznamenala podobný nárůst po roce 1989 jako menšina ukrajinská a taktéž je spjata s pracovní migrací. Přestože Vietnamci (ve smyslu státních příslušníků Vietnamu) byli na území České republiky již od 70. let 20. století, k vietnamské národnosti se začali více hlásit až při sčítání v roce 2001. Jejich podíl na celkové populaci v roce 2001 byl 0,2 %, v roce 2011 stoupl na 0,3 %. Největší koncentrace Vietnamců byla v Praze, následovaly kraje Ústecký a Karlovarský (Český statistický úřad, 2014). Předseda Svazu Vietnamců v ČR Hoang Dinh Thang uvádí, že **Vietnamci jsou třetí nejpočetnější skupinou cizinců v Česku po Ukrajincích a Slovácích**. Svaz odhaduje počet Vietnamců

v ČR na 100 000 (srov. ČT24, 2012). Strážlivější odhad udává cca 60 000 osob s trvalým nebo dlouhodobým pobytem vietnamské národnosti (Vietnamská menšina v Česku, 2020).

V České republice existují téměř tři desítky organizací sdružujících příslušníky vietnamské menšiny. Začasté jde o zájmové profesní uskupení, zabývající se podporou podnikatelských aktivit. Z tohoto rámce se poněkud vymyká Klub Hanoi, který založili čeští vietnamisté a vietnamští studenti, či Info-Dráček, sdružující vedle příslušníků vietnamské menšiny též příslušníky většinové společnosti. Z organizací založených Vietnamci je nejpočetnější Svaz Vietnamců v ČR s místními pobočkami, Asociace českých občanů vietnamského původu a na literaturu, kulturu a lidská práva zaměřený spolek Van Lang. Nábožensky zaměřené spolky: Vietnamský klub sympatizantů s buddhismem v EU (provozuje budhistický chrám ve Varnsdorfu), Vietnamská misie, Vietnamské buddhistické společenství (Cheb) a Společenství vietnamského buddhismu v ČR (Praha). Česko-Vietnamská společnost má mezi členy převážně příslušníky většinové společnosti (Viz Vláda ČR, 2013b).

Představitelé vietnamské národnostní menšiny popisují novou fázi v integraci své menšiny: *Vietnamci první generace jezdili do České republiky jen za prací a zdejší život pro ně představoval jen přechodné období. V současné době platí trend, že většina Vietnamců první generace již počítá s tím, že v ČR stráví zbytek života a do Vietnamu jezdí jen na návštěvy. S tímto novým trendem se změnil i postoj k České republice, zejména uvědomění si morální povinnosti ke své „druhé vlasti“.* Potencionálním problémem do budoucna se jeví také nedostatečné zajištění části vietnamské menšiny ve stáří, včetně vytvoření vietnamského hřbitova, neboť značná část komunity je budhistického vyznání. Dalším problémem, který monitorují představitelé vietnamské menšiny, je nedostatečná podpora výuky českého jazyka pro vietnamské žáky. *Dle údajů Českého statistického úřadu nejvíce dětí jiné než české národnosti v mateřských školách ve školním roce 2017/2018 pochází z Vietnamu. Na základních a středních školách v témže školním roce děti z Vietnamu tvořily třetí nejpočetnější skupinu.* Avšak podpora dětí na českých školách jiné než české národnosti, je podle menšinových představitelů minimální, chybí především systémová jazyková podpora, která je základem pro školní úspěchy a integraci v dospělosti (in Vláda ČR, 2020).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

1. Jmenujte další národnostní menšiny, které můžeme v České republice potkávat. Setkali jste se s příslušníky těchto menšin?
2. Je podle vás v ČR národnostní menšina, která nemá zastoupení v Radě vlády pro národnostní menšiny a přitom je významně početně zastoupená mezi našimi spoluobčany?

3. Dohleďte si aktuální informace k ruské národnostní menšině v ČR a jejímu spolkovému životu v roce 2019. Můžete vyjít z výše citované Zprávy o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2019 (Vláda ČR, 2020).
-

2.4 Migrace

Pod pojmem migrace rozumíme přesun člověka z jednoho místa (prostoru) do druhého místa pro život. S migrací je spojena změna bydlení, obživy (či zaměstnání), sociálních vztahů, ale také nabývání nových hodnot pro jedince i skupiny, které nemusí být vždy ziskové, ale také ztrátové, přesto se jedná o proces lidem, respektive lidstvu přirozený.

Migrace je proces, který ovlivňuje skrze své příčiny a následky nejen životy účastníků přesídlení, ale také sociální prostředí původního i nového prostoru. „Migrace se výrazně podílí na proměnách způsobu života nejen v jeho praktických formách, ale také v myšlení lidí.“ (Brouček, 2018, s. 3)

Migrací se zabývá řada sociálních věd, především etnologie, antropologie, sociologie, sociální geografie, demografie, historie, politologie.

DEFINICE

Migrace (z latiny: migrātiō – stěhování)

přesun jednotlivců i skupin v prostoru, který je spolu s porodností a *úmrtností klíčovým prvkem v procesu populačního vývoje a výrazně ovlivňuje společenské a *kulturní změny obyvatel na všech úrovních. Podstatné jsou otázky, zda migrace byla vědomá a záměrná, zda nové teritorium bylo již osídleno jinou populací, do jaké míry probíhala migrace násilně aj. Z evolučního hlediska jde o jednorázovou událost; je to vlastně přemístění se populace nebo její části z jedné lokality na jinou, přičemž lokality se nemusí lišit ve smyslu definice ekologické niky. Migrace může mít dlouhotrvající účinek, ale nemusí být spojena s následnou *kolonizací. Příčiny migrací mohou být různé, pozitivní i negativní. S ekonomickým rozvojem se intenzita migrace neustále zvyšuje (Malina, a kol., 2009).

V rámci globalizace ve společnosti dochází k proměnám vyvolaných řadou procesů podporujících změnu kultury, proměnu národů, států a jejich obyvatel, které činí stále více na sobě vzájemně závislémi a propojenými (Kottak, 2011, s. 42–43). Tím dochází k nárůstu vzájemných vazeb a závislostí mezi státy, národy i lidmi. Kulturní difúze, migrace a kolonialismus vnesly do různých oblastí světa totožné kulturní znaky, symboly a ideje.

Pod migrací můžeme rozumět tzv. vnější migraci, česky vystěhovalectví, tedy **emigraci**. V případě Čechů se například jednalo o vystěhovalectví za hranice českých zemí v různých dobách nebo také o vyhnání, nedobrovolné vypuzení části obyvatel ze státu (exil).

Dále pod migrací můžeme rozumět také přistěhovalectví do českých zemí, tedy **imi-graci**. S imigrací se pojí problematika příchozí jinoetnické populace, její integrace, problematika cizinectví nebo menšinového života národnostních skupin. Díky migraci se můžeme také setkat s reemigranty, tedy např. s imigranty českého původu, kteří v rámci různých návratových programů přicházeli a přicházejí zpět do ČR. Často se jedná o důsledky tzv. řízené migrace.

Konečně v menším měřítku se pod pojmem migrace rozumí také pohyb obyvatelstva v hranicích státu, tedy tzv. vnitřní migrace.

S migrací úzce souvisí mobilita obyvatelstva. Pod mobilitou obyvatel nerozumíme jen migraci obyvatel ve smyslu přemístění, ale také například **sociální mobilitu**, která se může s vybranými skupinami migrantů pojit. „Do pojmu sociální mobilita v rámci života jedince v jeho životním úseku ovlivněném migrací patří také studium hodnotových proměn migrujících osob (od politických či sociálních hodnot a důvodů k emigraci přes způsob transferu, tedy přesídlení, a dále adaptaci či integraci v novém prostředí až po hledání komunikace s původním sociálním prostředím mateřské země, z něhož migrant odešel)“ (Brouček, 2018, s. 4).

Proces migrace má mnoho rovin. Jedná se o mnohvrstevnatou problematiku, od analýzy sociálně-politické situace ve výchozí nebo přijímající zemi migrantů, vlivu významných politických událostí (např. války, přírodní katastrofy apod.) na pohyb obyvatelstva, přes zvládnání migračních procesů státem, většinovou společností, řešení konkrétních konfliktních situací apod., až po reflexi celého procesu migrujícími jednotlivci.

K základním hodnotám lidské existence patří svobodná vůle člověka zvolit si svůj domov, své místo pobytu. Migrace patří k běžné praxi, jak se vyrovnat se zodpovědností za život svůj a svých blízkých, v demokratických a svobodných společnostech.

Také Češi dnes, stejně jako v minulosti, migrují do celého světa. Z hlediska migračních toků z Čech a Moravy můžeme hovořit o několikero příčinách, které v zahraničí vytvořily českou diasporu, společenství, které se hlásí k české kultuře a k domovu svých předků, jsou to např. **příčiny náboženské** (historicky nejstarší popisované emigrační vlny), dále **řízené přesídlení** se strategickým záměrem osídlení pohraničních oblastí bývalého Rakousko-Uherska a **kolonizace úrodné půdy**, dále příčiny **ekonomické**, příčiny **politické**, které

byly reakcí na totalitní systém v bývalém Československu po mezních historických událostech v letech 1938, 1948 či 1968. Samostatnou kapitolou se zdá novodobá migrace, kdy po roce 1989 odcházejí migranti za **životními, profesními a jazykovými zkušenostmi**, a to především do USA, zemí západní Evropy, Austrálie a na Nový Zéland. Česká diaspora v zahraničí představuje podle mnohých dosud národem nedoceněnou hodnotu pro Českou republiku (více in Brouček, 2018, s. 11).

Pro krajanů v zahraničí představuje „češství“, český jazyk a česká kultura silné citové pouto. Jejich vlast, případně vlast jejich předků, tedy sounáležitost s původním domovem, jim chyběla a stále chybí. Po otevření hranic a umožnění svobodného pohybu osob do i z České republiky, si krajané k naší vlasti často upevnili nebo vybudovali citovou vazbu, kterou přenášejí na své potomky a nejčastěji ji popisují jako prožitek „druhého domova“.

Druhý domov a s ním se pojící dvojí národní identita, není popisem situace jen v české diaspoře, ale v obecné rovině se týká většiny migrantů, představujících v cílové zemi národnostní menšinu (více se na problematiku druhého domova zaměříme v následující podkapitole).

2.5 Jak rozumět lidské identitě?

Multikulturní ideologie vycházela dříve z **pluralistického pojetí multikulturalismu**, jehož klíčovým motivem je přesvědčení, podle kterého je možné vysvětlit jednání jedince, ale také ho odhadovat na základě znalosti historie a kulturních zvyklostí skupiny, jejíž je jedinec součástí (Moree, a kol., 2008, s. 23–26). Zásadním limitem tohoto přístupu je z toho plynoucí tendence popisovat sociokulturní jednotky jako homogenní a statické skupiny a selektivnost při výběru informací, které o nich ve veřejném prostoru, případně mediálním diskursu podáváme i přijímáme.

Na základě toho je často identita založena na **dichotomii „my“ a „oni“**. Naše identita, často chápána výhradně z etnické perspektivy, je brána jako neměnný faktor determinující člověka, přičemž je z praktického hlediska irelevantní, zda je vnímána jako něco vrozeného, nebo naučeného.

Je to naše identita, jejíž stálost nám poskytuje pocity sociálního bezpečí, její proměnlivost je přijímána s despektem, protože je vnímána jako element ohrožující jistoty, které v rámci své komunity máme. **Nicméně opak je pravdou: do identity vrůstáme.**

Identita vzniká pozvolna tak, že dítě dostává odpovědi na své otázky o tom, kým je, ale také o tom, kým není. Nejde totiž jen o to, za koho se považují já sám, ale také o to, za koho mě považují ostatní. **Identita je dynamická a proměnlivá.** Její jednotlivé vrstvy a složky vznikají po celou dobu života nositele. Nové životní události nás často nutí naši identitu redefinovat.

Identita je mnohvrstevnatá. Kategorie, s kterými se během života identifikujeme, jsou definovány nejrůznějším způsobem – genderově, etnicky, národnostně, sociálně nebo nábožensky. Průnikem těchto kategorií je právě naše identita.

Identita je hybridní. Dítě vyrůstající v multikulturním prostředí, daným např. různorodostí jeho rodičů, může sdílet dvojí identitu či smíšenou identitu. Nejsme nuceni si vybírat pouze jednu z nabízených identifikací, můžeme být např. Čechy i Slováky i Romy, stejně tak jako obyvateli Prahy.

Identita mající dynamicko-mnohvrstevnatě-hybridní charakter předpokládá, že respektujeme právo na sebeurčení, jen tak dáme sobě i druhým svobodu identifikovat se s těmi skupinami, které nás formují (Moree, 2015).

Pro příslušníky transnacionální rodiny jsou typické **dva domovy**, které se odrážejí v jejich sebeurčení, tedy identitě. Jedná se o typický jev v období globalizace. Transnacionální rodina zahrnuje členy doma i v zahraničí, vystupuje navenek jako jednotná sociální skupina, udržuje například i společný majetek, většinou v domovské zemi, udržuje zvyky, rituály a tradice národní či etnické kultury, z níž pochází její členové. Transnacionální rodiny jsou nejčastější u Tonganů, Pákistánců, Sikhů, Číňanů, ale ve střední Evropě také u Vietnamců. Členové transnacionální rodiny tak získají dva domovy.

Ač je k migraci vedly dočasné důvody, nejčastěji ekonomické nebo politické, které pominuly, velká část migrantů se již nikdy nevrátí do své domoviny. Avšak nepřestanou se cítit jako Pákistánci nebo Tongané, naopak v rámci ukotvení v nové zemi svého působení zdůrazňují svou identitu skrze svou aktivitu ve veřejném prostoru; prostě vedou svůj způsob života jak doma, tak v zahraničí. Jen díky tomu se po generace můžeme i v rámci české diaspory setkávat s krajany na všech kontinentech naší planety.

Mnozí migranti v nových domovech po čase cítí, že vytvářejí v nové domovině autentičtější verzi způsobu života než ti, co zůstali doma, jejich kultura se stane hybridní a má schopnost se reprodukovat i na cizí půdě.

„Situace migranta, příslušníka menšiny, člověka konce 20. století je situací neustálého překračování hranic mezi dvěma či více kulturami, které nejsou převoditelné na jednoho společného jmenovatele,“ tvrdí Pavel Barša (1999. s. 171). Také v českém kulturním okruhu se objevují příklady dvojí identity u lidí pocházejících z odlišného kulturního prostředí (bikulturalismus). Pavel Barša již v devadesátých letech 20. století poukazoval na to, že nezřídka právě marginalizovaní občané jsou dlouhodobě vystavováni životu mezi světy, neboť jejich identita povstává z různých heterogenních zdrojů – různorodých světů – proto ji označuje za tzv. hybridní identitu.

2.6 Kultura

Význam slova kultura je odvozen od latinského *colere*, což volně přeloženo znamená obdělávat, z tohoto pohledu se pod kulturou skrývá lidské dílo, výtvořiny člověka, vše, co vzešlo z lidských rukou a nebylo před zásahem člověka přirozenou součástí života na Zemi.

Problém nastane, jakmile se zabýváme rozdíly mezi kulturami, jakmile mluvíme o jakési kulturní identitě, jakmile vyžadujeme např. politickou ochranu pro dílčí jedinečné kultury. „Konečně elity v mnoha zemích používají ‚národní kultury‘ jako magickou záštitu jak k ospravedlnění krvavých válek za samostatnost, tak k útisku národnostních menšin“ (Eriksen 2007, s. 18).

K základním charakteristikám kultury patří, že „je přirozeně proměnlivá, mnohoznačná a v neustálém procesu vývoje.“ (Eriksen 2007, s. 18). A přesto by bylo chybou spojovat kulturu s etnickou identitou. Představa, že národní či etnické kultury existují a jsou jednoznačně identifikovatelné a popsitelné, je odrazem ideologií, které se zabývají důležitostí a významem popisovaných kulturních rozdílů.

Nelze popřít, že ve světě existuje kulturní různorodost, hovoříme různými jazyky, sdílíme odlišné náboženské představy, stejně tak jako technologie, znalosti či schopnosti, ovšem politické využití ostrých kulturních rozdílů vede k tomu, že se **kultura stává zdrojem politické moci**.

Mezi etnicitou a kulturou tedy existuje velmi volný, variabilní vztah, podle Eriksena to však rozhodně neznamena žádný jednoznačný či přímý vztah mezi etnickými a kulturními diferencemi. Mimo jiné proto, že z pohledu antropologie, **je kultura jednoznačně naučená** (Jakoubek, 2005, s. 200). **Kultura není vrozená či biologicky přenášena**, tvrdí Marek Jakoubek na základě myšlenek G. P. Murdocka. Kultura se skládá ze zvyků a obyčejů, tedy každý z nás ji získává během procesu akulturace, respektive socializace, tedy v procesu získávání životních zkušeností, výchovy a vzdělávání. „Proto pojem rasa a kultura mají dva odlišné původy a nemohou se směřovat dohromady“ (Jakoubek, 2005, s. 200).

2.7 Antropologie „ras“, etnických a národnostních menšin⁵

Etnicita je založena na aktuálních, předpokládaných kulturních podobnostech mezi členy jedné etnické skupiny a rozdílech mezi danou skupinou a ostatními. Etnické rozdíly mohou být založeny na jazyku, náboženství, historii, geografii nebo příbuzenství (Kottak, 2011, s. 356). Podle Thomase Hyllanda Eriksena (2007, s. 35) vznikají etnické skupiny

⁵ Předkládaná kapitola ve svém základním pojetí vychází ze studie: *Terminologické ukotvení multikulturalismu*, publikované prvně v knize: *Multikulturalismus – ztracené paradigma?* (s. 62–81), Olomouc 2014. Pro potřeby této studijní pomůcky byla upravena a přepracována.

tehdy, když se dostatečný počet lidí ztotožní s myšlenkou, že tvoří etnickou skupinu. „**Etnicita není permanentní a přirozenou kvalitou**“ (Eriksen, 2007, s. 105).

Jsou termíny „rasa“, „eticita“, „národnost“ jen sociálními konstrukty reality? Národy a etnika nemají žádnou objektivní existenci, ve smyslu státu, vznikají zevnitř, tedy existují subjektivně a intersubjektivně. Eriksen připomíná, že pouze pro Evropany je typické věřit tomu, že základem odlišné etnicity je jazyk. V Latinské Americe je etnicita samozřejmě odlišována na základě odlišného kritéria. Američané naopak mluví jazyky celého světa, a to jim nezabraňuje přijmout národní identitu USA. „Nacionalismus představuje ideologii moderního státu“ (Eriksen, 2007, s. 36).

Národ „je postaven na zapomnění a zrušení většiny tradičních kultur, uzákonění jednoho nářečí do spisovné formy oficiálního jazyka a mytické konstrukci příběhu jedné velké kolektivity tam, kde ve skutečnosti existovala pluralita příběhů mnoha územně, kulturně a ekonomicky různorodých skupin“ (Barša, 1999, s. 21). Když v 19. století, respektive na začátku 20. století umírali „národní buditelé“, význam jejich přínosu byl společností jednotného národa vnímán velmi přesně. Vtěsnán do nekrologů, či oznámení v soudobém tisku, často (jako v případě Františka Palackého⁶) nesl odkaz k otcovskému počínu dané osobnosti národních dějin. Ač v jiném smyslu i dnes bychom se mohli ztotožnit s tvrzením, že Palacký byl svým způsobem „Otcem českého národa“, ostatně stejně tak jako s přesvědčením další generace, že se Tomáš Garrigue Masaryk zasloužil o Československý stát.

Při prosazení národního hnutí, obrození, posléze státu hraje významnou roli motivace obyvatel poukazováním na společná pouta, předky, pokrevní spřízněnost obyvatel v mytické minulosti; národ má své děti, které jsou s to za svou vlast obětovat i životy. Podle Barši existuje pět základních rysů národní identity: „(1) historické území čili vlast, (2) společné mýty a historické vzpomínky, (3) společná masová veřejná kultura, (4) společná zákonně zajištěná práva a povinnosti pro všechny členy, (5) společná ekonomika s územní mobilitou pro všechny členy“ (Barša, 1999, s. 32). Sebepojetí či národní ideologie pak má vliv na vznik domácího nacionalismu, který považuje za národ buď společenství lidí, které spojuje území, vláda a systém zákonů, nebo společenství, do něhož lidé nevstupují dobrovolně, ale do něhož patří rodem.

Eriksen formu etnické ideologie apelující na sdílené kulturní představy, pokrevní pouta a příbuzenskou solidaritu nazývá metaforickým příbuzenstvím a soudí o něm, že je sdíleno celým lidstvem (ač v různých formách). Etnickými hranicemi pak Eriksen (2012, s. 75) nerozumí hranice teritoriální, ale sociální, v čemž spočívá rozdíl mezi státem a etnicitou. Oproti tomu stojí názor Barši, jenž tvrdí, že identitu etnickou a kulturní není možné nikdy zcela oddělit od identity územní a politické.

⁶ „Hlubokým žalem dojati, sdělujeme velesmutnou zprávu, která nás došla v pátek v pozdních hodinách večerních z Prahy: Otec Palacký jest mrtev! Svět ztratil v Palackém učence první velikosti, Rakousko skutečného, upřímného vlastence, varujícího proroka a národ český – svého otce.“ In Otec národa František Palacký jest mrtev! *Našinec*, 28. 5. 1876, s. 1.

Ruku v ruce s liberalizací a demokratizací společnosti 19. století, s uvědoměním si oprávněnosti požadavku, že lid má rozhodovat o správě věcí veřejných (samosprávě) jde vývoj nacionálního vědomí (nacionalismu), které na počátku minulého století v souvislosti s událostmi spjatými s 1. světovou válkou vyvrcholilo v mezinárodním právu ustanovením doktríny o právu národů na sebeurčení. Tato tzv. Wilsonova doktrína (podle prezidenta USA Woodrowa Wilsona) vychází z přesvědčení, že tzv. civilizovaný lid by měl řídit sám sebe. Po druhé světové válce, po éře dekolonialismu a po tzv. „vědeckém rasismu“ byla klausule „civilizovaný“ vyškrtnuta. A právě v tomto bodě se i dnes nacházíme – čelíme zcela nerealistické doktríně, že všechny národy by měly mít právo vládnout samy sobě. Je nejen těžké stanovit, co je lid, ale míníme-li slovním spojením „vládnout sám sobě“ mít „vlastní stát“, je tento ideál nemožné v praxi uplatnit, neboť, jak upozorňuje Eriksen (2007, s. 38), „ve světě existuje přes deset tisíc etnických skupin a 170 států“. Tento nepoměr (připomínaný i Lévi-Straussem) vede mimo jiné ve výsledku také k tomu, že je dnes „nacionalismus nejpotentnější politickou ideologií na světě“ (Eriksen, 2007, s. 39). Před nebezpečími nacionalistické teorie vyplývajícími z mylného předpokladu, že „stát je univerzální institucí lidské společnosti“ a neochoty zastánců nacionalismu tento omyl přiznat, respektive schopnosti jej rozpoznat, varuje Ernest Gellner (2003, s. 20). Podle něj není pravda, že by lidé chtěli „vždy a všude být mezi svými a vylučovat ‚jiné‘. Naopak: velmi často žili ve společenských útvarech, které tyto zásady porušovaly, aniž by po většinu času tento fakt vnímali jako důvod k protestu či odporu. Nikoho ve skutečnosti ani nenapadlo, že by svým soužitím s jinými porušoval nějaký životně důležitý, údajně univerzální princip“ (Gellner, 2003, s. 20–21).

Prezentace národa jako metaforické abstraktní rodiny umožňuje v chaosu a zmatku moderní společnosti nalézt kořeny a vytvořit pouta, která dodávají nacionalistické a etnické ideologii sílu prosadit se na celém světě (Eriksen, 2007, s. 43). „Národ vznikne ve chvíli, kdy se mocní shodnou na jeho existenci. Jinými slovy je zkonstruovaný a umělý, zároveň však vysoce reálný,“ tvrdí Eriksen (2007, s. 37). Tak reálný, že vedle rodiny je v současnosti nesporně druhým nejčastějším důvodem, pro něž lidé umírají ve válečných konfliktech. Také podle Pavla Barši je rozpor mezi respektem vůči již nastolené územní suverenitě a principem národního sebeurčení „jedním z důsledků posunu od dynastické k lidové suverenitě, od systému neomezených despotických vlád ke společenství liberálních (tj. omezených) národních států“ (Barša, 1999, s. 40). Od skupinové příslušnosti se navíc odvíjí také individuální sebe-pojetí. „Zakořenění do skupiny, definované údajně pokrevními pouty, slibuje překonání konečnosti individuální existence a poskytuje ontologické bezpečí“ (Barša, 1999, s. 69). Etnická identita je pak chápána jako určitý „imperativní status, připsaný aspekt osobnosti, z něhož se nelze zcela vyvázat“ (Eriksen, 2012, s. 25). Eriksen (2007, s. 61) se však domnívá, že stejně jako je v Listině základních práv a svobod uvedeno právo na národnost, měla by zahrnovat i právo se dané národnosti zřeknout. „Nakonec bychom měli mít na paměti, že ani etnické skupiny, ani národy nejsou věčné. Objevují se, vzkvétají a mizí. Dějiny vždy píšou vítězové, a proto se snadno zapomíná na to, že na každý úspěšný nacionalismus připadá možná deset a více neúspěšných. Příslušníci potenciálních národů a jejich potomci byli buď vyhlazeni, nebo splynuli s většinou“ (Eriksen, 2008, s. 350). A právě v tomto bodě můžeme společně s Gellnerem spatřovat další rozdíl mezi

národem/etnikem a kulturou. Podle něj totiž „kultura a sociální organizace jsou univerzální a věčné. (...) Národy a nacionalistické postoje se nevyskytují univerzálně, kdežto kultury a organizace ano“ (Gellner, 2003, s. 19).

V akademických diskusích nabírá na síle kritická analýza multikulturního – nejen jazykového – diskurzu jako takového. Nicméně minimálně analýzou operačních slovníků, jimiž zastánci multikulturního diskurzu vládnou, můžeme rozpoznat řadu jejich chybných významů a nepřesvědčivých konceptů.⁷ Jádrem akademické kritiky konceptu multikulturalismu, např. u výše citovaných autorů z „plzeňské antropologické školy“, je rozkrytí vztahu mezi etnicitou, kulturou a její politickou reprezentací, označovanou jako etnopolitika, jak jsme o ní hovořili výše. Právě etnopolitika je hybnou silou aplikovaného multikulturalismu. Mezi jeho základní aplikace patří mj. ta do vzdělávání, reprezentovaná multikulturní výchovou.

2.7.1 UNIVERZALITA BIOLOGICKÝCH, PSYCHOLOGICKÝCH, SOCIÁLNÍCH A KULTURNÍCH CHARAKTERISTIK ČLOVĚKA

Marek Jakoubek a Tomáš Hirt považují za chybnou doktrínu stavící na předpokladu existence fixní vazby mezi biologickými a kulturními diferencemi (Hirt, 2005, s. 17).

Podle nich je problematické zejména užívání pojmu rasa, který společně s dalšími termíny řadí mezi ty, jež byly „vědou která jejich užívání zavedla a ustavila, tedy biologickou (fyzickou) antropologií, již před drahnou dobou opuštěny, neboť studium variability lidských populací (s významem tohoto pojmu ve smyslu uvedené disciplíny) s využitím nových poznatků molekulární genetiky ukázalo jejich neexistenci coby samostatných biologických entit“ (Jakoubek, 2006, s. 363). Přetrvávající nejasnosti ohledně lidské různorodosti a vlivu rasových teorií na výzkum lidského genomu poutají pozornost řady odborných periodik. Mezi faktory, které jsou obvykle zdůrazňovány, patří mj. skutečnost, že „tradiční rasové kategorie nemohou odpovídat individuální jedinečnosti“ (Molnar, 2006, s. 399), jinými slovy neexistuje žádný genetický marker, který by byl jedinečný pro každou rasu a na základě kterého bychom mohli jednotlivé rasy specifikovat. Jakoubek upozorňuje na to, že docházelo k pravidelnému míšení populací, v důsledku čehož nelze mezi jednotlivými rasami stanovit jasnou, legitimní, či chceme-li vědeckou hranici (Jakoubek, 2006, s. 363). Nelze určit, kde a proč jsou zaznačeny hranice jednotlivých skupin. Alli Ratansi užívá pro popis jejich vyčlenění atributu „přirozené“. „Tvrdit, že existuje biologická návaznost mezi obranou národního území, zobecněnou xenofobií nebo nepřátelstvím k ‚cizincům‘ a přirozeným upřednostňováním ‚svého vlastního druhu‘, je zavádějící. ‚Vlastní druh‘ může nakonec být i skupina založena na rodu, barvě, náboženství, zaměstnání, ulici, sousedství,

⁷ Např. viz rozbor problematiky pojmu kultura a etnikum In Jakoubek, 2005, s. 226; Hirt, 2005, s. 39, 40, 51).

vesnici, městě, zemi nebo velkých aglomerací národů obsažených například v rámci Evropy či Evropské unie“ (Rattansi, 2007, s. 127).

„Rasový koncept není založen na biologické realitě,“ tvrdí souhlasně s Jakoubkem Stephen Molnar (2006, s. 399). Podle něj představuje pouze nástroj, s jehož pomocí rozlišujeme lidi na určité jednotky za účelem porovnání nebo klasifikace ve vědeckých studiích. Existence ras je umělým konstruktem, přičemž nás nutí zapomínat, že barva kůže je ovlivňována pouze stupněm pigmentace, jež se vytvořila v dřívějších generacích v závislosti na síle slunečního záření v dané oblasti. Připomeňme, že rasy byly a stále jsou určovány na základě morfologických rozdílů, které byly definovány před staletími. A tak se společně s Molnarem ptáme: „Proč bychom měli být omezeni a limitováni myšlením 17. století, když můžeme stoupat do nových vědeckých výšin a mít tak mnohem širší pohled na náš lidský druh v této velkolepé různorodosti v prostoru biologického světa?“ (Molnar, 2006, s. 401).

2.7.2 PODSTATA A VÝZNAM LIDSKÉ VARIABILITY A ADAPTACE

Před více než půl stoletím napsal Claude Lévi-Strauss na žádost organizace UNESCO, jak nikdy neopomene připomenout, krátkou esej *Rasa a dějiny* (Lévi-Strauss, 1999), která se v otázkách rasy a rasismu stala pro antropologii naprosto klíčovou. V tomto díle již roku 1952 popisuje, že prvotním hříchem antropologie je zaměňování čistě biologického pojmu rasy za sociologické a psychologické výtvořiny lidských kultur. Pokud ovšem lze vůbec na biologickém základě o tomto termínu objektivně hovořit. O tři desetiletí později již vyjasňuje své stanovisko: „Proti myšlence, že rasa a kultura jsou spojeny, antropologie již ode dávna stavěla dva argumenty. Zaprvé počet kultur, které na zemském povrchu existují a především které na něm ještě před dvěma či třemi staletími existovaly, nesrovnatelně přesahuje počet ras, které se poštěstilo rozlišit i těm nejpečlivějším snaživcům: několik tisíc proti jednomu či dvěma tuctům. (...) A zadruhé různá kulturní dědictví se vyvíjejí mnohem rychleji než dědictví genetická“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 60). Lévi-Strauss se vzdává pojmu rasy a přiklání se k jeho nahrazení jiným termínem např. „genetickým potenciálem“. Tradiční pojem rasy spočíval ve vnějších a viditelných lidských vlastnostech, ovšem moderní genetika a lidská biologie ukazují, že uvnitř tzv. „ras“ dobře existují prokazatelně významné rozdíly: krevní skupiny, proteiny v krevním séru, imunitní faktory apod. Tyto tak dělí lidstvo do „neviditelných ras“, které existují buď uvnitř tradičně pojímaných ras, nebo (a to častěji) napříč hranicemi, které byly tradičním rasám připisovány (Lévi-Strauss, 2012, s. 61). „Dokonce ani jeden izolovaný kmen v důsledku toho netvoří biologickou jednotu“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 62).

Lévi-Strauss dokonce rasový problém obrací. Tvrdí, že „rasa – nebo to, co tímto nevhodným termínem obecně rozumíme – je jednou funkcí kultury mezi jinými“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 66). Je to právě kulturní forma, kterou si lidé přisvojují a která ve velké míře může ovlivnit jejich biologickou evoluci. Je to právě kultura, co určuje, které rysy

lidské existence budou upevněny a šířeny. Kultura tedy není od lidské evoluce zcela odloučena, ale díky její diverzitě dochází také k diverzitě uvnitř lidstva, diverzitě, která zpětně ovlivňuje a posiluje danou kulturu (např. přizpůsobení se klimatickým extrémům, odolnost vůči sníženému obsahu kyslíku apod.). „Antropologové a biologové tedy v současnosti shodně uznávají, že život obecně a lidský život zvláště se nemůže vyvíjet jednotným způsobem. Vždy a všude předpokládá a vyvolává diverzitu“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 66).

Tím se od pojmu rasa opět vracíme k pojmu kultura, přičemž považujeme za důležité vymezit jejich vzájemný vztah. „Kultura je naučená,“ tvrdí Marek Jakoubek (2005, s. 200) na základě myšlenek G. P. Murdocka. Naopak sestává ze zvyků a obyčejů, „zahrnuje vzdělání, přesvědčení, umění, morálku, zákony a jakékoli další schopnosti a zvyky vyžadované člověkem, který je součástí společnosti“ (Kottak, 2011, s. 27), každý z nás ji pak získává během procesu, který je označován jako enkulturace. Enkulturação, v sociologii častěji označovaná jako socializace, je celoživotní proces učení počínající naším narozením, skrze který si osvojujeme kulturu své společnosti (srov. Kottak, 2011, s. 27). Jedinci je vštěpován určitý soubor myšlenek, systém víry, hodnoty a normy i způsoby jednání uplatňované v dané kultuře nebo sociální skupině (DomNwachukwu, 2010, s. 61), které si postupně interiorizuje (zvnitřní) natolik, že je nevnímá jako výsledek učení, ale považuje je za přirozenou součást svého pohledu na svět (Malina, 2009). Tento proces bývá v odborné literatuře označován také jako „vrůstání do kultury“, jehož výsledkem je člověk jako integrační součást společnosti a nositel její kultury (Malina, 2009). Enkulturação získává jedinec určitou sumu znalostí, dovedností a kompetencí v kultuře své společnosti. Přitom se nemusí omezovat na kulturu jedinou. V průběhu života je možné osvojit si „kulturní prvky dvou či více kultur. Například ve smíšených manželstvích, v rodinách emigrantů nebo v průběhu akulturatione a intenzivní interkulturní komunikace“ (Malina, 2009). Na těchto procesech je založen také jeden z přístupů k migrantům, a sice tzv. asimilace. Tento postoj vychází z přesvědčení, že by si příslušník minoritní skupiny měl přisvojit chování, hodnoty, víru a životní styl dominantní kultury a současně se vzdát své původní kultury. Asimilační ideologie byla uplatňována zejména v první polovině 20. století, přičemž důležitou roli zde zastávaly vzdělávací instituce (DomNwachukwu, 2010, s. 62). V současnosti se od ní převážně upouští, když je nahrazována integračními a inkluzivními přístupy, kterým lépe odpovídá proces akulturatione, jak jsme jej ve vztahu k možnosti internalizace více kultur zmínili již výše. Akulturatione představuje proces kulturní a sociální změny, probíhající sekundárně, který je způsobený přímým a dlouhotrvajícím stykem mezi různými kulturami a v rámci něhož si jedinci přisvojují mainstreamovou kulturu, aniž by přitom byli nuceni vzdát se vlastní kultury (DomNwachukwu, 2010, s. 63). Jedná se o přijetí určitých prvků z cizí kultury a přestavbu původního sociokulturního systému, přičemž může dojít ke změně kultury buď jedné, nebo i obou skupin. Tato kulturní změna „může vyústit v obohacení dosavadní kultury, v novou kvalitu, ale i ve ztrátu identity pod dominantním cizím vlivem“ (Malina, 2009), nicméně obecně platí, že akulturação se části kultury mění, ale rozdílnost mezi nimi zůstává. Typickým příkladem akulturatione je pidžin, řeč smíšená alespoň ze dvou jazyků (Kottak, 2011, s. 43). Schopnost efektivně fungovat ve dvou různých kulturách nazýváme jako bikulturalismus. Většina minoritních dětí, které studují na amerických školách je bikulturní. Jsou tak američtí, jak jen mohou být, ale řada z nich je stále

ovlivněna kulturami svých přistěhovaleckých rodičů a prarodičů. Tyto děti vidí sami sebe v první řadě jako Američany bez jakékoliv etnické nálepky, ale společnost jim často dává najevo, že nejsou skutečnými Američany, neboť jejich fyzické znaky odkazují na původ jejich asijských, hispánských nebo afrických rodičů (DomNwachukwu, 2010, s. 61). Chinaka Samuel DomNwachukwu (2010, s. 61) popisuje vlastní zkušenost: „Během mého působení na veřejné škole, navštívil jednu mou hodinu můj přítel z jiné země. Komunikoval právě s některými mými žáky asijského původu, když jsem slyšel, jak se jedné dívky ptá *Odkud jsi?*, podívala se na něj a zeptala se *Jak to myslíte?*. Sledoval jsem, jak se jí to snaží vysvětlit. Chtěl vědět, zda je japonského, vietnamského nebo čínského původu. Žáci v takových případech obvykle odpovídají *My jsme Američané.*“ DomNwachukwu upozorňuje na to, že těmto žákům, či lidem obecně, je neustále připomínáno, že jsou cizinci ve své rodné zemi. Podle něj by mělo být cílem současné multikulturní výchovy tyto negativní signály odstranit (DomNwachukwu, 2010, s. 61). Podobně tvrdí Hirt, že „chceme-li odstranit předsudky či diskriminační jednání, je nezbytné zavřít kohout, který těmto zpozdilým jevům dodává živiny, což je možné jedině deetnizací a denacionalizací veřejného prostoru, jakož i našeho pohledu na svět. Obsah vzdělávání, sociální práce i politiky proto doporučujeme koncipovat s ohledem na skutečné potřeby jednotlivců a rodin, a ne s ohledem na virtuální potřeby imaginárních komunit“ (Hirt, Jakoubek, 2004, s. 91).

Je evidentní, že „pojem rasa a kultura mají dva odlišné původy a nemohou se směřovat dohromady“ (Jakoubek, 2005, s. 200). Jak jsme zdůvodnili výše, pojmy jako „rasa“, „plemeno“ či „antropologický typ“ nelze ustavit jako kategorie, neboť pro ně neexistuje žádná opora v realitě. „Jedná se tudíž o označení nevědecká“ (Jakoubek, 2005, s. 201). Mimo jiné pak také proto, že „historicky vzato je rasa jako kategorie skupinové identity neodmyslitelně spjata s novověkou planetární expanzí Evropy, jejímž symbolickým i reálným počátkem je právě objevení Ameriky na konci 15. století“ (Barša, 2003, s. 183), a s tendencí nadřazovat jednu skupinu nad druhou, čili s rasismem. Teorie rasismu byla vymezena jako způsob kognitivního uspořádání vnímání lidí na celém světě na základě určitých stálých charakteristik, které však jsou vágní a obtížně definovatelné a mezi něž bylo zahrnováno také chování, intelekt nebo temperament. V akademických i politických kruzích byly tyto charakteristiky diskutovány a zpochybněny. Výsledkem těchto debat bylo mimo jiné odstoupení od užívání IQ testů ve vztahu k minoritním žákům (DomNwachukwu, 2010, s. 65).

V současnosti se antropologové ve shodě s genetiky a lékaři domnívají, že odhalená biologická variabilita lidstva a její perspektiva, jak ji demonstruje ve své práci například Stephen Molnar (2006, s. 32), je natolik pestrá, že antropologické teorie a původní eugenické přístupy k vymezení etnicity nebo rasy jsou více než překonané.

Každý z nás ví, soudí Molnar, co znamená „rasa“ (plemeno) a běžně tohoto termínu – ve významu označení (label) – užíváme jak v konverzaci, tak v mediálních sděleních. Do značné míry je tomu tak proto, že primárně vnímáme viditelné tělesné rozdíly mezi lidmi různého zeměpisného původu, jimž jsme přiřadili na základě podobnosti nálepky jako Asiáté, Afričané nebo Evropané. To ovšem neznamená, že popsání rozdělení lidí do několika ras je jakkoli užitečným nástrojem pro studium našeho původu či adaptace. Nepomůže nám

objasnit stupně genetické variability ani uvnitř lidských skupin, ani mezi nimi. Čistota rasy je iluzí.

Stejně jako v minulosti neexistovaly, tak ani dnes neexistují jasně vymezené fyzické či duševní vlastnosti, které by jedné „rase“ byly vlastní a druhé ne. Mezi jednotlivými skupinami obyvatel podle zeměpisného původu nejsou absolutní a pevné hranice. „Rasové rozdíly“ byly vytvořeny společností. Koncept „rasy“ je sociální a kulturní konstrukcí. Je na nás, jak se s ním vyrovnáme. Náš rasový původ – vázán na společné vlastnosti poddruhu homo sapiens sapiens, tedy plemena – byl vytvořen tříděním informací lidským rozumem na základě fyzické podobnosti a v současnosti již pozbyl důležitosti. „Žijeme ve věku globalizace, v němž se rasové bariéry, stejně tak jako etnické, civilizační či vzdálenosti průběžně rozpadají“ (DomNwachukwu, 2010, s. 43).

Jak to tedy je s lidskou různorodostí ve skutečnosti a jaké jsou její kořeny? Od vzniku esejí vztahujících se k antropologii a k problémům moderního světa uplynulo již několik desetiletí a Claude Lévi-Strauss, „guru“ kulturní antropologie na západní polokouli, zemřel. Přesto přesvědčení, že „pokrok není nutný ani souvislý“, ale že „postupuje prostřednictvím zlomů, skoků či, jak by řekli biologové, mutací“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 70), nepozbývá na přesvědčivosti. Vždyť nejen Molnar soudí, že se vyvíjíme pomocí adaptačních procesů, tedy reakcemi našeho organismu na životní prostředí. Naše chování je řízeno geny, které přechází z generace na generaci, a rozdíly mezi generacemi, stejně tak jako celými populacemi, jsou závislé od jejich velikosti či izolovanosti. Dle Molnara bychom i termín „populace“ měli užívat s opatrností, s ohledem na to, že jde o zeměpisně a kulturně podmíněné seskupení jednotlivců, kteří sdílejí společný genofond.

Často se etnicita vymezuje na základě popisu „plemenné“ charakteristiky příslušné populace, které je vlastní společný jazyk, náboženské a kulturní zvyklosti podporující genovou výměnu spíše uvnitř skupiny než vně. Nicméně pojem „etnická skupina“ nabývá rozličného významu dle politického a společenského využití a může, ale také nemusí, být ovlivněna genetickou variabilitou. Jak jsme ukázali výše, označení „etnická skupina“ by nemělo být zaměňováno za „rasu“, neboť ta odkazuje k plemenům, tedy k lidským poddruhům, a to není totéž jako k obyvatelům různých kontinentů, jak je v současnosti tohoto termínu bezkonfliktně užíváno. Proto by se mělo termínu „rasa“ užívat střídmě a pouze v odborném smyslu slova, jako označení pro skupinu či plemennou populaci, která sdílí řadu podobných znaků, a především s vědomím, že v ní neexistuje žádný „ideální typ“ a také, že i pod tímto označením se skrývá široká populační rozmanitost (Molnar, 2006, s. 32). Je-li nezbytné v odborném textu či při výuce odkazovat na širší škálu lidí, jako na obyvatele kontinentů, pak slovo „rasa“ užíváme v zeměpisném slova smyslu, jako např. Afričan nebo Evropan. Tato označení mají význam pro některé vědní disciplíny, jako např. pro genetiku populací či identifikaci antropometrických znaků u různých skupin obyvatel, avšak, jak říká Molnar, je třeba mít vždy na paměti, že se jedná pouze o zjednodušení a toto neodpovídá lidské variabilitě ani realitě.

2.7.3 MULTIKULTURNÍ SPOLEČNOST

Vymezili jsme několik dílčích základních pojmů, jimiž operuje antropologie jako věda, abychom mohli nyní objasnit, co se skrývá pod označením multikulturalismus. Jak jsme uvedli, pro antropologii má zásadní význam pojem kultura (Eriksen, 2008, s. 13). Lidé jsou kulturními bytostmi. Člověk je vždy obdařen artikulovanou řečí, žije ve společenství a je schopen kulturu s druhými lidmi sdílet. „Člověk vyrábí a používá nástroje, jimiž si vypořádává v různých technikách. Jeho společenský život se odehrává v jistých souborech institucí, jejichž obecná forma zůstává konstantní. Určité funkce – ekonomická, výchovná, politická, náboženská – jsou pravidelně zajišťovány různými postupy“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 13). Tyto lidské atributy odkazují k základní podobnosti mezi lidmi, na druhou stranu, jak upozorňuje Eriksen (2008, s. 13), lidé jsou právě díky společností sdílené kultuře odlišní. „Bezpochyby se ukolébáváme snem, že mezi lidmi jednoho dne zavládne rovnost a bratrství, aniž bude ohrožena jejich různost. Neměli bychom si ale dělat iluze,“ tvrdí ve vztahu k tomu Lévi-Strauss (2012, s. 76).

Termín „multikulturalismus“ chtě nechtě odkazuje „k mnohosti kultur“, píše Jakoubek (2005, s. 198). Vazba mezi kulturou a multikulturalismem je tedy evidentní. Eriksen (2008, s. 337) tento vztah včlenil do vlastní definice multikulturalismu. Podle něj jej lze definovat jako „doktrínu, která tvrdí, že samostatné etnické skupiny mají právo se kulturně lišit od většinové společnosti, stejně jako má většina právo na svou kulturu“.

Ve vztahu k dříve řečenému, právě skrze jazykový diskurs, jímž operují zastánci multikulturalismu (slovy Hirta jejich určitá „jazyková hra“), dochází ke sblížení nacionalismu, etnopolitiky a multikulturalismu. Tito totiž uznávají jazykové významy alternativní pro pojem rasy, a sice např. etnikum či etnicitu. Skupiny, které hrají v majoritní kultuře, respektive společnosti roli minority či komunity, jsou často stigmatizovány na základě tzv. „viditelných“ rozdílů, které jsou jim navrch dány jejich rodem. Tak dochází k „podtržení symbolické demarkace stigmatizovaných subjektů, jež jsou coby ‚skupina‘ klasifikovány apriorně, a to zpravidla dříve, než se jí díky etnopolitickému ideovému působení stanou“ (Hirt, 2005, s. 23).

Stejnost a diference, základní znaky konceptu identity jsou sociálními konstrukty. Stereotypní (až lidové) vnímání konceptu sociální konstrukce kategorie rasy či etnicity na základě stejnosti či diference signifikantních, nejčastěji fyzických znaků, roste z nacionalistických východisek jeho nositelů. Paradoxně tak multikulturalismus, „ruku v ruce s nacionalismem a etnopolitikou vytěsňuje principiálně jiné životní strategie a orientace, které jsou uplatňované v rámci různých etnicky indiferentních populací, fabrikovanými (etnickými) replikami ‚národních kultur‘“ (Hirt, 2005, s. 43). Z tohoto úhlu pohledu se pak může multikulturalismus aplikovaný do praxe prostřednictvím multikulturní výchovy skutečně jevit jako nástroj tvorby a rozvoje etnických diferencí, respektive identit, potvrzující členění společnosti na základě rasové/národní/etnické identity (Hirt, 2005, s. 53).

V devadesátých letech došlo k liberalizaci postsocialistických společností, což mělo na jejich území mimo jiné za důsledek vznik etnopolitiky, respektive politiky identit. Příčiny

můžeme spatřovat snad ve zvýšené potřebě celospolečenské solidarity následkem rychlé sociální stratifikace společnosti, nebo v negativní reflexi této stratifikace ve smyslu zvýšené citlivosti k „těm jiným“, v českém kontextu zj. k romské menšině. Obdobně jako tomu bylo v meziválečné Evropě, respektive v Německu, politika identit je důsledkem této společenské přecitlivělosti. „Celospolečenská transformace probíhající po svržení komunistického režimu a rozdělení Československa podstatně změnila situaci romské populace. V nových podmínkách se její znevýhodněné postavení vůči většinové společnosti vyhroutil. Romové v České republice patří do skupiny s nejnižší sociální úrovní, s vysokou nezaměstnaností, nízkou úrovní vzdělání, špatnou kvalitou bydlení a vzhledem ke svému podílu na celkovém počtu obyvatel s neúměrně velkým podílem na trestné činnosti“ (Barša, 2003, s. 273).

Pokusme se nyní aplikovat výše popsání na problematiku zvanou romskou. Jakoubek (2006, s. 356) přiznává, že již není schopen vidět ji v kategoriích etnicity a tuto neschopnost vztahuje i na T. Hirta. Tvrdí, že po analýze statusu předmětnosti kategorie „Romové – jakožto Romové – existující“, došlo k reifikaci této kategorie majoritou (i odbornou veřejností), aniž by této kategorii odpovídala nějaká sociální skupina, která by se s touto kategorií identifikovala (Jakoubek, 2006, s. 357). „Právě na tomto pojetí, dle něhož Romové jakožto Romové – oni skuteční Romové, kteří Romové jsou, i když se k tomu nehlásí – (objektivně) existují, je pak také založena představa, že je možné zjistit, kolik Romů opravdu žije na našem území a informovat o jejich skutečném počtu tak, aby tento počet odrážel realitu (Jakoubek, 2006, s. 357). Proto také Jakoubek (2006, s. 358) může tvrdit, že „otázka po skutečném počtu Romů je analogická otázce po skutečné délce Nilu“⁸.

Každá „definice je konstrukt, svého druhu model, nikoli zrcadlo reality“ (Jakoubek, 2006, s. 358), tudíž je evidentní, že je nemožné přesně říci, kdo je Rom. „Romové existují, existuje-li pojmový rámec, v němž jsou projektováni“ (Jakoubek, 2006, s. 360). Tzv. romskou otázkou se budeme zabývat v jedné z dalších kapitol, neboť představuje nejdiskutovanější téma multikulturalismu v českém prostředí. Nutno konstatovat, že na úkor témat jiných, kterým budeme v naší knize věnovat rovněž odpovídající prostor.

Dosud jsme se zabývali antropologickým jazykovým diskursem, základními pojmy, s nimiž operuje antropologie jako věda vztahující se k problematice multikulturalismu, poukázali jsme na rizika spojená s „angažovaností“ antropologů v oblasti etnopolitiky. A přesto lze na příkladu Lévi-Straussova díla *Rasa a dějiny* ukázat i pozitivní přínos práce na politickou objednávku. Nelze než se vydat v jeho stopách a znovu se pokusit angažovat antropologii do služeb lidstva. Zdá se, že je opět třeba připomenout pilíře vědního oboru, který má nést naději, že přestože máme v rukou prostředky hromadného ničení, které, ač dosud nevyužity, „svou pouhou přítomností ohrožují přežití našeho druhu“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 12), třebaže méně bezprostředně, ale stejně reálně „je toto přežití rovněž ohrožo-

⁸ Marek Jakoubek v tomto případě užívá příměru užitého v analytické filozofii Willardem Van Ormanem Quinem: „Ptát se, jaká je skutečnost ve skutečnosti, je při odhlédnutí od lidských kategorií, sebe-zesměšňující. Je to jako zeptat se, jak dlouhý je Nil ve skutečnosti, ale přitom se nezajímat o provinční záležitosti jako jsou kilometry nebo metry. Pozitivisté měli pravdu, když označovali takovou metafyziku za nesmyslnou“ (Quine, 1992, s. 9).

váno úbytkem či znečištěním těch nezákladnějších statků: prostoru, vzduchu, vody, bohatství a různorodosti přírodních zdrojů“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 12), že se přece jen „západní společnost“ může naučit o člověku obecně i sobě samé zvláště cosi významného, a to u těch „skromných a dlouho opovrhovaných společností“, které donedávna unikaly jejímu vlivu a přesto jejich životní obyčej, kultura nezávisí na dějinných a ekonomických zvraťech, ničivých silách, které staví naši společnost před otázku: Přežije homo sapiens sapiens 21. století? Společnosti, které označují antropologové za preliterární, přírodní či primitivní, dokázaly nastolit mezi člověkem a přírodou rovnováhu, kterou naše západní civilizace dávno ztratila. „Když antropologie hledá inspiraci v těch nejskromnějších a dlouho opovrhovaných společnostech, prohlašuje tím, že člověku nemůže být nic lidského cizí. (...) A když uvádí do hry metody a techniky vypůjčené ze všech věd, aby je uvedla do služeb poznávání člověka, vyzývá tím k usmíření člověka a přírody v jakémsi zobecněném humanismu. (...) Jedním z přínosů antropologie je to, že nám, příslušníkům bohatých a silných civilizací, vnuká jistou pokoru a že nás učí jisté moudrosti“ (Lévi-Strauss, 2012, s. 30).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozšířte své vědomosti. Vyhledejte v Antropologickém slovníku (Malina, a kol., 2009) hesla: kultura, diverzita a integrace a na základě uvedených definic popište pojmy vlastními slovy.

DEFINICE

Kultura

Diverzita

Integrace

2.8 Základy interkulturního soužití.

S menšinou a jejím obvykle neprivilegovaným postavením ve společnosti souvisí pojem marginalizace či sociální vyloučení (exkluze).

Jedním z největších rizik a důsledků vyloučení je odcizení hodnotám majoritní společnosti a v krajním případě i ghettoizace. Dle expertních odhadů z roku 2006 existovalo v České republice na 300 sociálně vyloučených lokalit s více než 80 tisíci obyvateli, přičemž tento jev má rostoucí tendence.

V Listině základních práv a svobod (1992, online), jež je součástí ústavního pořádku České republiky, jsou zaručena základní práva a svobody všem bez rozdílu nejen rasy, barvy pleti, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, ale také bez rozdílu jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.

V České republice patří mezi mediálně nejvýraznější minoritní skupiny romská menšina, proto se u ní zastavíme, abychom v oblasti menšinové problematiky ilustrativně využili její problémy, které s sebou příslušnost k menšině v české společnosti nese.

2.8.1 KDO JSOU ROMOVÉ?

Štěpán Moravec (2006, s. 14–17) uvádí tři možné definice toho, kdo jsou to Romové:

- Romové jako nositelé romské kultury: Romem je ten, kdo praktikuje určitý komplexní integrovaný systém hodnot, norem, principů sociální organizace, způsobů řešení problémů atd., který označujeme jako romskou kulturu, na kolik může být tento pojem také problematický.
- Romové ve smyslu sebeidentifikace: Romem je ten, kdo se za něj považuje.
- Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku: Romem je ten, kdo je za něj označen svým okolím, nejčastěji na základě vzhledu.

Dle výsledků ze *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* (Český statistický úřad, 2015) se k romské národnosti přihlásilo 5135 osob a ke dvěma národnostem, z nichž jedna byla romská, se přihlásilo 7717 osob. Není od věci se podívat také na statistiku týkající se mateřského jazyka. Necelých 5 tisíc obyvatel deklarovalo jako svůj jediný mateřský jazyk romštinu. Romštinu společně s češtinou však za svůj mateřský jazyk považuje více než 33 tisíc osob a další 2 tisíce osob uvedly jako svůj mateřský jazyk romštinu spolu se slovenštinou.

Je zřejmé, že tyto počty v návaznosti na předchozí možné definice toho, kdo je to Rom, odpovídají skutečnosti, že se takto vnímají a identifikují sami příslušníci této minority. Poměrně často se v souvislosti s deklarovaným počtem Romů v ČR objevují názory, že Romové se ke své národnosti účelově nehlásí. Toto odůvodnění však není dostačující. V potaz je třeba brát také fakt, že „v různých kulturách existují různé způsoby kolektivní sebeidentifikace“ (Moravec, 2006, s. 16). V případě romského etnika tak zřejmě nastává situace, že se tito občané České republiky sice považují za Romy, ale současně se necítí být příslušníky romského národa, své romství nechápou jako národnost.

Nicméně z výše uvedeného plyne, že „sebe-identifikace“ Romů jako příslušníků určité etnické skupiny, národa či homogenní menšiny naráží na své meze. Tyto jsou podle Ivana Ramadana dány především nerespektováním uznání „sociálně marginalizovaných Romů“ jako individuálních občanů, kteří by měli být předmětem integrační politiky Vlády ČR, ale nejsou. Podle kvalifikovaných odhadů je počet Romů v ČR mnohem vyšší. Obvykle se udává počet 150-200 000 osob (Gabal, Víšek, 2010, s. 4).

Romové představují heterogenní etnickou skupinu, která má zastoupení ve většině evropských zemí, ale také např. v Severní Americe. V každé evropské zemi, snad jen s výjimkou Rumunska, se setkáme s řadou různých skupin Romů, přičemž ani tyto skupiny nemůžeme považovat za kulturně homogenní (Cohn, 2009, s. 26–28). Nejpočetnější zastoupení, co do procentuálního vyjádření jejich podílu na celkovém počtu obyvatel, mají Romové v jihovýchodní Evropě, kde tvoří až 10 % populace. Podobně je tomu také na Slovensku a v Maďarsku (Marušiaková, 1999, s. 73). V celé Evropě žije dle kvalifikovaných odhadů asi dvanáct milionů Romů a obecně „patří k národnostní skupině, která je nejvíce diskriminována a segregována ze strany většinové společnosti“ (Gulová, a kol., 2012, s. 5).

2.8.2 SOCIÁLNÍ EXKLUZE ROMŮ

Vláda ČR si dlouhodobě uvědomuje problémy, které přináší soužití mezi majoritou a Romskou menšinou, někteří je popisují jako **kulturu konfliktu**. Romové jsou často označováni také za Cikány/cikány. Jak upozorňují mnozí badatelé, toto označení již v České republice není prostým neutrálním označením, ale srozumitelnost tohoto slova „je vázaná na určitý kulturní model“, jenž je vybudován „prostřednictvím velmi dlouhé kultury konfliktu“, toto označení významově odpovídá stereotypnímu obrazu cikána v síti souvislostí, které člena majority nepřekvapí (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 54).

Ve srovnání s českou většinou jsou Romové častěji nezaměstnaní, dosahují nižšího vzdělání, nejsou dostatečně zdravotně zajištěni, tvoří výraznou část obyvatel žijících ve vyloučených lokalitách. Uvedené aspekty se odrážejí v jejich „typické charakteristice“, skrze niž jsou v nejrůznějších oblastech společenského života diskriminováni (srov. Preissová Krejčí, 2014, s. 82).

Mezi poradní orgány Vlády ČR patří dvě rady vlády, které se problematikou integrace romské minority intenzivně zabírají. Jde o **Radu vlády pro národnosti menšiny** a **Radu vlády pro záležitosti romské menšiny**. Rada vlády pro národnosti menšiny uvádí: Konkrétní zkušenost ze soužití s romskou komunitou se vytváří na úrovni obcí, event. okresů. V této souvislosti zastávají významnou úlohu představitelé státní správy a samosprávy, jejichž postoje, názory a schopnost komunikovat s příslušníky romské komunity podstatně ovlivňují jak vlastní situaci romských občanů, tak vzájemné vztahy s majoritní společností (Vláda ČR, 2009–2020c).

2.9 Vzdělání a společenský status jako spojené nádoby⁹

V souvislosti s ekonomickou transformací české společnosti ze státem řízeného do tržního hospodářství se objevil nový fenomén, kterým je nezaměstnanost, a spolu s tím vytváření neplnohodnotných nízko placených pracovních míst (Keller, 2006). Tento vývoj postihl především málo kvalifikované a nekvalifikované vrstvy – tedy ve velké míře Romy. Odhaduje se, že až 90 % všech práce schopných Romů ze sociálně vyloučených lokalit nemá zaměstnání. „Sociálně vyloučení Romové v produktivním věku jsou v naprosté většině případů nezaměstnaní a v naprosté většině případů z této naprosté většiny nezaměstnaní dlouhodobě“ (Moravec, 2006, s. 41).

Namísto termínu sociálně vyloučená lokalita začali někteří badatelé užívat pojmu ghetto a ghettoizace Romů. Přičemž část z nich vinu na vyloučení Romů z veřejně sdíleného pro-

⁹ Předkládaná kapitola ve svém základním pojetí vychází ze studie: *Vzdělání a společenský status jako spojené nádoby*, publikované prvně v knize: *Multikulturalismus – ztracené paradigma?* (s. 89–95), Olomouc 2014. Pro potřeby této studijní pomůcky byla upravena a přepracována.

storu přisuzují majoritní společnosti, která tuto situaci nejen připustila, ale přímo ji postupnými kroky vytvořila. Markéta Levínská tvrdí, že základ vzniku ghett byl dán situací v 80. letech 20. století, kdy došlo v Československu k úbytku obyvatelstva na venkově. Mladí lidé se z venkova stěhovali do měst a volné byty, které vyprodukovala hromadná bytová výstavba v období socialismu v 60. a 70. letech formou bytových domů i na venkově, byly poskytnuty romským rodinám (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 89). Postupné sestěhovávání sociálně slabých Romů do společných budov, nedostatečně včasné zahájení programů na začlenění těchto lidí do běžného života mezi „normální“ populaci a později tržní hospodářství a nekontrolované podnikání s nemovitostmi postupně způsobily vytvoření romských ghett. Tak došlo k etnickému, společenskému a na mnoha místech i prostorovému vyčlenění Romů z majoritní populace v České republice, respektive na Slovensku.

V přibližně 300 existujících romských osadách narůstá chudoba, vznikají tu nová obydlí – chatrče často bez základního vybavení, tekoucí vody a elektřiny. S tím souvisí zhoršování zdravotního stavu, nárůst dalších negativních jevů (alkoholismus, kriminalita) na jedné straně a nárůst netolerance a xenofobie majority na straně druhé (Kumanová, Zelinová, 1999, s. 74). Jak uvádí Ladislav Toušek, v takových enklávách „dochází ke koncentraci sociálně patologických jevů, jež zpětně utvrzují obyvatele v jejich vyloučení (Toušek, 2006, s. 312).“ Vzhledem k absenci fungující sociální kontroly jsou sociálně patologické, deviantní, jevy (jako kriminalita, prostituce, drogová či alkoholová závislost) v podstatě tolerovány. Je zřejmé, že život v sociálně vyloučené lokalitě chování jedince ovlivňuje, není přímo determinuje (Toušek, 2006, s. 312). V sociálně vyloučených lokalitách je tedy detekována vyšší míra kriminality vycházející přímo z nedostatku zdrojů (zejména finančních) a s tím souvisejícího nedostatku pracovních příležitostí.¹⁰ Neboť v sociálně vyloučených lokalitách žijí ve velké míře Romové, vzniká zde fenomén, který můžeme označit jako „etnizaci kriminality“ v české společnosti.

Roman Křištof udává, že počátkem 90. let byl podíl Romů na celkové trestné činnosti v ČR přibližně 16 % a v SR 28 %, přičemž se nejčastěji podíleli na krádeži vloupáním (22 % v ČR a 40 % v SR) a krádeži prosté (19 % v ČR a 36 % v SR). Nezanedbatelný je také jejich podíl na trestném činu pohlavního zneužívání (20 % v ČR, 40 % v SR). Vzhledem k počtu romské populace byla celková kriminalita Romů přibližně pětikrát vyšší než u ostatní populace (Křištof, 2006, s. 161).

Na tomto místě si dovolíme uvést komparaci se situací v USA, kde je dle Christine E. Sleeter a Carla A. Granta pro „barevné“ možnost uvěznění pravděpodobnější nežli pro „bílé“: „Výzkum z vazebních věznic z roku 1990 ukazuje, že přibližně 28 % černých mužů v průběhu života vstoupí do státního nebo federálního vězení, přičemž u mužů latinskoamerického původu je to pouze 16 % a z „bílých“ mužů pak bude v průběhu života uvězněno pravděpodobně pouze 4,4 %. Navíc k 1. lednu 2005, z 3455 vězňů, kteří byli odsouzeni k trestu smrti, bylo 1444 (42 %) černé pleti, 356 (10 %) mělo hispánský původ, 39 (1 %) bylo

¹⁰ *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011-2015* [online]. Praha, 2011, s. 8 [cit. 2013-03-02]. Dostupné na [www: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2011-2015/download>](http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2011-2015/download).

indiánského původu, 40 (1 %) asijského původu, a 1576 (46 %) bylo „bílých“ (a 1 byl veden jako „ostatní““ (Sleeter, Grant, 2009, s. 10).

Tyto vězeňské statistiky jsou, stejně jako v České republice, alarmující, předně v kontrastu s procentními podíly dílčích etnik na populaci USA: Afroameričané 12 %, Hispánci 14 %, původní indiánské obyvatelstvo 1 % a 76 % lidé evropského původu. Přičemž, jak bylo popsáno výše, v České republice Romové tvoří dle oficiálních statistik pouze 0,05 % obyvatel. Zdá se tedy, že kriminalita je v obou společnostech z velké části v rukou segregované menšiny. K paralelám mezi českou a americkou společností se ještě vrátíme. Nyní se pokusíme naznačit, v čem spočívá začarovaný kruh, v němž se Romové v sociálně vyloučených lokalitách nacházejí.

Velkým problémem spojovaným nejčastěji s romským etnikem byla v minulosti především negramotnost. V 50. letech bylo na Slovensku více než 40 tisíc negramotných osob, z nichž Romové tvořili přibližně tři čtvrtiny (Davidová, 1999, s. 34). Marek Jakoubek se domnívá, že „klíčem k úspěchu Romů v české společnosti je školní vzdělání, které je však v ostrém konfliktu s principy romské rodiny, která ovšem v hodnotovém žebříčku nositelů romství zaujímá příčky nejvyšší“ (Jakoubek, Hirt, 2006, s. 329). Vzdělání je v současné moderní společnosti předpokladem úspěchu v pracovním životě. Znalosti, schopnosti a dovednosti získané ve škole jsou však pro romské děti nekonkrétní, odložené do dospělosti. Romské děti jsou vychovávány především příkladem, prožitkem. Do osobní roviny tohoto charakteru je tedy školní vědění nepřenositelné. Proto také vzdělávání není v romské společnosti takovou hodnotou jako ve společnosti majority. To může být do značné míry způsobeno mj. špatnou socio-ekonomickou situací, neboť také u majority hodnota vzdělání v rodinách roste v závislosti na vzdělání rodičů (hovoříme o tzv. reprodukci vzdělání).

Situace romské minority v České republice byla opakovaně kritizována představiteli Evropské Unie, v důsledku čehož se jí začaly zabývat i české politické elity. Předně se hledají odpovědi na to, proč romské děti selhávají ve vzdělávacím procesu a proč je pro ně problém získat vyšší než základní vzdělání, kterého navíc ve většině případů dosahují na praktických základních školách. Lukáš Radostný a Michal Růžička hovoří o tzv. „etnizaci“ školství, která „povede k prohlubování a upevňování sociální exkluze“ (2006, s. 286). Děti ze sociálně vyloučených lokalit, respektive romských ghett, se se členy majoritní populace nemusejí po dlouhou životní etapu vůbec setkat, neboť neabsolvují povinnou školní docházku na běžné základní škole.

V poslední době vzniklo mnoho výzkumů a projektů zaměřených na vzdělávání romských dětí a jejich začlenění do majoritní společnosti, které byly podporovány nevládními, ale i státními organizacemi. Výsledky těchto výzkumů ukazují mnohé odlišnosti v kulturních modelech života i vzdělávání mezi majoritou a Romy. Pro romské děti není zcela obvyklé absolvovat školní docházku na běžné základní škole, naopak tvoří významné procento žáků škol praktických (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 251). Mnozí autoři si tento společenský jev vysvětlují tím, že základní praktická škola má pro Romy mnoho výhod: jsou tam chápaví učitelé (pro které jsou romské děti cílovou skupinou), respektuje se zde romská individualita, učitelé i další žáci dítě podrží, děti jsou pozitivně hodnocené, je

zde převaha romských dětí. Tyto aspekty praktických základních škol jsou přitom pozitivně vnímány především rodiči těchto dětí, proto většinou necítí potřebu integrovat je mezi žáky běžných základních škol. Podle Dany Bittnerové je ve vyloučené lokalitě, respektive konkrétně v romské rodině, výchova dětí obdobná jako u majority, nicméně proces socializace dítěte zde má svá specifika, která „normální“ základní škola, respektive učitelé, nerespektují. Nástrojem regulace chování romských dětí jsou především emoce a úcta (respekt). Potomek se nesmí dehonestovat, a ani dítě nesmí tzv. „ztratit tvář“ (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 214).

Romové tedy upřednostňují vzdělávání v tzv. praktických základních školách, přičemž jejich absolvováním si téměř znemožňují dosažení středního a vyššího vzdělání. Odhaduje se, že do praktických škol je zařazováno až 30 % romských dětí. Tyto školy se drží zvláštního rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, a sice upravujícího vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením (Gulová, 2012, s. 5). Nutno podotknout, že výskyt této diagnózy je v České republice odhadován pouze na 3-5 %. Pod záštitou neziskové organizace *Člověk v tísni* bylo provedeno šetření, z něhož vyplynulo, že ve většině těchto škol převažují žáci romského původu, z toho šest škol, které jsou spádové pro vyloučené lokality osídlené právě Romy, je etnicky homogenních – romských (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 218). Přičemž, jak jsme již uvedli, pro přeražení svých dětí do těchto škol mnohdy lobují sami romští rodiče. Co je k tomu vede? Pro Romy příchozí ze Slovenska může být důvodem podle některých badatelů např. fakt, že jejich „rodiny na základě zkušenosti života na rurálním východoslovenském venkově neviděly žádný důvod investovat do vyššího vzdělání (Radostný, Růžička, 2006, s. 275)“. Toto vysvětlení však nepovažujeme za dostatečné. Romská menšina není a nikdy nebyla na území České a Slovenské republiky plně integrována do majoritní společnosti. Pokud dojde k integraci Roma nebo romské rodiny, přestanou být tito považováni za členy této minority. Jak uvádí Markéta Levínská, „plně jej nepřijímá ani jedna strana“ (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 258).

Škola, v níž mají převahu žáci z řad majority, je Romy vnímána jako cizí prostředí. Tato „cizost“ má podle Levínské „historické kořeny, jež spočívají v odlišném pojetí času, prostoru, zacházení se svým tělem, které je různým způsobem zakořeněno či nezakořeněno do krajiny“ (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 258). Majorita vnímá Romy na základě etnické stigmatizace, neboť většina Romů je fyzicky odlišná od majority. Jejich děti jsou tak při vstupu do školního prostředí často vystaveny velmi nelichotivému označení „cikán“ či „cikáně“ a v mnoha případech je tato zahanbující stigmatizace, která generalizuje předně negativní rysy osobnosti (krade, lže, je špinavý, nic neumí apod.), nesena nejen žáky, ale i učiteli.¹¹ Stigmatizací přichází romské dítě o respekt, který jeho kultura považuje za zásadní, čímž se jen prohlubuje distanc mezi Romy a ne-Romy. Distanciace je v české kultuře historicky podmíněná a hluboce zakořeněná u obou etnických skupin, jen dlouhodobá

¹¹ Při formulaci tohoto tvrzení vycházíme z poznatků získaných na základě dlouhodobého působení na základních a středních školách při realizaci multikulturní výchovy v rámci projektu ESF OP VK CZ.1.07/1.2.00/14.0024.

dobrá zkušenost „s těmi druhými“ ji překonává, ale této se dostává jen hrstce jedinců. Negativa plynoucí z této distance jsou zřejmá, obě skupiny inklinují k vnímání druhých jako celku. Většinová kultura chápe Romy v různých lokalitách jako celistvé skupiny, obdobně Romové chápou zástupce většiny bez individuálních rozdílů. Na základě výše popsaného je zřejmé, že obě skupiny upadají do vnímání těch druhých na základě stereotypizace a předsudků. Jak plyne z výzkumů Levínské, fenomén distanciací, díky němuž dochází na základních školách k vnímání romských dětí na základě stigma, které je odvozeno od vnímání Romů, jako těch žijících v konkrétní lokalitě, respektive na základě vzhledu, produkuje očekávání a zavedené způsoby chování vůči stigmatizovanému, a to jak u spolužáků z řad majority, tak u učitelů. Jinak řečeno, školní výsledky romských dětí souvisí se způsobem, jak se tito vyrovnají s přijetím svého stigma. Škola je pro ně místem, kde se dozví o své hanbě (stigmatizaci). Tato zkušenost souvisí s prožitkem nerespektu a ponížení.

Škola je pro romské žáky místem odříkání, kde nejsou saturovány tělesné potřeby jedince a není zde povoleno projevení emocí. Na základní praktické škole naopak zažije romské dítě úspěch a ocenění, opět zažije respekt jako člověk, navíc je „mezi svými“. Zdá se tedy, že v socializaci romských dětí a v jejich integraci do majoritní společnosti se pohybujeme v začarovaném kruhu. Výchovnými nátlakovými prostředky v romské rodině (myšleno prostředky socializace) jsou úcta a emoce. Přijmout zahanbující postavení žáka na běžné základní škole lze pouze s tím vědomím, že školní vzdělání bude pro toho, kdo je získá, společensky ceněno a v budoucnu přinese jedinci nemalé zisky. Nicméně odložení tohoto zisku do daleké budoucnosti není pro většinu romské mládeže dostatečnou motivací (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011, s. 262-267).

Romové se tak ocitají v bludném kruhu, který končí životem v sociálně vyloučených lokalitách až ghettoidního typu, v bídě a bez vidiny lepších zítřků. Nízké či nedostatečné vzdělání jim znemožní uplatnit se na trhu práce, stanou se tak závislími na státu a pomoci z řad majority a upadnou do naplňování stereotypů o nich vytvořených, tedy zaopatřování obživy své i své rodiny nezákonnou činností.

2.10 Příklady aplikace přístupů sociální práce s menšinami

Ilustrujme si „etnickou“ problematiku v praxi sociálních pracovníků. V České republice, stejně jako na Slovensku, lze předpokládat, že se **velká část sociálních pracovníků v průběhu své praxe setká s etnickou, náboženskou či kulturní jinakostí svých klientů**. Lze dokonce vysoce předpokládat, že se většina sociálních pracovníků střetne s romskými klienty, a to bez ohledu na to, na jaké pracovní pozici či v jaké sféře sociální práce budou působit. Tato skutečnost přímo nabízí otázku, která na toto setkání studenty pomáhajících profesí připraví.

Přehlízet tuto skutečnost by bylo, mimo jiné, v rozporu s etickými kodexy institucí sociálních pracovníků sdružujících či zaměstnávajících (*Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR*, online). Jak totiž tvrdí např. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek (2004, s. 84), „etnizace

sociálních distancí není výsadou jen lokálního veřejného mínění a etnorevitalizačního hnutí, ale překvapivě i recentních studií z oboru sociální práce, v nichž se obvykle celkem samozřejmě operuje s předpokladem, že „Romové jsou sociálně vyloučená komunita“ a že se tudíž... romská realita promítá do vztahu k sociálnímu pracovníkovi. Ten může být vnímán jako vítaná pomoc, nebo naopak jako někdo cizí, kdo by se neměl vměšovat do věcí, po kterých mu nic není“.

V **odlišné etnicitě klientů spočívá základní etické dilema** v práci s nimi, neboť s odlišnou etnicitou může souviset odlišný přístup sociálního pracovníka ke klientovi, případně odlišné postoje k němu, odlišné strategie řešení sociálních problémů klienta apod. Náročné sebekritické přiznání vede k profesnímu úspěchu, když ne dnes, tak jistě v budoucnosti. Sami sociální pracovníci přitom přiznávají, že volí „specifický“ přístup k Romům, který vychází z jejich „etnické“ odlišnosti.

Nakolik „romství“ klienta ovlivní jeho životní situaci či vztah mezi ním a sociálním pracovníkem, je, jak deklarují Rusnáková a Šramková (2013, s. 291–292), otázkou. Horná (2013, s. 289) připisuje etickému přístupu k „romské“ rodině v sociální práci s jejími členy stěžejní význam: „konkrétně ve vztahu k romské rodině je nutné **uplatňovat etické principy vycházející z nejzákladnějšího principu důstojnosti a jedinečnosti každého jednotlivce**. Je potřebné si uvědomit, že každý člověk je hodný úcty, má právo na rozvoj, vést spokojený, smysluplný a plnohodnotný život“.

V přístupu k „romským“ klientům lze rozlišit dva hlavní způsoby, a sice tzv. etnický, založený na „etnické“ odlišnosti romské populace, nebo „občanský“, který si etnicity nevěšmá, neboť jeho zastánci odmítají sledování etnicity klientů s tím, že tato nemá při řešení sociálních problémů místo. „Souvislost mezi sociálním vyloučením a etnicitou obyvatel romských osad je zřejmý (a dobře vysvětlitelný), proto ho nelze ignorovat“ (Rusnáková, Šramková, 2013, s. 293).

Kdykoli však „sociální pracovník přijme klientovu odlišnou etnicitu, vzniká zde riziko, že se současně otevře stereotypům a předsudkům (svým i cizím) s ní souvisejícím“ (Rusnáková, Šramková, 2013, s. 294). Příklad vázaný na romskou tematiku zde není náhodný. Na jednu stranu nelze popřít, že se jedná o poměrně časté klienty pomáhajících profesí, na druhou stranu se domníváme a výše jsme naznačili, že rovného přijímání nejen romských klientů je možné dosáhnout za předpokladu rozvíjení schopnosti respektu každého člověka jako jedinečné a důstojné lidské bytosti bez rozdílů.

Spolu s Rusnákovou a Šramkovou (2013, s. 294) považujeme „boj“ proti stereotypům, předsudkům a diskriminaci za součást profesní přípravy i praxe pomáhajících profesí, sociálních pracovníků zvláště. Jen pokud budeme se svými stereotypy a předsudky kriticky pracovat, můžeme mnohé z nich přehodnotit.

Inspirováni těmito myšlenkami se přikláníme k názoru, že **etnicita má mít pro pracovníky pomáhajících profesí význam jen tehdy, pokud jí význam připisuje klient sám** (více in Preissová Krejčí, 2014, s. 58–61).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozšířte své vědomosti. Vyhledejte v publikaci Za hranice multikulturalismu (Preissová Krejčí, 2016, s. 44) hesla: akulturace a kulturní difuze a na základě uvedených definic popište pojmy vlastními slovy.

DEFINICE

Akulturace

Kulturní difuze

SHRNUTÍ KAPITOLY

Česká republika představuje národnostně a kulturně poměrně homogenní oblast střední Evropy. V současnosti se etnické složení obyvatel České republiky obohacuje předně o mnohé migranty z východních částí Evropy a jihovýchodní Asie. Tato skutečnost se odráží v potřebě připravit majoritní českou populaci na multikulturní společnost budoucnosti s důrazem na potlačení jejího předsudečného chování, xenofobie a extremistických postojů vůči cizincům. Stále více klientů v praxi sociálních pracovníků bude právě jiné národnosti nebo jiného státního občanství, je nutné se na tuto budoucnost připravit. **V současnosti jsou uznanými národnostními menšinami v ČR tyto: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci,**

Poláci, Slováci, Srbové, Romové, Rusíni, Rusové, Řekové, Ukrajinci, Vietnamci, Bělorusové.

Rada vlády pro národnostní menšiny je stálým poradním a iniciativním orgánem vlády České republiky pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků. Mimo tuto Radu se menšinovou problematikou zabývá také **Rada vlády pro záležitosti romské menšiny**, tato je také stálým poradním a iniciačním orgánem vlády v oblasti romské integrace.

Národnostní menšinou označujeme takové menšiny, jejichž příslušníci se začnou považovat za součást národa, který žije za hranicí státu, v němž tvoří menšinu. Jejich jazyk byl kodifikován na půdě onoho „mateřského národa“, jehož kulturu přijímají a sdílejí. Jinou skupinou (také termínově vymezenou) jsou **cizí státní příslušníci, tj. cizinci** s povolením k pobytu na území České republiky (bez azylantů), kteří na konci roku 2018 tvořili 5,3 % obyvatelstva. V České republice žije podle aktuálních údajů Ministerstva vnitra 571 214 cizinců (údaj k 30. 4. 2019). Podle ČSÚ byl např. v roce 2011 tento počet nad 434 tisíci osob. Menšiny nejsou pouze národnostní.

Mezi související problémy patří problematika migrace. Rozlišujeme mezi imigrací a emigrací. **S migrací úzce souvisí mobilita obyvatelstva.** Pod mobilitou obyvatel nerozumíme jen migraci obyvatel ve smyslu přemístění, ale také například **sociální mobilitu**, která se může s vybranými skupinami migrantů pojit.

K základním hodnotám lidské existence patří svobodná vůle člověka zvolit si svůj domov, své místo pobytu. Migrace patří k běžné praxi, jak se vyrovnat se zodpovědností za život svůj a svých blízkých, v demokratických a svobodných společnostech.

Jak se změnou místa pro život souvisí identita jedince? Identita je dynamická a proměnlivá. Její jednotlivé vrstvy a složky vznikají po celou dobu života nositele. Nové životní události nás často nutí naši identitu redefinovat. Do identity vrůstáme a identita je mnoho-
vrstevnatá. K základním charakteristikám kultury patří, že je přirozeně proměnlivá, mnohoznačná a v neustálém procesu vývoje. Kultura jednoznačně naučená. Kultura není vrozená či biologicky přenášena. Mezi etnicitou a kulturou tedy existuje velmi volný, variabilní vztah, to však rozhodně neznamená žádný jednoznačný či přímý vztah mezi etnickými a kulturními diferencemi.

S menšinou a jejím obvykle nepřivilegovaným postavením ve společnosti souvisí pojem marginalizace či sociální vyloučení (exkluze). Ve srovnání s českou většinou jsou to Romové, kteří jsou častěji nezaměstnaní, dosahují nižšího vzdělání, nejsou dostatečně zdravotně zajištěni, tvoří výraznou část obyvatel žijících ve vyloučených lokalitách. Uvedené aspekty se odrážejí v jejich „typické charakteristice“, skrze niž jsou v nejrůznějších oblastech společenského života diskriminováni.

V odlišné etnicitě klientů spočívá základní etické dilema v práci s nimi, neboť s odlišnou etnicitou může souviset odlišný přístup sociálního pracovníka ke klientovi, případně

odlišné postoje k němu, odlišné strategie řešení sociálních problémů klienta apod. Je potřebné si uvědomit, že každý člověk je hodný úcty, má právo na rozvoj, vést spokojený, smysluplný a plnohodnotný život.

OTÁZKY

1. Vyberte národnosti, které nejsou v ČR zastoupeny v Radě vlády pro národnostní menšiny: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Mongolové, Němci, Poláci, Slováci, Srbové, Romové, Rusíni, Rusové, Britové, Norové, Řekové, Ukrajinci, Vietnamci, Bělorusové.
 2. Vietnamská národnostní menšina tvoří v ČR druhou nejpočetnější menšinu, ano nebo ne?
 3. Přistěhovalectví se řekne jinak (cizím slovem)?
 4. Romové představují homogenní etnickou skupinu. Ano nebo ne?
 5. Co posiluje a upevňuje sociální exkluzi romského obyvatelstva?
-

ODPOVĚDI

6. Mongolové, Norové, Britové.
 7. Ne.
 8. Imigrace.
 9. Ne.
 10. Například tzv. etnizace školství.
-

3 PRÁCE S KLIENTY Z RŮZNÝCH SOCIO-KULTURNÍCH SKUPIN A SEZNÁMENÍ SE ZÁSADNÍMI PRÁVNÍMI DOKUMENTY A INSTITUCEMI V TÉTO OBLASTI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se student seznámí s problematikou migrujících a migrace blíže. Migraci lze dělit na:

- legální (chtěnou)
- ilegální (nechtěnou, která je významným společenským problémem).

Problematika migrace je fenoménem mezinárodního významu a má zásadní dopady na nejrůznější oblasti společenského, hospodářského a politického života jakékoli země.

Studující si osvojí základní pojmy spojené s migrací a českou legislativou: mezinárodní ochrana, azyl, doplňková ochrana, migrant, azylant, uprchlík. Sociální práci s migranty a s žadateli o mezinárodní ochranu prezentuje široký souhrn cílených aktivit, zaměřený na hledání řešení situace jednotlivců, rodin, či komunity. Primárně se odehrává v zařízeních Ministerstva vnitra, které spadají pod Správu uprchlických zařízení.

Seznámí se s cíli sociální práce s klienty SUZ a podmínkami udělení mezinárodní ochrany a také kdy tato klientovi nemůže být udělena.

Studující se po vypracování samostatných úkolů bude umět orientovat v sociální práci s migranty a s žadateli o mezinárodní ochranu.

Text studijní opory provází odkazy na základní literaturu s jejíž pomocí studující bude schopen vypracovat samostatné úkoly zadané tutorem v kapitole.

CÍLE KAPITOLY

- Student nabude klíčové kompetence, které by měl mít, aby mohl pracovat s klienty migranty nebo uprchlíky, případně žadateli o mezinárodní ochranu.
- Student se seznámí s problematikou legislativního rámce podmínek udělení mezinárodní ochrany.
- Student rozšíří své znalosti v oblasti integrace a asimilace migrantů.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Migrant, uprchlík, azylant, doplňková ochrana, žadatel o azyl, integrace, Správa uprchlických zařízení, migrace legální, migrace ilegální.

3.1 Sociální práce s migranty a s žadateli o mezinárodní ochranu

Migrující a migranti na našem území spadají primárně pod kompetence Ministerstva vnitra (MV), avšak migrace má výrazné sociální a kulturní souvislosti, proto MV v mnohém spolupracuje s Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV), Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) nebo Ministerstvem kultury (MK). Listina základních práv a svobod zaručuje svobodu pohybu a pobytu, tedy každý, kdo se oprávněně zdržuje na území ČR, má právo toto území svobodně opustit. Každý občan má právo na svobodný vstup na území ČR. Občan nemůže být nucen k opuštění své vlasti a cizinec může být vyhoštěn jen v případech stanovených zákonem. Migrace za prací mezi členskými státy je jedním z pilířů EU. Každý člověk má právo na svobodu pohybu a migraci za lepším způsobem života.

Migraci lze dělit na:

- legální (chtěnou)
- ilegální (nechtěnou, která je významným společenským problémem).

Významnou roli v procesu migrace a integrace migrantů do naší společnosti hraje cizinecká policie – uděluje např. povolení k pobytu a k práci (Tomeš, 2011, s. 315–340).

„Problematika migrace je fenoménem mezinárodního významu a má zásadní dopady na nejrůznější oblasti společenského, hospodářského a politického života jakékoli země. Tyto dopady mohou mít nejen negativní přínos v souvislosti s nelegální migrací (nelegální zaměstnání, organizované skupiny), ale také pozitivní přínos – mohou být jedním z nástrojů řešení nepříznivého společensko-ekonomického vývoje poznamenaného stárnutím populace“ (Tomeš, 2011, s. 326).

Sociální práci s migranty a s žadateli o mezinárodní ochranu prezentuje široký souhrn cílených aktivit, zaměřený na hledání řešení situace jednotlivců, rodin, či komunity. Pri-

márně se odehrává v zařízeních MV, které spadají pod Správu uprchlických zařízení. „Rozsah práce sociálních pracovníků s klienty je široký a nelze jej jednoduchým způsobem vymezit nebo zaškatulkovat. Pracovníci v azylových zařízeních pracují s rozmanitými skupinami klientů: s nezletilými, s rodinami včetně těch neúplných, se seniory, se zdravotně postiženými, s osobami se zvláštními potřebami, s osobami závislými na omamných a psychotropních látkách, s osobami, jež byly v detenci, s osobami s psychiatrickou diagnózou a různými traumaty, na rozdíl od specializovaných zařízení sociálních služeb, kde pobývá úzce ohraničená skupina klientů (dle věku, sociální diagnózy, zdravotního stavu apod.).

Velmi náročné je překonávání nejen jazykové bariéry (pracovníci umějí alespoň základní světové jazyky jako je angličtina a ruština; při pohovorech je ale často využíván tlumočnick), ale rovněž sociokulturních rozdílů. Vzhledem k tomu, že SUZ MV provozuje několik typů zařízení, liší se i způsob a zaměření práce s klienty dle typu těchto zařízení, respektive dle typu klientely a způsobu jejich pobytu. Jinak pracujeme s cizincem umístěným v zařízení pro zajištění cizinců, kdy účelem pobytu cizince je realizovat správné vyhoštění, jinak pak s klientem v integračním azylovém středisku, kdy je hlavním cílem usnadnit klientovu integraci v České republice. Sociální služby jsou poskytovány v několika rovinách. Je to především rovina diagnostická, informační, zprostředkovatelská, poradenská; částečně sem patří i poskytnutí krizové intervence“ (viz Správa uprchlických zařízení ministerstva vnitra, 2017).

Správa uprchlických zařízení (SUZ) disponuje několika typy zařízení, a to dle právního postavení cizince. Každé zařízení má specifický režim a svá pravidla. Do přijímacího střediska přicházejí klienti dobrovolně a žádají o udělení mezinárodní ochrany, mají motivaci ke spolupráci a integraci do společnosti. **Přijímací středisko** je uzavřený typ střediska, ve středisku je pracoviště Služby cizinecké policie (SCP), které provádí identifikaci a úkony spojené s pobytem klienta, dále pracoviště Odboru azylové a migrační politiky (OAMP), které přijímá žádosti o mezinárodní ochranu, a dále pracoviště Zdravotnického zařízení MV (ZZMV), které provádí povinné zdravotní úkony. SUZ poskytuje klientům služby spojené s jejich pobytem v zařízení (Illová, 2017).

Základním cílem sociální práce s klienty SUZ je adaptace klienta na nároky a podmínky nového prostředí a společnosti, tak aby v případě udělení mezinárodní ochrany, byl klient podporován v samostatnosti a odpovědnosti a uměl řešit problémy v nové situaci, ve své nové sociální roli a zároveň aby byly minimalizovány negativní dopady pobytu v zařízení na klienta i negativní dopady procesu jeho migrace. Sociální práci s cizinci ovlivňuje řada okolností, které jsou způsobeny minulostí každého jedince, kulturním zázemím, osobní zkušeností, očekáváním, přáními apod. Ale také střet kulturních diverzit a přímá každodenní konfrontace uvedených faktorů v rámci sociálních interakcí s dalšími klienty nebo pracovníky, které mohou přinášet různé problémy. Další roli v práci s klienty hrají předsudky. Významnou roli hraje také neznalost jazyka – klienti se často vyhýbají komunikaci atd. Více o roli a práci sociálního pracovníka v azylovém zařízení při práci s žadateli o udělení mezinárodní ochrany (viz Illová, 2017).

Problémy integrace a asimilace migrantů jsou spojeny nejčastěji s jejich původem z odlišného sociálního i kulturního prostředí. Jejich integrační proces je nutno chápat jako dvoustranný – jde o přizpůsobení se cizince i hostitelské společnosti. Majoritní společnost je odpovědná za vytvoření vstřícného prostředí, které umožní rozvoj kultury cizineckých komunit a rozvoj sounáležitosti cizinců k domácímu obyvatelstvu. Od cizinců se vyžaduje, aby respektovali zákony a kulturu hostitelské země a zvládli se naučit její úřední jazyk (Tomeš, 2011, s. 327–328).

Sociální souvislosti azylu jsou dány tím, že jeho žadatelé, pocházející z řad uprchlíků, si sebou přináší dlouhodobou zátěž v souvislosti se složitým procesem migrace, jejími důvody i z ní plynoucím prožívaným dlouhodobým stresem. Mnoho žadatelů trpí vědomým, či podvědomým strachem.

„Uprchlíctví je politicky i sociálně nejdramatičtější formou migrace. Patří k nejtragičtějšími formám sociálního vyloučení. V novodobé historii můžeme zaznamenat celou řadu uprchlických vln vyvolaných válkami a terorem i přírodními katastrofami, a to přílivovými i odlivovými“ (Tomeš, 2011, s. 329).

Opuštění vlasti znamená zvýšenou zátěž nejen pro dospělé uprchlíky, ale i pro jejich děti, proces adaptace na novou životní situaci u nich bývá složitější a jejich citlivost na sociální situace je zvýšená.

Ze strany sociálního pracovníka se musí těmto klientům věnovat zvýšená pozornost, jsou to tzv. zranitelné osoby. Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, v platném znění v § 2, odst. 1, písm. i, definuje zranitelnou osobu takto: „Zranitelnou osobou je zejména nezletilá osoba bez doprovodu, rodič nebo rodina s nezletilým dítětem nebo rodič nebo rodina se zletilým dítětem se zdravotním postižením, osoba starší 65 let, osoba se zdravotním postižením nebo s vážným onemocněním, těhotná žena, oběť obchodování s lidmi nebo osoba, která byla mučena, znásilněna nebo podrobena jiným vážným formám psychického, fyzického či sexuálního násilí.“ Děti jako zranitelné osoby mohou trpět pocitem méněcennosti, mají silnou potřebu být přijaty sociální skupinou a objevuje se u nich přecitlivělost vůči diskriminaci (více in Uhlíková, 2017).

DEFINICE

Pod „azylem“ rozumíme určitou formu politické a sociální ochrany ohroženého nebo pronásledovaného člověka. Požádá-li uprchlík o azyl ve státech EU, je s ním zahájeno „řízení o udělení azylu“.

Nejčastější bariérou, na kterou při práci s žadateli o mezinárodní ochranu narazíme, je jazyková bariéra. Další významné bariéry často tvoří sociokulturní a sociálně psychologické zázemí uprchlíka.

Žadatelům o mezinárodní ochranu je tato udělena, pokud prokáže, že uprchl z důvodů ohrožení na životě nebo politických důvodů, kdy byl žadatel v zemi původu pronásledován z důvodu:

uplatňování politických práv a svobod, rasy, pohlaví, náboženství, národností, příslušnosti k určité sociální skupině, pro zastávání určitých politických názorů ve státě, jehož občanství má, nebo, v případě, že je osobou bez státního občanství, ve státě jeho posledního trvalého bydliště.

Tomu, kdo prokáže, že byl ve své zemi pronásledován z výše uvedených důvodů, bude v České republice udělen azyl.

Azyl se může udělit také za účelem sloučení rodiny (manželka/manžel, svobodné dítě azylanta mladší 18 let, rodič azylanta) nebo z jiných humanitárních důvodů, jako je poskytnutí pobytu po evakuaci, za předpokladu pozdější dobrovolné repatriace. Na humanitární azyl není právní nárok a je čistě na uvážení ministerstva vnitra, komu jej udělí a z jakých důvodů.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Nastudujte si, za jakých podmínek azyl nelze udělit (např. Tomeš, 2011, s. 331).

DEFINICE

Doplňková ochrana

Mezinárodní ochrana je zastřešujícím pojmem pro azyl a doplňkovou ochranu. Vedle azylu je další formou mezinárodní ochrany tzv. doplňková ochrana, která se uděluje cizincům, kteří nesplňují důvody pro udělení azylu, bude-li v řízení o udělení mezinárodní ochrany zjištěno, že v jejich případě jsou důvodné obavy, že pokud by byli tito cizinci vráceni do státu, jejichž jsou státními občany (v případě osob bez státního občanství do státu jejich posledního trvalého bydliště), by jim hrozilo skutečné nebezpečí vážné újmy. Za vážnou újmu se pak považuje uložení nebo vykonání trestu smrti, mučení nebo nelidské či ponižující zacházení nebo trestání žadatele o udělení mezinárodní ochrany, dále vážné

ohrožení života nebo lidské důstojnosti z důvodu svévolného násilí v situacích mezinárodního nebo vnitřního ozbrojeného konfliktu, nebo pokud by vycestování cizince bylo v rozporu s mezinárodními závazky České republiky. Doplnková ochrana může být rovněž udělena z důvodu sloučení s rodinným příslušníkem (manželem, nezletilým dítětem nebo v případě nezletilého dítěte s rodičem), kterému již byla doplnková ochrana udělena) (viz Ministerstvo vnitra ČR, 2020).

Doplnková ochrana je na rozdíl od azylu udělována na dobu určitou a po této době je přezkoumáváno, zda trvají důvody, pro které byla udělena. V případě, že důvody trvají, je její platnost prodloužena.

O její prodloužení je třeba požádat nejpozději 30 dnů před uplynutím doby, na niž je doplnková ochrana udělena.

„Je-li žádost o azyl kladně vyřízena, je cizinec zařazen do Státního integračního programu, jenž je zaměřen na pomoc azylantům při zajištění jejich začlenění do společnosti, vytvoření předpokladů pro život v ČR, např. zajištění bydlení, získání znalostí českého jazyka a zaměstnání.“ Cílem azylové politiky ČR je poskytnout ochranu těm, kdo jsou skutečně ohroženi na životě a na politických právech (Tomeš, 2011, s. 332).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozšířte své vědomosti. Vyhledejte v publikaci Úvod do teorie a metodologie sociální politiky (Tomeš, 2010, s. 303-312) vymezení termínů: migrant, uprchlík, azylant a na základě uvedených definic popište pojmy vlastními slovy.

DEFINICE

Migrant

Uprchlík

Azylant

SHRNUTÍ KAPITOLY

V kapitole *Menšinové skupiny: práce s klienty z různých socio-kulturních skupin* jsme se zaměřili na rozšíření a terminologické ukotvení znalostí z oblasti multikulturalismu, problematiky menšin, cizinců, migrantů a žadatelů o mezinárodní ochranu. Rozvedli jsme především problematiku menšin, které mají zastoupení na Radě vlády pro národnostní menšiny a také problematiku azylové sociální politiky státu.

Popsali jsme, jak mají sociální pracovníci přistupovat k jinakosti svých klientů a také etické principy zajišťující antidiskriminační a neutlačivé podmínky přístupu sociálních pracovníků ke klientům, kdy etnicita má mít pro pracovníky pomáhajících profesí význam jen tehdy, pokud jí význam připisuje klient sám.

Sociální práci s migranty můžeme vymezit jako široký souhrn cílených aktivit, zaměřený na hledání řešení situace jednotlivců, rodin, či komunity. Jedná se převážně o jejich adaptaci, úspěšnou integraci do české společnosti, nebo přípravu na případnou repatriaci. Sociální pracovník pomáhá žadateli řešit problémy v oblastech ubytování, zaměstnání, zdravotní péče, sociálního zabezpečení, vzdělání a výchovy.

OTÁZKY

1. Mezi členskými státy EU je migrace za prací nelegální. Ano nebo ne?
 2. Každý člověk má právo na svobodu pohybu a migraci za lepším způsobem života. Ano nebo ne?
 3. Adaptace klienta na nároky a podmínky nového prostředí a společnosti, tak aby v případě udělení mezinárodní ochrany, byl klient podporován v samostatnosti a odpovědnosti a uměl řešit problémy v nové situaci, ve své nové sociální roli a zároveň aby byly minimalizovány negativní dopady pobytu v zařízení na klienta i negativní dopady procesu jeho migrace. Máme pro tyto nároky na sociální práci s migranty společné označení?
 4. Co se vyžaduje od cizinců, kteří žijí na našem území?
 5. Určitá forma politické a sociální ochrany ohroženého nebo pronásledovaného člověka se nazývá?
 6. Při práci s žadateli o mezinárodní ochranu se nejčastěji setkáme s jakým druhem bariéry?
-

ODPOVĚDI

1. Ne. Je to jeden z pilířů společné ekonomiky EU.
 2. Ano. Listina základních práv a svobod zaručuje svobodu pohybu a pobytu.
 3. Ano. Jsou to základní cílem sociální práce s klienty SUZ.
 4. Od cizinců se vyžaduje, aby respektovali zákony a kulturu hostitelské země a zvládli se naučit její úřední jazyk.
 5. Azyl.
 6. Jazykovou bariérou.
-

3.2 Migrační a azylová politika EU ve vztahu k přílivu uprchlíků z Ukrajiny do krajin EU

Dne 24. února 2022 zahájilo Rusko vojenskou agresi vůči Ukrajině. Od té doby uprchly před válkou miliony lidí, kteří hledají útočiště v zemích EU a v Moldavské republice.

4,8 milionu uprchlíků z Ukrajiny se v EU zaregistrovalo k dočasné ochraně nebo v podobném režimu (zdroj: UNHCR, 6. prosince 2022)

EU vyjadřuje plnou solidaritu Ukrajině i jejím obyvatelům. V reakci na agresi Ruska prokázala EU jednotu a sílu a poskytla Ukrajině koordinovanou humanitární, politickou, finanční a materiální podporu.

EU přijala na pomoc uprchlíkům konkrétní opatření, mezi něž patří:

- mechanismus dočasné ochrany osob prchajících před válkou,
- uvolnění částky 523 milionů eur na humanitární pomoc,
- poskytnutí podpory v oblasti civilní ochrany pro Ukrajinu, Česko, Moldavsko, Polsko, Slovensko a Úřad OSN pro uprchlíky (UNHCR),
- finanční a technická podpora pro členské státy poskytující útočiště uprchlíkům,
- podpora správy hranic pro země EU a Moldavsko.

Od začátku válečné agrese Ruska poskytly EU a její členské státy Ukrajině a jejímu lidu podporu ve výši přesahující 77 miliard eur:

- 38,3 miliardy eur na hospodářskou pomoc,
- 17 miliard eur na podporu uprchlíků v EU,
- 21,16 miliardy eur na vojenskou podporu,
- 670 milionů eur v rámci mechanismu civilní ochrany EU.

Tedy **více než 77 miliard eur, to je** celková výše pomoci EU a členských států Ukrajině ([Reakce EU na invazi Ruska na Ukrajinu - Consilium \(europa.eu\)](https://www.consilium.europa.eu/en/press/communications/2023/08/30/20230830-1), cit. 30.8.2023).

Přijímání uprchlíků – Mechanismus dočasné ochrany

Vojenská agrese Ruska vůči Ukrajině způsobila příliv milionů osob, které hledají útočiště v EU a Moldavské republice.

EU dne 4. března 2022 aktivovala směrnici o dočasné ochraně. Cílem je zmírnit tlak na vnitrostátní azylové systémy a umožnit vysídleným osobám požívat harmonizovaných práv v celé EU. Tato práva se týkají:

- pobytu,
- přístupu na trh práce a bydlení,
- lékařské pomoci,
- sociální pomoci,
- přístupu dětí ke vzdělávání.

Dočasná ochrana je krizový mechanismus, který lze aktivovat v případě hromadného přílivu vysídlených osob a který má poskytnout okamžitou kolektivní ochranu vysídleným osobám, jež se nemohou vrátit do své země původu.

Do škol v 26 členských státech EU a zemích přidružených k Schengenu se zapsalo téměř 775 000 žáků.

Mechanismus dočasné ochrany byl původně zaveden na jeden rok, ale byl již prodloužen do 4. března 2024. V závislosti na vývoji situace na Ukrajině může být prodloužen o další rok, tedy do března 2025. (Viz: [Reakce EU na invazi Ruska na Ukrajinu - Consilium \(europa.eu\)](https://www.consilium.europa.eu), cit. 30.8. 2023)

Ukrajinské děti na českých školách

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uskutečnilo v průběhu měsíce dubna 2023 další šetření ke stavu ukrajinských dětí a žáků v českém vzdělávacím systému (dosud poslední). **Školy podle nových informací vykázaly k 31. březnu 2023 celkem 51 281 dětí a žáků - uprchlíků z Ukrajiny.** Při srovnání s jejich počty k 30. září 2022 tedy došlo k nárůstu o 996 dětí a žáků z Ukrajiny. Zaměstnanců z řad Ukrajinců s vízem dočasné ochrany je ve školách aktuálně 2090, z toho zhruba polovina vykonává práci učitelek a učitelů či ostatních pedagogických pracovníků.

Tabulka - Děti/žáci celkem a ukrajinské děti/žáci-azylanti/uprchlíci vzdělávající se v MŠ, ZŠ, SŠ a konzervatořích k 30. 9. 2022 a k 31. 3. 2023

	Počet dětí/žáků celkem (k 30. 9. 2022)	Počet ukrajinských dětí/žáků-azylantů/uprchlíků		Podíl ukrajinských dětí/žáků-azylantů/uprchlíků z dětí/žáků celkem	
		k 30. 9. 2022	k 31. 3. 2023	k 30. 9. 2022	k 31. 3. 2023
Mateřské školy	369 205	6 904	7 668	1,9 %	2,1 %
Přípravné třídy a stupně	6 731	358	473	5,3 %	7,0 %
Základní školy	1 007 778	39 478	39 680	3,9 %	3,9 %
Střední školy	463 200	3 457	3 368	0,7 %	0,7 %
Konzervatoře	3 837	88	92	2,3 %	2,4 %

Pozn.: V případě SŠ a konzervatoří je v tabulce uveden počet studií, neboť někteří žáci se vzdělávají ve více než jednom oboru studia.

Zdroj: [Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily, MŠMT ČR \(msmt.cz\)](https://msmt.cz) (cit. 30.8.2023)

Počet v Česku pracujících cizinců

Ke konci roku 2022 dosáhl počet cizinců zaměstnaných v České republice hodnoty 903 983 osob. Cizinci se tak na celkové zaměstnanosti v národním hospodářství podíleli více než 17%. Nejvíce jich působil ve zpracovatelském průmyslu.

Zaměstnanost cizinců podle státního občanství v letech 2004 – 2022¹²

Podle ČSÚ ke konci roku 2022 lehce převažovali co do počtu zaměstnaných cizinců ti z třetích zemí nad občany z EU, a sice z tzv. ostatních zemí bylo celkem zaměstnáno 461 335 cizinců a ze zemí EU bylo zaměstnáno 443 648 cizinců. Nejvíce cizinců bylo zaměstnáno z Ukrajiny a sice 300889, následovali je Slováci v počtu 236430, pak Poláci 52072, Rumuni 49269, Bulhaři 39438, Vietnamci 38029 a Maďaři 25438 a Rusové 24923; ostatní cizinci pak byli s odstupem řádu.

¹² [Cizinci: Zaměstnanost - datové údaje | ČSÚ \(czso.cz\)](https://czso.cz) (stav k 31. 12. 2022) tab. [c03R303_2022.xlsx](https://czso.cz) (czso.cz) (cit. 30.8.2023)

OTÁZKY A ODPOVĚDI

Co je dočasná ochrana?

Dočasná ochrana je krizový mechanismus EU, který se aktivuje za výjimečných okolností v případě hromadného přílivu osob s cílem:

- poskytnout kolektivní ochranu vysídleným osobám,
- zmírnit tlak na vnitrostátní azylové systémy zemí EU.

Kdo může dočasně ochrany požívat?

Režim dočasné ochrany se vztahuje na níže uvedené osoby, pokud pobývaly na Ukrajině dne 24. února 2022 nebo před tímto datem: ukrajinští státní příslušníci a jejich rodinní příslušníci, státní příslušníci jiných zemí a osoby bez státní příslušnosti požívající mezinárodní ochrany na Ukrajině (např. uprchlíci a osoby požívající doplňkové ochrany) a jejich rodinní příslušníci, státní příslušníci jiných zemí, kteří mají povolení k trvalému pobytu a nemohou se za bezpečných a trvalých podmínek vrátit do své země původu (lze uplatnit i přiměřenou ochranu podle vnitrostátního práva).

Režim ochrany se může vztahovat i na jiné osoby, jako jsou například:

- ukrajinští státní příslušníci, kteří z Ukrajiny uprchli krátce před 24. únorem 2022,
- ukrajinští státní příslušníci, kteří se těsně před 24. únorem 2022 ocitli na území EU (např. za účelem dovolené nebo práce),
- státní příslušníci jiných zemí, kteří nemají povolení k trvalému pobytu a nemohou se za bezpečných a trvalých podmínek vrátit do své země původu.

Jaký postup se uplatní v případě osob, které do těchto kategorií nespádají?

Všem osobám prchajícím z Ukrajiny je bez ohledu na kategorii před návratem do země původu umožněn vstup do EU.

Jaká práva mají osoby požívající dočasně ochrany?

Režim dočasné ochrany umožňuje vysídleným osobám požívat v celé EU harmonizovaných práv, mezi něž patří:

- oprávnění k pobytu,
- přístup na trh práce,
- přístup k bydlení,

- sociální pomoc,
- lékařská pomoc.

V případě dětí a dospívajících bez doprovodu se jedná o:

- poručenství či opatrovnictví,
- přístup ke vzdělávání.

Jak dlouho lze dočasně ochrany požívat?

Mechanismus dočasné ochrany byl původně zaveden na jeden rok, byl však prodloužen do 4. března 2024. V závislosti na vývoji situace na Ukrajině může být prodloužen o další rok, tedy do března 2025 (viz výše).

Uděluje se dočasná ochrana automaticky?

Dočasná ochrana se uděluje automaticky, osoby požívající této ochrany by však měly požádat o povolení k pobytu v zemi EU, ve které se rozhodly zůstat.

Lze dočasně ochrany požívat jen v jedné zemi EU?

Ukrajínští státní příslušníci se považují za cestující bez vízové povinnosti. Po přijetí na území EU:

- se mohou po dobu 90 dnů volně pohybovat,
- si mohou vybrat zemi EU, v níž chtějí požívat práv spojených s dočasnou ochranou.

Mohou osoby požívající ochrany požádat o status uprchlíka?

Požívání dočasné ochrany nebrání dotčeným osobám v možnosti požádat o status uprchlíka nebo jinou formu ochrany dostupnou v zemích EU (Infografika: [Dočasná ochrana vysídlených osob poskytovaná EU - Consilium \(europa.eu\)](#), cit. 30.8.2023).

DOČASNÁ OCHRANA V ČESKÉ REPUBLICĚ

Dne 31. března 2023 skončila elektronická registrace za účelem prodloužení dočasné ochrany, která je udělována osobám prchajícím z Ukrajiny před ruskou vojenskou agresí.

AKTUÁLNÍ STAV K 1. DUBNU 2023

POČET VYDANÝCH DOČASNÝCH
OCHRAN OD ZAČÁTKU INVAZE

504 107

(24. 2. 2022 – 1. 4. 2023)

POČET AKTIVNÍCH REGISTRACÍ
DOČASNÉ OCHRANY

325 742

(k 1. 4. 2023)

ZASTOUPENÍ PODLE POHLAVÍ A VĚKU¹

ZASTOUPENÍ POHLAVÍ U EKONOMICKY
AKTIVNÍCH DRŽITELŮ DOČASNÉ OCHRANY

MUŽI
35 %

ŽENY
65 %

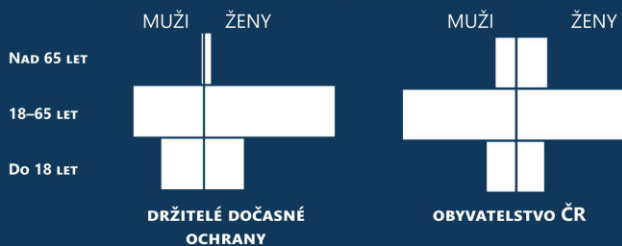
DĚTI
28 %

SENIORI
4 %

ZASTOUPENÍ DĚTÍ A SENIORŮ MEZI VŠEMI
DRŽITELI DOČASNÉ OCHRANY

SROVNÁNÍ VĚKOVÉ STRUKTURY S OBYVATELSTVEM ČR

¹Stavová data MV ČR k 1. 4. 2023, ČSÚ 2021

PODÍL DRŽITELŮ DOČASNÉ OCHRANY NA POČTU OBYVATEL V KRAJÍCH²

²Stavová data MV ČR k 1. 4. 2023, ČSÚ 2021

-1/3

Z celkem 504 107 vydaných dočasných ochran došlo k zániku více než jedné třetiny z nich. Ve většině případů šlo o osoby, které se vrátily zpět na Ukrajinu.

V 5 % případů byla dočasná ochrana ukončena na vlastní žádost a v 1,5 % případů z důvodu odchodu dané osoby do jiného státu EU.

TOP 5 OKRESŮ S NEJVVŠÍM PODÍLEM DRŽITELŮ DOČASNÉ OCHRANY NA POČTU OBYVATEL

8,2 % Tachov
7,2 % Plzeň-město
6,7 % Cheb
6,1 % Praha
5,5 % Karlovy Vary

Obec PÍSTINA na Jindřichohradecku byla obcí s nejvyšším podílem držitelů dočasné ochrany v celé ČR.

Dalších 125 obcí má vyšší než 10% podíl držitelů dočasné ochrany na počtu obyvatel.

POČET DRŽITELŮ DOČASNÉ OCHRANY V KRAJÍCH³

KRAJ	POČET
Hlavní město Praha	79 080 (24 %)
Středočeský kraj	44 445 (14 %)
Jihomoravský kraj	32 612 (10 %)
Plzeňský kraj	27 259 (8 %)
Moravskoslezský kraj	18 953 (6 %)
Ústecký kraj	17 021 (5 %)
Jihočeský kraj	16 301 (5 %)
Pardubický kraj	15 201 (5 %)
Královéhradecký kraj	14 251 (4 %)
Liberecký kraj	13 834 (4 %)
Karlovarský kraj	12 690 (4 %)
Kraj Vysočina	12 530 (4 %)
Olomoucký kraj	10 443 (3 %)
Zlínský kraj	9 996 (3 %)
(neuveďeno)	1 126

³MV ČR k 1. 4. 2023

CO JE DOČASNÁ OCHRANA?

Dočasná ochrana je nástroj Evropské unie a je upraven směrnici Rady o dočasné ochraně 2001/55/ES. Jedná se o krizový mechanismus EU, který se aktivuje za výjimečných okolností v případě hromadného přílivu osob s cílem poskytnout jim kolektivní ochranu a zmírnit tlak na vnitrostátní azylové systémy zemí EU. Rada EU jej aktivovala zatím pouze jednou, a to právě v důsledku ruské invaze na Ukrajinu 24. února 2022, kdy došlo k velké migrační vlně osob prchajících před válkou. Jednou z hlavních cílových destinací válečných uprchlíků se stala Česká republika.

Osoby s udělenou dočasnou ochranou v ČR mají přístup k veřejnému zdravotnímu pojištění po dobu 150 dnů, přístup ke vzdělávání, volný přístup na trh práce a nárok na další asistenci, například při ubytování.

ČLÁNEK 1 SMĚRNICE RADY 2001/55/ES

„Účelem této směrnice je stanovit minimální normy pro poskytování dočasné ochrany v případě hromadného přílivu vysídlených osob ze třetích zemí, které se nemohou vrátit do země původu, a přispět k rovnováze mezi členskými státy při vynakládání úsilí v souvislosti s přijetím těchto osob a s následky z toho plynoucími.“

PRODLUŽOVÁNÍ DOČASNÉ OCHRANY

Všichni držitelé dočasné ochrany, kteří měli zájem nadále pobývat v ČR, se museli do 31. března 2023 elektronicky zaregistrovat. Tato registrace garantuje prodloužení dočasné ochrany do 30. září 2023. Elektronickou registrací byl přidělen termín k osobní návštěvě pracoviště Ministerstva vnitra, při níž dojde k vylepení tzv. vízového štítku.

Pokud se uprchlíci nezaregistrovali do 31. března, dočasná ochrana jim zanikla. V takovém případě zůstává možnost se opětovně registrovat, pakliže daná osoba nadále splňuje všechny náležitosti k udělení dočasné ochrany.

NOUZOVÝ STAV 4. BŘEZEN 2022

Rada EU v reakci na hromadný příliv vysídlených osob z Ukrajiny aktivovala směrnici o dočasné ochraně. Vláda ČR z důvodu zvládnutí migrační vlny vyhlásila nouzový stav.

LEX UKRAJINA I 21. BŘEZEN 2022

V návaznosti na aktivaci směrnice Rady EU přijal Parlament ČR zákon č. 65/2022 Sb., o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace.

LEX UKRAJINA II 27. ČERVEN 2022

Došlo k první novelizaci, kdy vešel v platnost zákon č. 175/2022 Sb., jenž rozšířil důvody pro nepřijatelnost žádosti o dočasnou ochranu.

LEX UKRAJINA III 30. ČERVEN 2022

Druhá novelizace řešila systém ubytování uprchlíků prostřednictvím krajských a státních ubytovacích kapacit. Zákon č. 198/2022 Sb. tak definitivně umožnil ukončení nouzového stavu.

LEX UKRAJINA IV 24. LEDEN 2023

Vstoupila v platnost další novelizace v podobě zákona č. 20/2023 Sb. Jejím účelem bylo řešení otázky prodloužení dočasné ochrany o rok do 31. března 2024.

LEX UKRAJINA V 1. DUBEN 2023

Zatím poslední novelizace řeší nastavení sociálních dávek a nouzového ubytování. Dosavadní krajská asistenční střediska KACPU přechází pod správu Ministerstva vnitra. Změna v systému sociálních dávek vejde v účinnost 1. července.

Ilustrace viz Ministerstvo vnitra ČR.

Aktuální zprávy o migraci v rámci ČR

Ministerstvo vnitra vydává pravidelně čtvrtletní zprávu o situaci v oblasti migrace v ČR a na migračních trasách do EU, nově i se statistickou přílohu. Zpráva obsahuje statistiky cizinců legálně pobývajících v ČR, data týkající se mezinárodní ochrany a informace o počtech osob migrujících v rámci tří hlavních migračních tras do EU - východní, centrální a západní středomořské trasy [Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2023 - Ministerstvo vnitra České republiky \(mvr.cz\)](#), cit. 30. 8. 2023).

Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2023

K 30. červnu 2023 bylo na území ČR registrováno celkem 1 036 798 osob cizí státní příslušnosti, z toho 344 398 na základě oprávnění k přechodnému pobytu, 342 186 na základě oprávnění k trvalému pobytu a 350 214 na základě (aktivní) registrace dočasné ochrany. Ke konci druhého čtvrtletí roku 2023 bylo v České republice od začátku konfliktu na Ukrajině (24. 2. 2022) vydáno celkem 537 350 dočasných ochrany. O mezinárodní ochranu v České republice požádalo v roce 2023 (k 30. červnu) celkem 708 osob.

V rámci hlavních středomořských migračních tras byl ve druhém čtvrtletí roku 2023 zaznamenán 43% nárůst nelegální migrace do zemí EU oproti prvnímu čtvrtletí tohoto roku, přičemž v porovnání se stejným obdobím loňského roku se jedná o 70% nárůst. V rámci západní balkánské migrační trasy zůstává v tomto roce nadprůměrně vytížená hranice EU mezi Chorvatskem a Bosnou a Hercegovinou. Naopak na maďarsko-srbské hranici je oproti loňskému roku evidován pokles příchozích.

LEGÁLNÍ MIGRACE

K 30. červnu 2023 bylo na území ČR registrováno celkem 1 036 798 osob cizí státní příslušnosti, z toho 344 398 na základě oprávnění k přechodnému pobytu a 342 186 na základě oprávnění k trvalému pobytu a 350 214 na základě registrace dočasné ochrany. Za výrazným nárůstem počtu cizinců na území ČR stojí zejména vydávání dočasné ochrany státním příslušníkům Ukrajiny, kteří prchají před válkou ve své zemi. Mezi cizinci pobývajícími legálně na území ČR převažují občané třetích zemí (808 474 osob, tj. 78 %) nad občany členských států EU, EHP a Švýcarska (228 324 osob, tj. 22 %).

Top státní příslušnosti (legální migrace)

<i>Státní příslušnost</i>	<i>Počet</i>	<i>tj. %</i>
Ukrajina	551 113	53 %
Slovensko	118 130	11 %

Vietnam	67 047	6 %
Rusko	42 505	4 %
Rumunsko	20 203	2 %
Polsko	17 802	2 %
Bulharsko	17 769	2 %
Německo	13 183	1 %
Mongolsko	12 395	1 %
Maďarsko	10 880	1 %

zdroj: OAMP, MV

MEZINÁRODNÍ OCHRANA

V období od 1. ledna do 30. června 2023 bylo v České republice evidováno celkem 708 žádostí o mezinárodní ochranu. Nejvíce žádostí o mezinárodní ochranu v tomto období podali státní příslušníci Turecka, a to konkrétně 78 žádostí. Dalšími v pořadí byli žadatelé z následujících států: Uzbekistán (74), Vietnamu (74) a Ukrajiny (73).

DOČASNÁ OCHRANA

Za výrazným nárůstem počtu cizinců na území ČR stojí zejména vydávání dočasné ochrany těm, kteří prchají z důvodu ruské vojenské agrese na Ukrajině. K 30. 6. 2023 bylo v České republice evidováno celkem 349 140 aktivních registrací dočasných ochran. Celkově vydaných dočasných ochran bylo za období od začátku konfliktu (24. 2. 2022) do 2. 7. 2023 celkem 537 350.

NELEGÁLNÍ MIGRACE

V období od 1. 1. 2023 do 30. 6. 2023 bylo zjištěno v rámci tranzitní nelegální migrace přes území České republiky celkem 799 osob. V porovnání se shodným obdobím roku 2022 tak došlo k meziročnímu poklesu o 106 osob (tj. - 11,7 %). Nejčastěji se jednalo o státní příslušníky Sýrie, Turecko, Afghánistán, Maroko a Arménie s Indií. Z hlediska směru vstupu pozemní cestou převládl vstup ze Slovenské republiky. Vnitroschengenskými lety pak osoby téměř ve všech případech zvolily přílet z Řecka. Při nelegální migraci přes vnější schengenskou hranici České republiky bylo v prvním pololetí letošního roku zjištěno celkem 201 osob. Počet osob zajištěných při nelegálním pobytu v prvním pololetí dosáhl 5 217.

Srovnání s rokem 2022:

V prvním pololetí roku 2022 bylo na území České republiky zjištěno celkem 4 543 osob při nelegální migraci. V porovnání s rokem 2021 došlo k poklesu počtu o jednu šestinu, resp. o 16 %. Z tohoto počtu bylo 101 osob zadrženo na vnější schengenské hranici, tj. na mezinárodních letištích a 4 442 při nelegálním pobytu. Na nelegální migraci se nejvíce podíleli občané Ukrajiny (1 742), Sýrie (676), Moldavska (518), Vietnamu (211) a Gruzie (181).

Z celkového počtu nelegálních migrantů bylo 905 osob zadrženo při nelegální tranzitní migraci. V mezičtvrtletním srovnání se jedná o téměř čtyřnásobný nárůst. Konkrétně se jednalo nejčastěji o státní příslušníky Sýrie (594), Turecko (71), Afghánistán (58), Maroka (46) a Indie (37).

V roce 2023 (k 30. červnu) odcestovalo z České republiky do země původu v rámci programu asistovaných dobrovolných návratů organizovaným Ministerstvem vnitra celkem 271 osob. Správa uprchlických zařízení (SUZ) poskytla v roce 2023 asistenci při návratu 10 osob. V rámci nuceného návratu odcestovalo v roce 2023 (k 30. červnu) z České republiky do země původu celkem 134 osob.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Uprchlíci z Ukrajiny napadené Ruskem si budou možná moci prodloužit dočasnou ochranu v Česku o další rok, a to do konce března 2025. Postup popisuje novela zákona zvaného lex Ukrajina (červenec 2023). Dočasná ochrana umožňuje běžencům přístup k veřejnému zdravotnímu pojištění, vzdělání či na trh práce. Dosavadní průběh válečného konfliktu nenavzděčuje tomu, že by se uprchlíci v blízké době mohli vrátit domů. V unijních pracovních skupinách panuje podle materiálu ministerstva vnitra nad prodloužením dočasné ochrany až do března 2025 shoda. Na politické úrovni by mělo být o prodloužení rozhodnuto na úrovni Evropské unie do konce října. „S ohledem na časový rámec však není možné s legislativním procesem čekat až na oficiální rozhodnutí Rady Evropské unie,“ zdůvodňují autoři novely její načasování. Dočasnou ochranu nyní dokládá takzvaný vízový štítek v dokladech uprchlíků s dobou platnosti do 31. března 2024.

Česká republika udělila dočasnou ochranu zhruba půl milionu uprchlíků z Ukrajiny, zhruba třetina se jich vrátila zpět. K letošnímu 18. červnu dostalo vízum k ochraně 344.800 lidí z Ukrajiny, většinou ženy a děti.

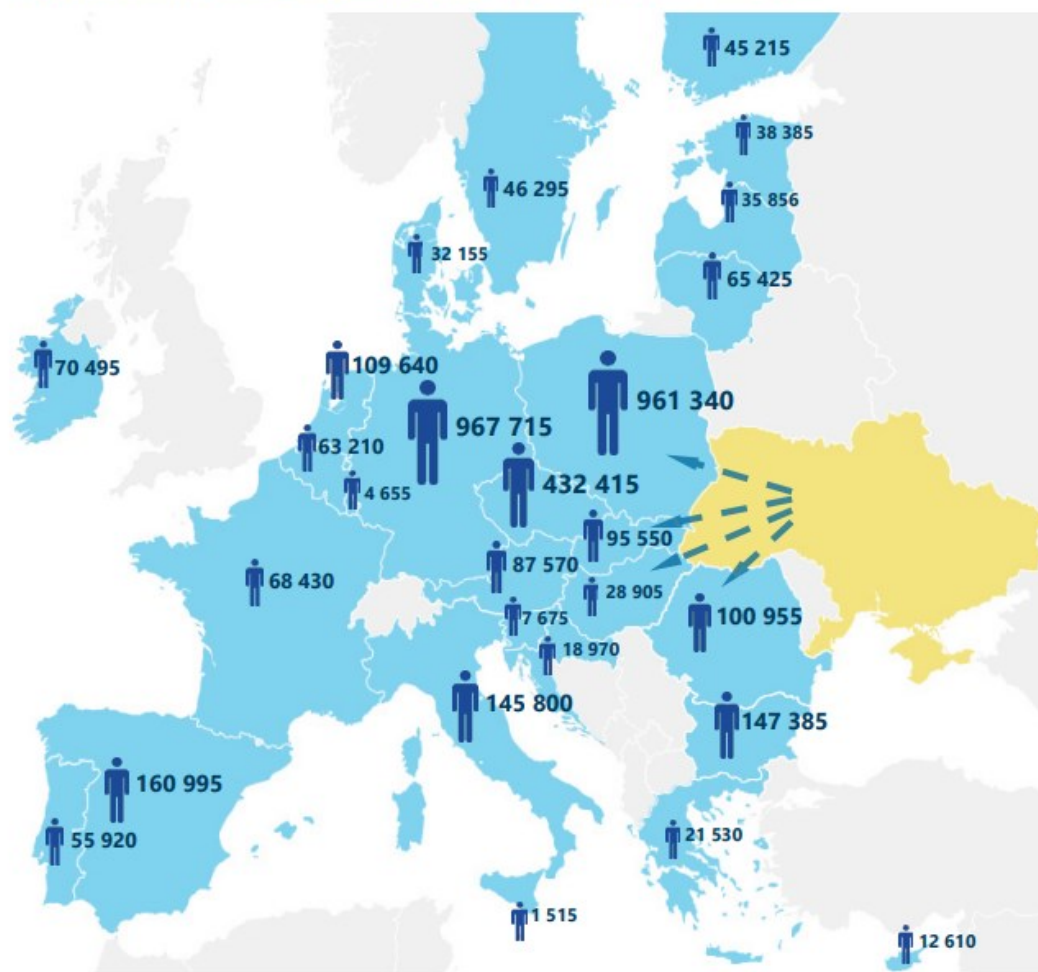
Podle dřívějších informací tvoří zhruba třetinu uprchlíků děti a mladí do 18 let, z dospělých jsou více než dvě třetiny ženy. Přesný počet ukrajinských běženců pobývajících aktuálně v ČR není známý. **Česká republika přijala ze všech zemí střední a východní Evropy v přepočtu na obyvatele nejvíce uprchlíků z válkou zasažené Ukrajiny.** V absolutních číslech je ČR třetí za Polskem a Německem.

V současnosti je v Česku zaměstnáno 903 983 cizinců, tvoří tak více než 17% našich pracujících obyvatel. Z tohoto počtu je zaměstnáno z Ukrajiny 300889 osob, jedná se o oficiální statistické údaje z ČSÚ k závěru roku 2022.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uskutečňuje pravidelné šetření o počtu žáků – uprchlíků z Ukrajiny, aktuálně k 31. březnu 2023 je evidováno na školách všech typů celkem 51 281 dětí a žáků - uprchlíků z Ukrajiny.

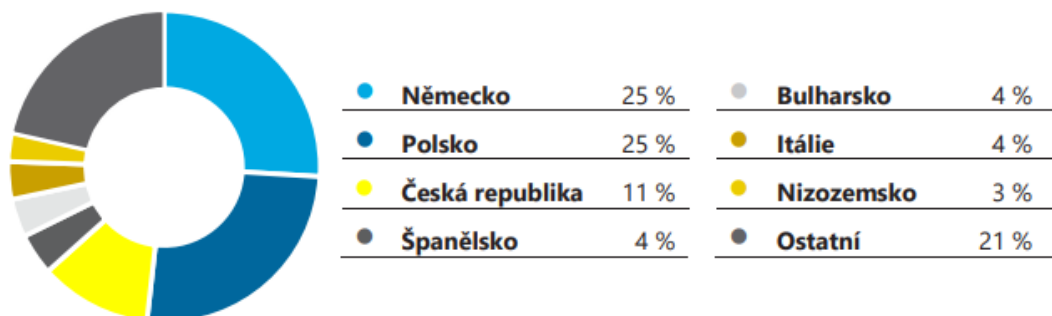
práce s klienty z různých socio-kulturních skupin a Seznámení se zásadními právními dokumenty a institucemi v této oblasti

Počet aktivních držitelů dočasné ochrany v EU na konci roku 2022*

Zdroj: Eurostat, data k 31. 12. 2022

Podíl zemí EU na počtu aktivních držitelů dočasné ochrany

Zdroj: Eurostat, data k 31. 12. 2022

LITERATURA

- BARŠA, P. (1999). *Národní stát a etnický konflikt*. Politologická perspektiva. Brno: Centrum pro studium demokracie. ISBN 80-85959-52-6.
- BARŠA, P. (2003). *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: CDK. ISBN 80-7325-020-9.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2008). Integrační politiky: mezi asimilací a multikulturalismem. In ŠÍŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu: Multikulturní výchova v praxi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-182-4.
- BERNSTEIN, B. (1971). *Class, Codes and Control, vol. 1: Theoretical Studies towards a Sociology of Language*. London: Routledge.
- BITTNEROVÁ, D., DOUBEK, D., LEVÍNSKÁ, M. (2011). *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-87398-18-0.
- BOTU, A. (2001). Řekové v českých zemích 1948–2000. In: *Dialogos* [online]. 2001 [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: www.dialogos-kpr.cz/txt_80/txt_0009.htm.
- BOURDIEU, P. (1971). Reproduction culturelle et reproduction sociale. *Social Sciences Information*, č. 2.
- BOURDIEU, P. (1998). *Teorie jednání*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-518-3.
- BROUČEK, S. (2018). *Migrace a etnologie* [online]. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2018 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: www.academia.cz/uploads/media/preview/0001/05/e9b1242e93fc4cc3600c12dfe3673ac87507b505.pdf.
- COHN, W. (2009). *Cikáni*. Praha: SLON.
- Český statistický úřad. (2014). *Národnostní struktura obyvatel* [online]. 30. 6. 2014 [cit. 2020-10-31]. Dostupné z: www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf.
- Český statistický úřad. (2015). *Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry, nejvyššího ukončeného vzdělání, státního občanství a podle pohlaví* [online]. 9. 3. 2015 [cit. 2020-09-10]. Dostupné z: www.czso.cz/documents/11308/23212108/obcr614.xls/11e9db0c-f8ad-4515-93ef-041394197e90?version=1.0.
- Český statistický úřad. (2020). *Cizinci: Počet cizinců* [online]. 29. 6. 2020 [cit. 2020-08-20]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu.
- Český statistický úřad. (2023). *Cizinci: Zaměstnanost* [online]. 31. 12. 2022 [cit. 2023-30-308]. Dostupné z: [Cizinci: Zaměstnanost | ČSÚ \(czso.cz\)](http://Cizinci: Zaměstnanost | ČSÚ (czso.cz)).
- ČT24. (2012). Chceme být uznanou menšinou, volají Vietnamci. In: *Česká televize* [online]. 15. 11. 2012 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1134288-chceme-byt-uznanou-mensinou-volaji-vietnamci.
- DAVIDOVÁ, E. (1999). Osudy a cesty Romů v letech 1945-1989. In Kolektiv autorů. *Romové – tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum. ISBN 80-7028-141-3.

- DOMNWACHUKWU, Ch. S. (2010). *An Introduction to Multicultural Education: From Theory to Practice*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. ISBN 978-1-60709-685-6.
- ERIKSEN, T. H. (2007). *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7254-925-2.
- ERIKSEN, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-465-6.
- ERIKSEN, T. H. (2012). *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-053-7.
- ERIKSEN, T. H. *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: SLON, 2012.
- Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR* [online]. 20. 5. 2006 [cit. 2020-08-18]. Dostupné z: socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_ssper.pdf.
- FONG, E. (2009). Immigration and its Impacts on Canadian Cities. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company, s. 39–55. ISBN 978-0-7546-7173-2.
- FREIRE, P. (1986). *Pedagogy of the oppressed*. 3rd Ed. New York: Continuum. ISBN 0-82641-276-9.
- GABAL, I., VÍŠEK, P. (2010). *Východiska strategie boje se sociálním vyloučením* [online]. Květen 2010 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucení.pdf
- GÁBOR, O., JANÁK, D. ml. (2019). Ukrajinci v České společnosti po roce 1989. In KO-LÁŘ, O., JANÁK, D., a kol. *Lidé z východu. Ukrajinci v českých zemích od roku 1918*. Opava: Slezská univerzita v Opavě.
- GELLNER, E. (2003). *Nacionalismus*. Brno: CDK.
- GREGER, D. (2006). Vzdělanostní nerovnosti v teoretické reflexi. In MATĚJŮ, P., STRA-KOVÁ, J., a kol. *(Ne)rovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. 1. vyd. Praha: Academia, s. 21-40. ISBN 80-200-1400-4.
- GULOVÁ, L., a kol. (2012). *Aktivizace sociálně znevýhodněných skupin v pedagogické praxi a výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita.
- HIRT, T. (2005). Svět podle multikulturalismu. In HIRT, T., JAKOUBEK, M., a kol. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-22-9.
- HIRT, T. (2007). Přehled myšlenkových proudů a kritik multikulturalismu. In ROSŮLEK, P. a kol. *Politická filozofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-080-2.
- HIRT, T., JAKOUBEK, M. (2004). *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk.
- HLADÍK, J. (2010). Konstrukce a modely multikulturních kompetencí. *Pedagogická orientace*, roč. 20, č. 4, s. 27–47. ISSN 1211-4669.

- HORNÁ, L. (2013). Etika v sociální práci s rómskou komunitou. In MÁTEL, A., GREY, E., JANECHOVÁ, L. (eds.). *Aplikovaná etika v sociální práci 2. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- HRDÁ, M., ŠÍP, R., a kol. (2011). *Identita v sociálně pedagogickém výzkumu. Role napětí, změn a začlenění*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5761-6.
- CHAUDHURI, S. (2009). Sharing Cultures: Integration, Assimilation and Interaction in the Indian Urban Context. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company, s. 189–200. ISBN 978-0-7546-7173-2.
- ILLOVÁ, E. (2017). Role sociálního pracovníka v azylovém zařízení při práci s žadateli o udělení mezinárodní ochrany. In: *Sociální práce/Sociálna práca* [online]. 2/2017 [cit. 2020-10-02]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=938>.
- JAKOUBEK, M. (2004). *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start. ISBN 80-86140-21-0.
- JAKOUBEK, M. (2005). Multikulturalizmus vs. kultura. In HIRT, T., JAKOUBEK, M., a kol. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk.
- JAKOUBEK, M. (2006). Přemýšlení (rethinking) „Romů“ aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-76-8.
- JANÁK, D., STANOEV, M., a kol. (2015). *Rozšířit řečistě hlavního vzdělávacího proudu. Sociální inkluze žáků a transformace vzdělávacího systému v Krnově a v Sokolově*. Opava: Slezská univerzita v Opavě. ISBN 978-80-7510-188-4.
- JANEBOVÁ, R. (2014). *Kritická sociální práce*. Praha: Gaudeamus. ISBN 978-961-6569-28-6.
- JIŘIČKA, J., ŽILKOVÁ, M. (2013). Česko má nové oficiální národnostní menšiny. Vietnamce a Bělorusy. In: *iDnes.cz* [online]. 3. 7. 2013 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: www.idnes.cz/zpravy/domaci/vietnamci-oficialni-narodnostni-mensinou.A130703_133019_domaci_jj.
- KALEJA, M. (2015). *(Ne)připravený pedagog a žák z prostředí sociální exkluze*. Opava: Slezská univerzita v Opavě. ISBN 978-80-7510-191-4.
- KATRŇÁK, T. (2004). *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-29-6.
- KELLER, J. (2006). *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON.
- Kolektiv autorů. (1999). *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha: Paseka.
- KOPŘIVOVÁ, L., LEISSEROVÁ, E. (eds.). (2017). *Barvy chorvatské Moravy*. Jevišovka: Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR.
- KOTTAK, C. P. (2011). *Anthropology. Appreciating Human Diversity*. New York: McGraw-Hill. ISBN 0-07786-154-X.

- KRIŠTOF, R. (2006). Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností (známé na území České republiky a Slovenska. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk.
- KUMANOVÁ, Z., ZELINOVÁ, H. (1999). Rómovia na Slovensku. In Kolektiv autorů. *Romové – tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999.
- LÉVI-STRAUSS, C. *Antropologie a problémy moderního světa*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2098-5.
- LÉVI-STRAUSS, C. *Rasa a dějiny*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-138-8.
- LIPSITZ, G. *How Racism takes places*. Philadelphia: Temple University Press, 2011. ISBN 978-1-4399-0256-1.
- Listina základních práv a svobod* [online]. 16. 12. 1992 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: www.psp.cz/docs/laws/listina.html.
- MALINA, J., a kol. (2009). *Antropologický slovník* [online]. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, 2009 [cit. 2020-09-10]. Dostupné z: is.muni.cz/do/1431/UAntr-Biol/el/antropos/slovník.html.
- MANNING, M. L., BARUTH, L. G. (2009). *Multicultural Education of Children and Adolescents*. Boston: Pearson. ISBN 0-20559-256-2.
- MAREŠ, P. (1999). *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-61-3.
- MARUŠIAKOVÁ, E. (1999). Romské skupiny ve střední a jihovýchodní Evropě. In Kolektiv autorů. *Romové – tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- MAY, S., SLEETER, C. E. (2010). *Critical Multiculturalism*. New York: Routledge. ISBN 978-0-41580-285-7.
- MAYER, D. (2009). Young Urban Migrants Between Two Cultures. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond Multiculturalism. Views from Anthropology*. Farnham: Ashgate, s. 151-172. ISBN 978-0-7546-7173-2.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. (2006–2012). *Národnostní menšiny a školství* [online]. 2006-2012 [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: msmt.cz/socialni-programy/narodnostni-mensiny-a-skolstvi-multikulturalita.
- Ministerstvo vnitra ČR. (2020). *Slovníček pojmů* [online]. 2020 [cit. 2020-10-03]. Dostupné z: www.mvcr.cz/migrace/clanek/slovnicek-pojmu.aspx.
- MOLNAR, S. (2006). *Human Variation: Races, Types, and Ethnic Groups*. New Jersey: Pearson Prentice Hall. ISBN 0-13-192765-5.
- MORAVCOVÁ, B. (2016). *Reflexe multikulturalismu ve sdílených hodnotách učitelů a žáků*. Diplomová práce. Olomouc, Univerzita Palackého.
- MORAVEC, Š. (2006). Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-76-8.
- MOREE, D. (2015). *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0915-7.

MOREE, D., a kol. (2008). *Než začneme s multikulturní výchovou: od skupinových konceptů k osobnostnímu přístupu*. Praha: Člověk v tísni. ISBN 978-80-86961-61-3.

MOREE, D., a kol. *Strategie rozvoje Multikulturní výchovy ve všeobecném vzdělávání. Průřezová témata a čtenářství* [online]. Rok vydání neznámý. [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: <www.ptac.cz/data/Multikulturni_vychova_ocekavane_vystupy.pdf>.

NĚMEČKOVÁ, J. (2012). Rom očima dětí. In GULOVÁ, L., a kol. *Aktivizace sociálně znevýhodněných skupin v pedagogické praxi a výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 142–164). ISBN 978-80-210-6030-2.

NESVADBOVÁ, L., ELICHOVÁ, M. (2010). Zdravotní stav romského obyvatelstva v 90. letech 20. století a v současnosti – objektivně z hlediska poskytovatelů zdravotní péče a porovnání s mezinárodním výzkumem „Romská populace a zdraví“. In DAVIDOVÁ, E., a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České republice*. Praha: Triton, s. 78–98. ISBN 978-80-7387-428-5.

NOVOTNÁ, J., a kol. (2010). Pojetí CLIL a bilingvní výuky. In: *RVP – Metodický portál* [online]. 1. 6. 2010 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: clanky.rvp.cz/clanek/o/z/8879/POJETI-CLIL-A-BILINGVNI-VYUKY.html.

Otec národa František Palacký jest mrtev! *Našinec*, 28. 5. 1876, s. 1.

PRATO, G. B. (2009b). Introduction – Beyond Multiculturalism: Anthropology at the Intersections Between the Local, the National and the Global. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company, s. 1–19. ISBN 978-0-7546-7173-2.

PRATO, G. B. (2009c). Minorities in Italy: The Cases of Arbëresh and Albanian Migrations. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company, s. 79–101. ISBN 978-0-7546-7173-2.

PRATO, G. B. (ed.). (2009a). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company. ISBN 978-0-7546-7173-2.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. (2013). Multikulturní koncept ve vzdělávání a výchově v České republice. In PREISSOVÁ KREJČÍ, A., JUÁREZ TOLEDO, R., a kol. *Sociální exkluze v multikulturních společnostech. Komparace současné situace v České republice a v Mexiku*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 11-45. ISBN 978-80-244-3648-7.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. (2014). *Multikulturalismus – ztracené paradigma?* Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-4134-4.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. (2016). *Za hranice multikulturalismu*. Olomouc: Univerzita Palackého.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A., CICHÁ, M., GULOVÁ, L. (2012). *Jinakost, předsudky, multikulturalismus: Možnosti a limity multikulturní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-3287-8.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A., JUÁREZ TOLEDO, R., a kol. (2013). *Sociální exkluze v multikulturních společnostech. Komparace současné situace v České republice a v Mexiku*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 11-45. ISBN 978-80-244-3648-7.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A., ŠOTOLA, J. (eds.). (2012). *Metodika pro realizaci multikulturní výchovy formou zážitkové pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-3140-6.

Preissová Krejčí, Cichá, 2011: 71-101

QUINE, W. V. O. Structure and Nature. *The Journal of Philosophy*. LXXXIX/1992.

RABUŠICOVÁ, M., ŠEĐOVÁ, K., a kol. (2004). *Škola a (versus) rodina*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3598-6.

RADOSTNÝ, L., RŮŽIČKA, M. (2006). Masokombinát Kladno: výzkumná zpráva. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-76-8.

RATTANSI, A. (2007). *Racism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 0191584991.

RUBEL, P., ROSMAN, A. (2009). The Transnational Family Among Urban Diaspora Populations. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company, s. 57–77. ISBN 978-0-7546-7173-2.

RUSNÁKOVÁ, J., ŠRAMKOVÁ, M. (2013). Etika v práci sociálního pracovníka v rómске komunitě. In MÁTEL, A., GREY, E., JANECHOVÁ, L. (eds.). *Aplikovaná etika v sociální práci 2. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.

Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR. (nedatováno). Příchod Chorvatů na Moravu. In: *Moravští Chorvati* [online]. Nedatováno [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: www.moravstichorvati.cz/prichod-chorvatu-na-moravu.

SLEETER, C. E., GRANT, C. A. (2009). *Making Choices for Multicultural Education. Five Approaches to Race, Class, and Gender*. New York: John Wiley & Sons. ISBN 978-0470-38369-8.

Správa uprchlických zařízení ministerstva vnitra. (2017). *Naši klienti* [online]. 2017 [cit. 2020-10-03]. Dostupné z: www.suz.cz/nasi-klienti/informace.

STEINBERG, S. R. (2009). *Diversity and Multiculturalism: A Reader*. New York: Peter Lang. ISBN 978-1-4331-0346-9.

Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011-2015 [online]. Praha, 2011, s. 8 [cit. 2020-10-02]. Dostupné z: www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2011-2015/download.

STROBACHOVÁ, B. (2013). MCA: Fenomenologický pohled na vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků. In GULOVÁ, L., ŠÍP, R. (eds.). *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4368-4.

ŠAFKOVÁ, H. (2015). *Reprodukce vzdělání v moderní společnosti*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

TOMEŠ, I. (2010). *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál.

TOMEŠ, I. (2011). *Obory sociální politiky*. Praha: Portál.

TOUŠEK, L. (2006). Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk.

UHLÍKOVÁ, P. (2017). Role sociálního pracovníka při práci s žadateli o udělení mezinárodní ochrany. In: *Sociální práce/Sociálna práca* [online]. 2/2017 [cit. 2020-10-02]. Dostupné z: www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=947.

Ukrajinská menšina v Česku. (2020). In: *Wikipedie* [online]. 24. 8. 2020 [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: cs.wikipedia.org/wiki/Ukrajinsk%C3%A1_men%C5%A1ina_v_%C4%8Cesku.

VÁZQUEZ, H., RODRÍGUEZ, G. (2009). Socio-Ethnic Interaction and Identity Formation Among the Qom-Toba in Rosario. In PRATO, G. B. (ed.). *Beyond multiculturalism: views from anthropology*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Company, s. 123–139. ISBN 978-0-7546-7173-2.

Vietnamská menšina v Česku. (2020). In: *Wikipedie* [online]. 16. 10. 2020 [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: cs.wikipedia.org/wiki/Vietnamsk%C3%A1_men%C5%A1ina_v_%C4%8Cesku#cite_note-:0-1.

Vláda ČR. (2006a). *Bulharská národnostní menšina* [online]. 11. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/bulharska-narodnostni-mensina-16103.

Vláda ČR. (2006b). *Německá národnostní menšina* [online]. 8. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/nemecka-narodnostni-mensina-16122.

Vláda ČR. (2006c). *Polská národnostní menšina* [online]. 7. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/polska-narodnostni-mensina-16124.

Vláda ČR. (2006d). *Romská národnostní menšina* [online]. 6. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149.

Vláda ČR. (2006e). *Rusínská národnostní menšina* [online]. 5. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/rusinska-narodnostni-mensina-16151.

Vláda ČR. (2006f). *Řecká národnostní menšina* [online]. 3. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/recka-narodnostni-mensina-16156.

Vláda ČR. (2006g). *Slovenská národnostní menšina* [online]. 2. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/slovenska-narodnostni-mensina-16157.

Vláda ČR. (2006h). *Srbská národnostní menšina* [online]. 1. 4. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/srbska-narodnostni-mensina-16158.

Vláda ČR. (2006i). *Ukrajinská národnostní menšina* [online]. 31. 3. 2006 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/ukrajinska-narodnostni-mensina-16159.

Vláda ČR. (2009–2020a). *Rada vlády pro národnostní menšiny* [online]. 2009–2020 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074.

Vláda ČR. (2009–2020b). *Rada vlády pro záležitosti romské menšiny* [online]. 2009–2020 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779.

Vláda ČR. (2009–2020c) *Rada vlády pro národnostní menšiny* [online]. 2009–2020c [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=1428.

Vláda ČR. (2013a). *Běloruská menšina* [online]. 16. 7. 2013 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/beloruska-mensina-108869.

Vláda ČR. (2013b). *Vietnamská národnostní menšina* [online]. 16. 7. 2013 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/vietnamska-mensina-108870.

Vláda ČR. (2020). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2019* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 27. 7. 2020 [cit. 2020-09-05]. Dostupné z: www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/Zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-v-Ceske-republice-za-rok-2019.pdf.

Vláda ČR. (2022). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2021* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 5. 12. 2022 [cit. 2023-30-08]. Dostupné z: [Zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-za-rok-2021.pdf \(vlada.cz\)](http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/Zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-za-rok-2021.pdf) ISBN 978-80-7440-300-2.

Vláda ČR. *Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2023* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2023-30-08]. Dostupné z: [Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2023 - Ministerstvo vnitra České republiky \(mvcr.cz\)](http://www.mvcr.cz/aktuality/ztvrtletni-zprava-o-migraci-za-ii-ctvrtleti-2023)

Vláda ČR. *Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2022* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2023-30-08]. Dostupné z: [Čtvrtletní zpráva o migraci za 2. čtvrtletí 2022 - Aktuální informace o migraci \(mvcr.cz\)](http://www.mvcr.cz/aktuality/ztvrtletni-zprava-o-migraci-za-ii-ctvrtleti-2022)

Vláda ČR. *Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR [cit. 2023-30-08]. Dostupné z: [Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily, MŠMT ČR \(msmt.cz\)](http://www.msmt.cz/aktuality/pocty-ukrajinskych-deti-ve-skolach-se-oproti-zari-temer-nezmenily)

Zákon č. 65/2022 Sb. o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. In: *Sbírka zákonů* [online]. 17. 3. 2022 [cit. 2020-30-08].

Zákon č. 66/2022 Sb. o opatřeních v oblasti zaměstnanosti a oblasti sociálního zabezpečení v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. In: *Sbírka zákonů* [online]. 17. 3. 2022 [cit. 2020-30-08].

Zákon č. 67/2022 Sb. o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. In: *Sbírka zákonů* [online]. 17. 3. 2022 [cit. 2020-30-08].

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů* [online]. 2. 8. 2001 [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: apli-kace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=3682.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Cílem této studijní opory není vytvořit ucelenou monografii, která by komplexně pojednávala o problematice menšin a soužití s minoritními skupinami v naší společnosti. Na monografie, které si kladly vyšší cíle v textu studijní opory stabilně odkazujeme. Jedná se především o stěžejní monografie autorky:

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. (2014). *Multikulturalismus – ztracené paradigma?* Olomouc: Univerzita Palackého.

PREISSOVÁ KREJČÍ, A. (2016). *Za hranice multikulturalismu.* Olomouc: Univerzita Palackého.

Z těchto také čerpáme teoretický základ pro pochopení zde představené problematiky, která se zaměřuje především na praktické cíle, a sice: připravit studenty pomáhajících profesí, konkrétně sociální práce, na práci s klienty z různých socio-kulturních skupin.

Problematika menšinových skupin, multikulturní společnosti a migrace, k níž upínáme svůj zájem v této disciplíně, zasahuje řadu mezioborových souvislostí a je podstatně tematicky rozsáhlejší, navrch se průběžně vyvíjí a aktualizuje (zvláště pak v rovině práva a jeho aplikace). V průběhu studia je proto potřebné uvedené poznatky aktualizovat a doplňovat tak, aby stále odrážely skutečnou realitu.

V kurzu Menšinové skupiny jsme se zaměřili na rozšíření a terminologické ukotvení znalostí z oblasti multikulturalismu, problematiky menšin, cizinců, migrantů a žadatelů o mezinárodní ochranu. Rozvedli jsme především problematiku menšin, které mají za-stoupení na Radě vlády pro národnostní menšiny a také problematiku azylové sociální politiky státu.

Popsali jsme, jak mají sociální pracovníci přistupovat k jinakosti svých klientů a také etické principy zajišťující antidiskriminační a neutlačivé podmínky přístupu sociálních pracovníků ke klientům, kdy etnicita má mít pro pracovníky pomáhajících profesí význam jen tehdy, pokud jí význam připisuje klient sám.

Sociální práci s migranty můžeme vymezit jako široký souhrn cílených aktivit, zaměřený na hledání řešení situace jednotlivců, rodin, či komunity. Jedná se převážně o jejich adaptaci, úspěšnou integraci do české společnosti, nebo přípravu na případnou repatriaci. Sociální pracovník pomáhá žadateli řešit problémy v oblastech ubytování, zaměstnání, zdravotní péče, sociálního zabezpečení, vzdělání a výchovy.

Text této studijní opory je rozdělen na části výkladové a ty, které mají sloužit k fixaci učiva, ať již formou ověření znalostí nebo otázkami k zamyšlení nebo vyžadovanou samostatnou prací frekventanta kurzu.

Během semestru proběhne 10. hodinový tutoriál, jehož součástí je vysvětlení obtížných částí učiva. Student při průběžném studiu využívá studijní oporu, z ní zpracuje vybrané

korespondenční úkoly, které bude diskutovat při individuálních a skupinových konzultacích.

U zápočtu student prokáže znalosti z povinné literatury, studijní opory a přednášek kontaktní výuky. Student může průběžně konzultovat individuálně studovaná témata předmětu prostřednictvím elektronické pošty, individuálních nebo skupinových konzultací. Konzultační dny a hodiny stanoví vyučující při zahájení semestru, ale dle potřeby studentů je k dispozici i mimo stanovené konzultace po předchozí domluvě.

Doporučujeme při samostudiu využít doporučené literatury, která je výše citovaná, zvláště pak té, s níž je doporučeno pracovat za účelem splnění zadaných úkolů tutorem.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

Čas potřebný ke studiu

Klíčová slova

Průvodce studiem

Rychlý náhled

Tutoriály

K zapamatování

Řešená úloha

Kontrolní otázka

Odpovědi

Samostatný úkol

Pro zájemce

Cíle kapitoly

Nezapomeňte na odpočinek

Průvodce textem

Shrnutí

Definice

Případová studie

Věta

Korespondenční úkol

Otázky

Další zdroje

Úkol k zamyšlení

Název: **Menšinové skupiny**

Autor: **Mgr. Andrea Preissová Krejčí, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě

Určeno: studentům SU FVP Opava

Počet stran: 11312

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.